

Uit het leven van Jacob Gerhard Engels

Een ware discipel van Jezus

Door

Arno Pagel

Vertaald uit het Duits door N.A. Eikelenboom

UITGEVERIJ DE GROOT GOUDRIAAN – KAMPEN. 2001

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2020**

INHOUD

Woord vooraf

Reisimpressie van de vertaler

Een ware discipel van Jezus

Uit het leven van Jacob Gerhard Engels

1. Menselijke en goddelijke adeldom
2. 'Op het Lam rust mijne ziele'
3. De weg naar Nümbrecht
4. Vijfenvestig jaren in de stille bergen
5. De vader van zijn gemeente
6. Zorg over het jonge volk
7. Macht over de mensen
8. Het woord gaat voort
9. Ik verlang zo vurig naar volmaaktheid
10. Een voorzichtige, een stille, een nederige man
11. De pelgrim van verre
12. Hadden wij maar meer van zulke piëtisten!
13. Nog enkele getuigenissen en uitspraken van dominee Engels
Over het werk van de Heilige Geest

© 2001 Uitgeverij De Groot Goudriaan — Kampen

Oorspronkelijke titel: Jakob Gerhard Engels. Von der Macht eines wahren Jüngers Jesu
(© 1954 Brunnen Verlag, Gießen)

Omslagontwerp: Ronald Weerman (Douglas Design)

Foto omslag: Evangelische Kirchengemeinde Nümbrecht (jaartal onbekend)

Verantwoording foto's binnenwerk: N.A. Eikelenboom. De foto's op p. 31 en 74: ©
Evangelische Kirchengemeinde Nümbrecht

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Woord vooraf

Als christen-auteur in Duitsland heb ik vooral belangstelling voor levensbeschrijvingen. De mannen en vrouwen uit de geschiedenis van het Rijk Gods, van wie ik het leven en het werk heb besproken, zijn voor het merendeel slechts binnen hun vaderland, Duitsland, bekend. Uitzonderingen zijn daarbij de hugenote Marie Durand, die haar belijdenis niet verzaakte, en Gerhard Tersteegen uit het Rijnland, die ook in Nederland door brieven en bezoeken een grote pastorale invloed heeft gehad. Mijn boek over hem gaf ik als titel mee: Gerhard Tersteegen - Ein Leben in der Gegenwart Gottes (Gerhard Tersteegen - Een leven in de nabijheid Gods).

Een getuige van God en van Jezus Christus, die altijd zijn genegenheid voor Tersteegen en zijn geestelijke vorming door hem heeft beklemtoond, was Jacob Gerhard Engels. Mijn levensbeschrijving van hem is tot mijn grote vreugde nu in het Nederlands vertaald. Nico Eikelenboom uit Woerden heeft deze taak op zich genomen. Hij heeft zich daar heel goed van gekweten, zoals ik bij het vergelijken van de tekst in de twee verschillende talen heb vastgesteld. Ik spreek er in dankbaarheid mijn waardering voor uit. Ik hoop dat het vertrouwen, door de vertaler in een brief aan mij geuit, bewaarheid zal worden: 'Ik verwacht dat de levensschets van Jacob Gerhard Engels in ons land, vooral in bevindelijke kring, goed ontvangen zal worden.'

De volledige titel van de oorspronkelijke uitgave luidt: Jakob Gerhard Engels - Von der Macht eines wahren Jüngers Jesu (Jakob Gerhard Engels - Over de macht van een ware discipel van Jezus). Ja, die indruk krijgen we, als we het leven en het werk van Engels in deze beschrijving op ons laten inwerken: deze man is in zijn ootmoed en liefde jegens God en mensen door de Heere gevormd, en van Hem vervuld geweest. Aan Hem heeft hij zich volkomen overgegeven: aan Jezus Christus, de Heiland, de Heere, de goede Herder.

De wens en het gebed zullen bij de lezer worden gewekt: *o Heere, laat mij ook een ware, echte en volkomen discipel zijn!*

Arno Pagel.

Reisimpressie van de vertaler

Als ik eind september 2000 na een kort verblijf in Duitsland thuiskom en de post doorneem, is er een grote enveloppe bij met een bekend logo: de dubbele G, een van de twee een beetje gekanteld. Het kan niet missen: De Groot Goudriaan. De enveloppe bei. Tat de overdruk van een Duits boekje over dominee Jacob Gerhard Engels, die in de tweede helft van de negentiende eeuw gedurende vijfenveertig jaar zijn enige gemeente heeft gediend: Nümbrecht in het Oberbergische land. Wie was Jacob Gerhard Engels? Waar ligt Nümbrecht? Twee vragen die ik me stel. In het begeleidend schrijven bij de papieren lees ik het verzoek van de uitgever of ik het boekje eens wil bekijken en het eventueel in het Nederlands wil vertalen.

Het eerste is: lezen. Ik raak geboeid. Het volgende: niet kunnen wachten en even een paar bladzijden vertalen. Dan: zo in de ban van tekst en taal komen dat je bijna niet meer kunt stoppen.

Als het vertaalwerk in de loop van de maand oktober tot bijna het midden van het verhaal is gevorderd, komt er zomaar een gedachte bij me op. Ik duw die gedachte weg, maar zij komt terug, sterker, onweerstaanbaar, ik kan er niets tegen doen. Welke gedachte? Deze: eigenlijk zou ik naar Nümbrecht moeten om de sfeer te proeven, om te gaan spoorzoeken, om het dorp en het landschap te leren kennen waar Jacob Gerhard Engels heeft geleefd en gewerkt. Een week lang gelukt het om de gedachte aan een reis min of meer te onderdrukken. Het is immers al bijna november, en nu weer naar Duitsland, ik ben net terug, laat ik maar wachten tot het voorjaar - dat zijn de overwegingen tégen; maar de moeite die ik doe om de rust te stellen boven de reis, is vergeefs. De kaart van Duitsland wordt tevoorschijn gehaald, een gedetailleerde, want op een 'gewone' is Nümbrecht onvindbaar. Nümbrecht blijkt een dorp te zijn dat hemelsbreed ruim veertig kilometer ten oosten van Keulen is gelegen. Eigenlijk niet eens zo ver van hier, naar schatting driehonderd kilometer. Middelburg - Enschede is dezelfde afstand. De argumenten tégen de reis worden de verliezers. Gaan of thuisblijven? Gaan!

7 November. Op de Nederlandse autosnelwegen is het weer eens bar en boos met de files. Eerst maar wachten tot de ochtendspits voorbij is. Daarna richting Utrecht, Arnhem, Oberhausen, Keulen. Bij Keulen gaat er iets mis, maar het is niet verwonderlijk en niet verontrustend: het kiezen van de juiste afslag op onbekende wegen is nooit mijn sterkste kant geweest. Stoppen, keren en achteruitrijden op een autosnelweg mag in Duitsland zomin als in Nederland, en de eerste mogelijkheid om aan de drukte van de 'Autobahn' te ontkomen is de afslag Siegburg. Die neem ik dan maar, en ineens ben ik op de 'groene weggetjes' door het Oberbergische land. Nou ja, groen? Op de kaart, maar 'in het veld', onder onstuimig voortjagende wolken waaruit af en toe regen valt, zijn ze net zo grijs als overal. Is Nümbrecht gemakkelijk te vinden?

Nee, dat niet, want op mijn kaart zijn niet de tientallen dorpjes en gehuchten aangeduid, waarvan wel op de wegwijzers de namen staan vermeld, soms zelfs in grote letters. Nog even blijft Nümbrecht een zoekplaatje, maar dan komt het toch in zicht. Het is een dorp met maar weinig straten, een overzichtelijk geheel, gedomineerd door een kerkgebouw; dat zal de 'kerk van dominee Engels' wel zijn. Ik parkeer mijn auto naast een supermarkt en voel me helemaal leeg. Nu ben ik in Nümbrecht en ik moet mijn zoektocht helemaal bij nul beginnen. Twee uur in de middag. Eerst onderdak zoeken. Het vinden van een kamer zal, zeker in dit jaargetijde, geen probleem zijn. Bijna voor ik het weet, sta ik voor Hotel 'Rheinischer Hof'. Het staat me meteen aan, ik mag dat wel, zo'n eenvoudig dorpsotel, dat ik het liefst, lekker ouderwets, een 'logement' zou noemen.

Blijkens een mededeling omtrent de openingstijden bij de ingang is het hotel geopend, maar de voordeur blijkt gesloten. Een bel is er niet, kloppen helpt niet, alles blijft stil. Wat te doen? Als vroeger een winkel in ons dorp dicht was, ging je achterom. Dan hier ook maar ... Het raam van de keuken staat open; een man, die de hotelhouder blijkt te zijn, is binnen aan het werk. Op mijn vraag naar het waarom van de gesloten deur, antwoordt hij dat er toch niemand komt en dat je dan de deur beter dicht kunt houden; ook is er op dat moment weinig personeel. Een kamer? Zeker! Hartelijk welkom! Ik krijg de sleutel van kamer 4. Hotel 'Rheinischer Hof' ligt schuin tegenover de kerk, en kijkend uit het raam herken ik de plek: daar werd de foto van dominee Engels gemaakt. Alleen: de straat is leeg en er schrijdt geen eerbiedwaardig figuur langs. De torenklok slaat half drie.

Ik wil op zoek naar sporen van Jacob Gerhard Engels. Ergens moet ik beginnen. Maar waar, bij wie? Het valt mee. Mijn eerste informant is de hotelhouder. Hij neemt de tijd voor zijn, op dat ogenblik enige, gast. Hij vertelt dat zijn grootvader nog door dominee Engels als lidmaat van de kerk is aangenomen. Dominee Engels heeft hem lonfirmiert'. En dan kom ik, helemaal ongedacht, meteen al achter het geheim van de foto van dominee Engels. Deze uiterst bescheiden en nederige man wilde niet geportretteerd worden. Maar een fotograaf in Nümbrecht wilde toch een foto van hem maken. Op een dag was er een begrafenis die door dominee Engels geleid zou worden. Op weg naar het sterfhuis of de begraafplaats moest hij langs het huidige 'Rheinischer Hof' komen. De fotograaf heeft zich toen, met zijn grote camera, verdekt opgesteld en aan de grootvader van de hotelhouder gevraagd of deze even 'proef' wilde lopen. De toelag van de fotograaf gelukte. Even later verscheen inderdaad dominee Engels om de hoek en voordat de goede man er erg in had, was hij op de gevoelige plaat vastgelegd ... Een eerste korte wandeling. Langs de kerk en het kerkelijk bureau. Dat is op dit moment gesloten. In het kastje met mededelingen naast de ingang prijkt een afbeelding van - inderdaad - Jacob Gerhard Engels! Als ik dat zie, vermoed ik al dat mijn spoorzoeken misschien meer zal opleveren dan waarop ik had gehoopt.

De volgende morgen is mijn eerste gang naar het kerkelijk bureau. Daar kan ik meer te weten komen over de huidige kerkelijke gemeente. Aan een medewerkster, mevrouw Felix, vertel ik waarom ik naar Nümbrecht ben gekomen, en dat ik graag de kerk zou bezichtigen. Ik had al ontdekt dat het gebouw in het winterhalfjaar voor toeristen is gesloten. De medewerking is geweldig. Er is wel iemand die me kan rondleiden. Eén telefoontje is genoeg. Half vier bij de kerk. Dank u wel.

Nu eerst wat dia's maken. Het zit me niet mee. Het is wel droog, maar de zon laat zich nauwelijks zien; heel even maar licht de kerk van Nümbrecht in felle zonneschijn. Er wordt een plaatje geschoten van de toren, ook van de voormalige pastorie - nu een specialiteitenrestaurant - en van het weeshuis, maar dan is de zon alweer schuilgegaan; ik zal straks wel met grijstinten tevreden moeten zijn.

Ik loop in de richting van de begraafplaats; alles ligt in het dorp op loopafstand van elkaar. Vlakbij de muur van het kerkhof ligt dominee Engels begraven; zo heeft de hotelhouder me de laatste aardse rustplaats van de predikant aangeduid. Het 'Friedhof' ligt er stil bij. Hier en daar zijn vrouwen bezig graven te verzorgen. Er staan, ondanks het gevorderde jaargetijde, nog veel bloemen te bloeien.

Dan sta ik bij het graf van Jacob Gerhard Engels.

Es ist vollbracht
Hier ruht
Pastor
Jacob Engels

geb. 5. Oct. 1826,
 gest. 16. Febr. 1897.
 45 Jahre lang
 unser treuer Seelsorger
 Bleibet in meiner Liebe
 Joh. 15 v. 9.
 Die dankbare Gemeinde
 Nümbrecht

lees ik op het grafmonument.

Nümbrecht ligt in een uitgestrekt heuvelachtig gebied dat een beetje aan Zuid-Limburg doet denken, maar het is ruimer, weidser. De wegen door het land zijn vele, en vertrouwend op de wegwijzers denk ik een rondrit door het landschap te maken. Het gelukt aardig. Het klopt, wat ik over de nederzettingen heb gelezen; de 'hoven' tellen soms niet meer dan vijf tot tien huizen. Ineens komt een gehucht me bekend voor: ik heb ongemerkt een rondje gereden ... Het gehucht heet Loch. Even moet ik lachen: eerst vanwege dat rondje, en dan vanwege die naam: de nederzetting heet in gewoon Nederlands: 'Gat'. Ja, afgelegen is het wel!

In deze streek is dominee Jacob Engels de wegen gegaan, te voet, of bij iemand in een wagen. In de eerste tijd van zijn ambtsbediening stond hij er in de pastorale zorg voor zijn gemeente van zesduizend zielen alléén voor. Hij is naar de afgelegen boerderijen gegaan om bij kleine groepjes mensen zijn Bijbellezingen te houden, om de zieken te bezoeken en mensen in alle mogelijke situaties van het leven bij te staan; hij is gegaan langs de wegen door het land, om mensen te wijzen op de weg des levens, en hen te nodigen die weg te gaan.

De kerk van Nümbrecht - de 'Schlofikirche', omdat er banden hebben bestaan met het nabijgelegen Schloss Homburg - heeft een bouwgeschiedenis die terugreikt tot in de negende of tiende eeuw. De gemeente kreeg in 1576 in Johannes Schmittmann de eerste evangelische predikant. Deze was afkomstig uit Wittenberg, waar hij omstreeks 1534 studeerde en dus ook Luther heeft meegemaakt. De gemeente is niet luthers gebleven. In 1605 begon Ludwig der Altere, graaf van Sayn-Wittgenstein-Berleburg in alle gemeenten die tot zijn grondgebied, Homburg, behoorden, met het invoeren van de Heidelberger Catechismus als Gereformeerd belijdenisgeschrift. De 'Evangelische Kirchengemeinde' van Nümbrecht is wel met de grote Lutherse Kerk van Duitsland gelinieerd,

maar Gereformeerd gebleven; zij heeft vooral door de invloed van Jacob Gerhard Engels een piëtistisch karakter gekregen. Dit - en nog veel meer dingen - kom ik te weten tijdens de rondgang door het kerkgebouw. Mijnheer Söhn, die me rondleidt, is 'pünktlich' om half vier verschenen. De kerk is sober van inrichting. Nog eenvoudiger was zij in de tijd van dominee Engels, toen de kleur van kansel en avondmaalstafel wit was. De oorspronkelijke beschildering is bij een restauratie en herinrichting van de kerk, waarbij kansel en avondmaalstafel van de zijkant van het schip naar het koor verhuisden, in oude glorie hersteld. De 'Schlosskirche' is een echte preekkerk met nu ongeveer 750 zitplaatsen. Een beroemd verhaal blijft me niet onthouden: er zijn in de tijd van dominee Engels diensten geweest die door maar liefst 1700 mensen werden bezocht. Voor zoveel kerkgangers was het gebouw eigenlijk veel te klein, en slechts voor de helft van de bezoekers was er een zitplaats beschikbaar, anderen moesten met een staanplaats genoegen nemen. Halverwege de dienst liet dominee Engels dan zingen, zodat er gewisseld kon worden

Het programma voor de woensdag is na het bezoek aan de kerk nog niet ten einde. Elke week, op woensdagavond, wordt er in de gemeentesaal bij de kerk een Bijbellezing

gehouden, waarin de plaatselijke predikanten bij toerbeurt de leiding hebben; ook als zij niet 'aan de beurt' zijn, wonen ze toch de 'Bibelstunde' bij, om mede daardoor de eenheid van de kerkelijke gemeente van Nümbrecht tot uitdrukking te brengen. Omdat ik pas donderdagmorgen dacht te vertrekken, kon ik dus ook nog naar deze bijeenkomst. Even moet ik een kleine drempelvrees overwinnen, maar ik ben bijtijds in de zaal en vind een rustig plekje waar ik me in wat informatiemateriaal over de gemeente kan verdiepen. De zaal loopt tamelijk vol. Ik durf niet zo goed rond te kijken, maar mijn neiging om in zalen en kerken vlug even mensen te tellen, kan ik niet helemaal onderdrukken. Ruim honderd. Ruim honderd, op woensdagavond, midden in de week, waar kom je dat nog tegen? Ouderen en ook jongeren komen hier bijeen, om zich gedurende een uur te bezinnen op het Woord. Aan de orde is een gedeelte uit 2 Thessalonicenzen 2, over de openbaring van de antichrist. Een emeritus predikant van Nümbrecht, Hans Henrici, heeft de leiding; in zijn uitleg is hij eenvoudig en Bijbelgetrouw. Aan het eind gaan enkele gemeenteleden voor in dankgebed. Ernstig en ingetogen.

De kerkelijke gemeente van Nümbrecht, die zich over ongeveer zestig (!) buurtschappen uitstrekt en momenteel meer dan 8000 leden telt, wordt door vier predikanten gediend. Ook in de dorpjes Berkenroth, Bierenbachtal, Harscheid en Winterborn zijn kerkjes of kerkelijke centra waar diensten worden gehouden. In de verkondiging heeft ook nu nog de Heidelberger Catechismus zijn plaats. In de orde van de dienst, die iedere zondag in de kerk wordt uitgereikt, staat niet alleen de tekst voor de prediking vermeld, maar ook altijd een vraag en antwoord uit de Heidelberger.

Donderdagmorgen. Ik moet nog even naar 'Elektro Rau', de winkel van kerkvoogd Gerhard Rau. Dat kwam zo. In 1997, honderd jaar na het overlijden van Jacob Gerhard Engels, verscheen het gedenkboekje 'Spurensuche', niet alleen met informatie over kerk en predikanten in Nümbrecht, maar ook met tal van foto's. Meteen bij aankomst had ik het boekje aangeschaft, en bij het zien van de foto's

gedacht dat die mogelijk in de Nederlandse uitgave een plaatsje zouden krijgen. Maar Gerhard Rau had en heeft de auteursrechten van de foto's. En dus moet er worden gepraat. 'O, u mag ze allemaal gebruiken, geen enkel probleem,' zegt hij, als ik mijn verhaaltje heb verteld. Dan valt de naam van Arno Pagel, de auteur van het boekje over dominee Engels. 'U zou hem best kunnen bezoeken,' zegt de behulpzame kerkvoogd, 'hij woont hier niet zo ver vandaan, in Kalbortal; u mag hem wel even opbellen.'

Een korte aarzeling; zou ik het aandurven? Doorzetten, zeg ik tegen mezelf, als je nu niet gaat, heb je morgen spijt. In 'Elektro Rau' pak ik de telefoon ... Ruim een uur later ben ik, dankzij de vriendelijke hulp van mevrouw Nick in Wiehl, in het haast onvindbare 'dorpje' Kalbortal, dat, voorzover ik het kan beoordelen, slechts uit twee huizen bestaat: een boerderij, met daarnaast het huis van de auteur. A

Is ik tegenover de schrijver zit, flitst het door me heen: eergisteren begon je op het parkeerterrein naast de supermarkt in Nümbrecht bij 'nul', en nu zit je bij de auteur van het boek dat je vertaalt. Voor beiden is de ontmoeting verrassend. Het gesprek over het vertaalwerk en de verdere voorbereiding van de Nederlandse uitgave verloopt heel vlot; er is veel herkenning over en weer als het over de inhoud van het boekje gaat.

Arno Pagel is bereid om een inleiding te schrijven. 'Ich danke Ihnen fü Ihren lieben Besuch,' zijn de woorden van de bejaarde schrijver-predikant bij mijn vertrek. Vroeg in de middag van 9 november rijd ik Kalbortal uit. De zon schijnt.

De vraag aan het begin: Wie was Jacob Gerhard Engels? heb ik laten liggen. Met opzet. Het beantwoorden ervan was niet mijn taak.

Het woord is nu aan Arno Pagel.

Een ware discipel van Jezus Uit het leven van Jacob Gerhard Engels

Menselijke en goddelijke adeldom

Jacob Gerhard Engels (1826-1897), de man over wie de bladen van dit boekje zullen vertellen, was afkomstig uit een voornaam geslacht. De Hugenootse stamvader is ooit vanwege zijn evangelische geloof uit Frankrijk geëmigreerd. Hij droeg de adellijke naam d'Ange, maar heeft die in zijn nieuwe vaderland voor de eenvoudig-burgerlijke naam Engels verruild. Omstreeks 1560 treffen wij hem aan in Kettwig, een stadje aan de Ruhr, waar hij onder grote moeilijkheden, maar met taaie vlijt zijn oude ambacht, het vervaardigen van laken, weer uitoefent.

De zoon van de stamvader is zich in de troebelen van de Dertigjarige Oorlog aan de theologie gaan wijden. Hij is daarmee de eerste in de rij van predikanten uit de familie Engels, die zeven generaties lang in de Gereformeerde gemeenten van de Nederrijn en van het Bergisch Land in de geloofskracht en in de Bijbelgetrouwheid van de Hugenootse voorvaderen in het ambt hebben gestaan. Ook in de dorre tijd van het verstandsgeloof zijn zij getuigen van het zuivere Evangelie gebleven. Zij waren leidersfiguren en mensen van de vrede. Ja, het was een belangrijke traditie waarin onze dominee Jacob Gerhard Engels, de laatste en edelste in deze lange rij, zijn wortels had! Dat hij al een natuurlijke adeldom had geërfd, is steeds aan Jacob Engels te zien geweest. De man is vijfenveertig jaar lang predikant geweest in een plattelandsgemeente in het Rijnland, maar men heeft nooit een spoor van 'verboersing' bij hem waargenomen. Hij is als mens steeds voornaam gebleven. Hij maakte altijd een waardige indruk. Zijn rijzige gestalte, zijn gehele optreden had iets aristocratisch. Daarbij had hij niets wat hem ongenaakbaar maakte; integendeel, hij was heel mild en menslievend, zodat een almaar groeiende vertrouwensrelatie hem en zijn gemeente verbond.

Maar schoner dan de adeldom die door de natuurlijke afkomst wordt verleend, is bij Engels de adeldom geweest die voortkomt uit het kindschap Gods. Die heeft hij niet eenvoudigweg van zijn voorvaderen kunnen overnemen; die heeft hij verkregen omdat God hem riep tot het navolgen van de Heere Jezus Christus, en omdat hij in geloof op deze roep inging. Het is een verheven geest, die de volgelingen van Jezus aanspoort. Engels heeft die gehad en die eens heel mooi als volgt beschreven:

'Als wij staan in de gemeenschap met de Heere, krijgen wij een koninklijke geest. De gelovigen zijn koningen tegenover de zonde. Die heerst niet meer over ons, maar wij heersen over haar. Wij strijden en overwinnen, en ook al gaat het soms door struikelingen heen, de koninklijke geest krijgt altijd weer de overhand. De gelovigen zijn koningen, omdat hen alles ten beste moet dienen, wat er ook mag komen. Zij zijn meester over de hele wereld: alles is van u! - De koninklijke gezindheid is gelegen in een ruim hart en komt openbaar in de edele gedachten. De gelovigen groeien boven de enge kring van het gezin uit. Hun blik en hun belangstelling zijn gericht op het wereldomvattende Rijksplan van hun grote en hemelse Koning. De gedachte van het Rijk is een grootse gedachte, die slechts in koninklijke harten woont. De koninklijke gezindheid komt ook in de woorden tot uiting. De gelovigen weten ook te zwijgen. "Aan het zwijgen worden ze herkend." Wat een koninklijke soevereiniteit ligt er over het zwijgen des Heeren: toen Hij door de overpriesters en de oudsten werd beschuldigd, antwoordde Hij niets. Dit zwijgen hebben de gelovigen geleerd van de Koning met de doornenkroon. En als zij spreken, is hun

woord liefelijk en met zout besprengd. De koninklijke gezindheid komt tenslotte in hun wijze van doen openbaar. Die is vrij van iedere enghartige jaloezie, van iedere enghartige betweterij, van iedere enghartige partijzucht. Zij maakt verder vrijgevig, maakt hen tot blijde gevers en probeert de broeders in geestelijke en lichamelijke ellende te helpen. O, laten wij voor de wereld altijd in deze koninklijke geest en gezindheid wandelen, opdat zij respect zal krijgen voor onze grote hemelse Koning!

*Schenk, o Heer, op al mijn smeken
aan mijn hart van U een teken
en een koninklijk gemoed,
om geheel voor U te leven
blij het aardse op te geven,
niet te achten 's werelds goed.'*

De koninklijke kinderen Gods hebben de koninklijke geest en de ware adeldom. Engels is een kind van God geweest. Dat hebben zij diep gevoeld die met hem omgingen. Maar hoe is hij dat geworden? Hoe is het geschied dat hij zijn leven in de hand van Jezus Christus gaf? Dat het duidelijk en grondig tot zo'n overgave gekomen moet zijn, bewijst heel zijn leven en werk. Maar het is niet mogelijk om op het uur nauwkeurig het moment van zijn bekering vast te stellen. Engels heeft zijn leven lang een heilige ingetogenheid bewaard en eigenlijk nooit iemand een blik laten slaan in de meest innerlijke dingen van zijn geestelijke ontwikkeling. Maar toch is er een tijdstip sinds wanneer heel duidelijk te merken is: er is iets nieuws ontstaan. Laten wij de ontwikkeling een beetje naspeuren!

In Inden (district Jülich) in het Rijnland is Jacob Gerhard Engels op 5 oktober 1826 als zoon van een predikant geboren. Al spoedig ging zijn vader naar Keulen, waar hij een lang en gezegend levenswerk mocht verrichten. Daar groeide onze Jacob Gerhard blij en onbekommerd op. Maar als een eerste, prille kiem viel al vroeg het geladen woord 'eeuwigheid' in het hart van de jongen, een woord dat later op zo onvergetelijke manier in Engels' wezen en wandel stralend zichtbaar werd. Dat was toen hij zijn kleine broertje Otto, dat door een hersenvliesontsteking uit het leven weggerukt was, op de lijkbaar zag. Zeker heeft ook de catechisatie die de getrouwe dominee Klippers gaf, sporen nagelaten. Engels heeft steeds in dankbaarheid en liefde aan zijn zielzorger teruggedacht.

In augustus 1844 slaagt Engels voor zijn eindexamen en verhuist hij vol goede moed naar Berlijn, waar hij zich aan de universiteit als student in de wijsbegeerte laat inschrijven. Hij volgt ook een college theologie bij de onverdacht Bijbelgetrouwe, maar hoogst strijdvaardige professor Hengstenberg, wiens aard hem 'bedrukt piëtistisch' voorkomt. Voor het overige geniet hij ook van kunst en concerten. Van diepere roerselen is geen sprake. Evenwel duurt de gouden academische vrijheid in Berlijn voor de student Engels maar één semester; dan haalt zijn vader hem dichter naar huis, naar het fraaie Bonn aan de Rijn. Daar gaat Engels zich weliswaar met de theologie bezighouden, maar aanvankelijk wijdt hij zich, met een opgewektheid die de jeugd eigen is, toch liever aan studentenactiviteiten dan aan een serieuze studie.

Tijdens de stille tijd van voorbereiding op het eerste examen theologie barst de storm van de Duitse Revolutie van 1848 los. Zoals veel jonge idealisten in die tijd, is ook onze Jacob Engels voor de zaak van de vrijheid en de rechten van het volk in vuur en vlam geraakt. Hij treedt zelfs, in een zwart rokkostuum, een hoge hoed op zijn hoofd en een oud geweer over de schouder, toe tot de gelederen van de Keulse burgerwacht.

Maar teleurgesteld en ontuchtend merkt hij al spoedig dat er tussen de schone idee en de verwezenlijking ervan een lelijke kloof gaapt. In een brief aan een familielid lezen wij dat hij in deze tijd eigenlijk voor het eerst begint te vermoeden hoe mooi de ware godgeleerdheid is:

'Jullie denken, hoop ik, ook soms terug aan het oude Keulen en aan de arme Jacob die nu boven - in de vroegere studeerkamer van vader - in de theologie, als in een oase midden in de woestijn van de heerszucht en het egoïsme van onze tijd, verkwikking en vrede zoekt.'

Na het eerste examen doet Engels drie maanden lang in het oude, kleine stadje Kaiserswerth aan de Rijn zijn vicariaat. Dat is in 1849.

Juist in dat jaar heeft zich bij Engels duidelijk merkbaar de beslissende wending, naar de Heere Jezus Christus en Zijn dienst, voltrokken. Dat is niet gekomen doordat er in zijn levensgeschiedenis een overal zichtbare breuklijn openbaar kwam. Het zal wel zo zijn geweest, dat onder de last en de verantwoordelijkheid van het op zo jonge schouders gelegde predikambt het besef en de heilige eis ontwaakte: wie de Heere wil dienen onder de mensen, moet zelf duidelijk Zijn eigendom zijn.

Engels heeft zich aan de Heere Jezus ten eigendom overgegeven en is daarna verrassend schoon en snel in het navolgen van Hem tot rijpheid gekomen. Anders zou namelijk het schitterende attest niet te verklaren zijn dat de kerkenraad van de gemeente Kaiserswerth aan de jonge man die maar drie maanden bij hen was en onder hen had gewerkt, bij zijn vertrek meegaf:

'De ondergetekenden, leden van de kerkenraad van de Evangelisch-geinieerde Gemeente te Kaiserswerth voelen zich gedrongen om vrijwillig en zonder enig aan hen gedaan verzoek voor de gezamenlijke gemeenten van de evangelische broeders van het Rijnland en Westfalen getuigenis af te leggen van de getrouwe ambtsvervulling van kandidaat Jacob Engels uit Keulen, gedurende zijn vicariaat vanaf 10 juni j.l. tot heden, in welke korte tijd hij van alle kanten de liefde van de gemeenteleden heeft verworven. Moge hij heel spoedig de gelegenheid vinden om de bij ons gebleken talenten in het pastorale werk, voortkomend uit een gemoed van waarlijk innige christelijke naastenliefde, in de kring van zijn eigen gemeente te bewijzen! Daartoe verlene de Heere der Kerk Zijn volle zegen!

Kaiserswerth, 24 augustus 1849.'

Een poosje later moet Engels in Keulen voor een jaar in militaire dienst. Naast het vervullen van de plichten die hij als soldaat heeft, blijft er nog wat vrije tijd over. En die wordt in het vuur van de eerste liefde besteed in het meedoen met de pas opgerichte Keulse jongelingsvereniging. Zijn moeder is een en al verbazing over wat haar jongen naast zijn dienst als soldaat allemaal presteert! De nieuwe toon die in Engels' leven is gaan klinken, beluisteren we duidelijk in een brief die hij aan de jongelingsbond in Elberfeld schrijft, en waarin hij de Keulse vereniging aanmeldt om in de bond te worden opgenomen:

'In de korte tijd van het bestaan van onze vereniging hebben wij al ervaringen kunnen opdoen en kunnen toetsen of een ware, echte band de leden van de vereniging bijeenhoudt, of dat het een aanvankelijk weliswaar hoog oplaaierend, maar daarna spoedig dovend strovuurtje is geweest. Laten wij in de toekomst slechts altijd op Hem bouwen Die alleen zegen en wasdom kan geven, maar Die ook alleen de eer wil hebben ... O, wat zijn wij verheugd geweest, wat hebben wij veel handen geschud, toen onlangs mijnheer Clarenbach uit Ronsdorf in opdracht van de Bond naar ons toe is gekomen! Toen hij ons heel geestdriftig over de andere verenigingen vertelde en wij samen een

loflied zongen voor Hém Die aan ons mensen zoveel grote dingen doet - toen voelden wij wel wat een kracht er in de ware gemeenschap ligt, waar men elkaar bemoedigt, elkaar draagt, voor elkaar bidt en waar er Eén de Heere is, Die elke oprechte en Hem welgevallige ijver zo getrouw aanvaardt en elk waar gebed verhoort.'
'Op het Lam rust mijne ziele'

Zojuist lazen wij: '... waar er Eén de Heere is'. Ja, Eén was ook de Heere geworden in het leven van Jacob Gerhard Engels, en Hij is dat gebleven: Jezus. Jezus, de Heiland voor zondaars, Jezus, de Man Wiens bloedig sterven voor ons de weg tot God heeft gebaad. De hele levensweg en het hele levenswerk van Engels zijn immers niets anders dan de heerlijke uitwerking en ontplooiing dáárvan, dat deze man Jezus heeft toebehoord, dat hij Jezus heeft vertrouwd en gediend, dat hij aan Jezus als enige troost in leven en sterven heeft vastgehouden. Waardoor Engels later zo bekend geworden is, wat op allen die met hem omgingen een onvergetelijk diepe indruk heeft gemaakt - dat was zijn leven als van een heilige, was de ingetogenheid en de schoonheid van een wandel die altijd geschiedde onder de ogen Gods. Ja, Engels heeft er zijn leven lang vurig naar verlangd dat de 'Christus in ons' hem op Gods wijze van geluk mocht doen stralen. Maar hij is nooit vergeten dat de grond van onze zaligheid de 'Christus voor ons' is. De heldere Bijbelse grondtoon van de rechtvaardigmaking komt ook bij Engels, de man van de heiligmaking, onvervalst zuiver tot uiting. Nooit en nergens wordt het heil vanuit de grote daad van God in het 'Christus voor ons' verlegd naar het handelen en heilig-worden van de mens. Engels is nooit vervallen tot benauwde werkheiligheid en benauwd wetticisme; hij heeft zich overgegeven aan de genade, zeer zeker niet aan de goedkope, maar aan de volle, Bijbelse genade, de genade die het heerlijk verlossende werk en dan ook het krachtig opvoedende werk aan ons verricht.

Op het Lam rust mijne ziele, diep verwonderd bidt zij aan; al mijn feilen, al mijn zonden heeft Zijn bloed tenietgedaan.

Dit vers heeft Engels telkens en telkens weer laten zingen. Daar vond hij bevestigd wat aan zijn geloof de diepste zekerheid gaf: het volbrachte werk van Jezus Christus aan het kruis van Golgotha. Engels behoorde, zonder op de een of andere manier iets met een eenzijdig confessionalisme gemeen te hebben, blij en bewust tot de Gereformeerde kerk - zoals zijn Hugenootse voorvader en alle leden van zijn familie in het predikambt. Als Gereformeerde leefde hij in zijn Heidelberger Catechismus.

In de eerste vraag ervan vond hij zo onvergelijkelijk schoon de kern van zijn eigen geloofsstandpunt uitgedrukt:

'Wat is uw enige troost, beide in het leven en sterven?

Dat ik met lichaam en ziel, beide in het leven en sterven, niet mijn, maar mijns getrouwen Zaligmakers Jezus Christus eigen ben, Die met Zijn dierbaar bloed voor al mijn zonden volkomen betaald en mij uit alle heerschappij des duivels verlost heeft, en also bewaart, dat zonder de wil van mijn hemelse Vader geen haar van mijn hoofd vallen kan, ja ook, dat mij alle ding tot mijn zaligheid dienen moet; waarom Hij mij ook door Zijn Heilige Geest van het eeuwige leven verzekert, en Hem voortaan te leven van harte willig en bereid maakt.'

Wij willen er nog een paar getuigenissen van horen, hoe Engels geheel in het paulinisch-reformatorische 'voor ons' wortelt. In een preek zegt hij:

'Hier staan nog twee woorden bij, waar wij heel in het bijzonder naar moeten luisteren: Christus heeft geleden voor ons, voor ons. Dat zijn twee kostbare woorden: voor u, voor ons. Christus heeft in het vlees geleden als onze Verzoener, als onze Heiland. Duizend-, duizendmaal zij U, lieve Heere Jezus, er dank voor, dat Gij voor mij hebt

geleden, dat Gij de straf gedragen hebt die ik vanwege mijn vele zonden heb verdiend! Ik ben immers die knecht die aan de koning de tienduizend ponden schuldig ben. Deze twee woorden: voor ons - daaraan klampen wij ons vast als onze troost in leven en in sterven.'

Dat was Engels' lust, dat heeft hij een leven lang met een heilige en onvermoeibare ernst gedaan: hij schilderde de mensen de Heiland voor de ogen en trachtte hen voor Hem te winnen. Wat kon hij hen smeken, bezweren en lokken om toch vooral niet deze troost der verzoening, de 'Christus voor ons' weg te stoten:

'Wij bidden van Christus' wege: laat u met God verzoenen! O, lieve zielen, ik vraag u, hebt u de verzoening met God niet nodig? ... Zie toch in, dat u van God afgefallen bent! Zie het toch in: ik had Gods toom verdiend! Kunt u dat niet inzien? Bent u zo trots en hoogmoedig en zo met uzelf ingenomen en zo vol eigengerechtigheid, dat u dat niet kunt inzien? Laat u verzoenen met God, met de eeuwigheid! Kom tot Jezus, leg uw zonde en ellende neer aan de voet van het kruis! Klem u vast aan het kruis en zeg: Hier wil ik blijven, hier wil ik liefhebben, hier wil ik leven, hier wil ik sterven! O, wij bidden u van Christus' wege! Er is immers niets belangrijkers voor u dan dit? Wat voor belangrijker dingen hebt u dan te doen, u, die op weg bent naar de dood, naar het gericht, naar de eeuwigheid? O, laat u met God verzoenen! Dat is het ene nodige. Kom toch tot de liefde, ga binnen in de liefde, het meest wezenlijke van God!'

Engels is altijd een ernstige man geweest. Maar dat dit bestaat, deze heerlijke verlossing in Christus, dat heeft hem doen danken en jubelen. Hij heeft zichzelf en de mensen er krachtig toe opgewekt om zich in de Heiland te verheugen, Die de volkomen eeuwige verlossing heeft aangebracht:

'U, in het stof gebogen ziel, waarom staat u niet op om te komen tot de blijde zekerheid van de vergeving van uw zonden? Ach, wij zijn als verlost des Heeren niet verheugd genoeg! Al het leed en de vele gedachten en de verdorven aard van ons hart liggen zo zwaar op onze ziel en drukken haar zo diep temeer, dat de dankbare juichtoon van de verlostte ziel niet goed kan doorklinken. Ach, en dan willen wij het elkaar telkens weer toeroepen, ik u en u mij: "Verblijdt u in de Heere te allen tijd; wederom zeg ik: Verblijdt u!" Want Hij heeft een eeuwige verlossing voor u teweeggebracht.'

Werkelijk, daarmee heeft dominee Engels ons aangeraden om met iets goeds bezig te zijn, iets waarin de gelovigen zich onderling en ten opzichte van elkaar naarstig behoorden te oefenen: elkaar onvermoeibaar toeroepen dat Jezus een grote Heiland is, dat Hij een heerlijke verlossing teweeggebracht heeft en dat wij door Hem tot vreugde zijn geroepen!

Wie zo op de Heere Jezus ziet, bouwt niet op onbetrouwbare gevoelens; die vertrouwt op het Woord en heeft aan de genade genoeg. Engels beval in deze zin een heilige nederigheid aan:

'Ik leer steeds meer, om op de school van Jezus tegenover God en mensen nederig te worden, ik leer steeds meer om genoeg te hebben aan Zijn genade ...

De Heere overziet uw hele leven, wat er ook mag komen, en spreekt op bevelende en troostende toon tot u: Mijn genade is u genoeg. Ja, Gods genade moet en kan voor de gelovige genoeg zijn in het leven, het lijden en het sterven. Er is een heilige nederigheid, die niets van de Heere en van de mensen vraagt. Zij verheugt zich wel, als God liefelijke en vriendelijke wegen inslaat, maar zij vindt het ook goed als zij alleen maar genadebrood mag eten. Zij verheugt zich wel, als anderen haar in hartelijke liefde tegemoettreden, maar ook zonder dit is zij tevreden, omdat de zekerheid dat zij genade bij God heeft, haar genoeg is. Bij deze nederigheid koestert men geen wensen en daarom raakt men ook niet teleurgesteld als het moeilijk wordt. Men vraagt niet:

Waarom moet ik zo'n zwak lichaam hebben? En als de naaste bloedverwanten ziek worden of sterven, als zelfs Izak geofferd moet worden, gaat men in deze nederigheid stil voort als een kind. Is Gods genade u genoeg, of wilt u er nog iets bij?'

Dán was de vreugde van dominee Engels groot, als hij hoorde dat de genade in een toespraak in waarheid werd verheerlijkt. Dankbaar drukte hij eens een bevriende predikant de hand, die over de tekst had gesproken: 'Ik ben de Deur; indien iemand door Mij ingaat, die zal behouden worden.' De man had er telkens weer zo lokkend de nadruk op gelegd, wat een heerlijk voorrecht het was om door de Deur 'Jezus' tot de gemeenschap met God te komen. En daarvan te spreken - dat was immers ook Engels' levenselement!

Als het hem toescheen dat deze toon van vrije genade tekortgekomen was, kon hij zich gedrongen voelen, die in een aanvullend woord, of toch tenminste in zijn dankgebed nog door te laten klinken. Eens had een jonge vriend de mensen op een nogal wettische manier onder druk gezet met de tekst: 'Heere, leer ons te bedenken dat wij moeten sterven!' Toen was na hem meteen dominee Engels opgestaan en had de zaak rechtgetrokken door bij het woord aan te sluiten met: 'En nu, wat verwacht ik, o HEERE! Mijn hoop, die is op U.'

Met de roem der genade eindigt Engels' testament:

'De genade Gods in Christus is mijn enige troost.'

Engels heeft aan het fundamentele leerstuk van de rechtvaardiging van de zondaar uit genade, in het geloof in de Heere Jezus Christus, tot het laatst toe vastgehouden. Ook al heeft hij het 'Christus in ons' sterk beklemtoond en al was het voor hem onopgeefbaar dat uit de gerechtigheid des geloofs de gerechtigheid des levens voortkwam - nooit is de hoofdzaak verschoven of vervalst:

'Als ik op mijzelf zie, wordt het mij soms bang te moede. Maar dan zie ik mijn Heiland aan, vertrouw ik op Zijn bloed en laat ik mij door de Heilige Geest deze bebloede Mens in bovenaardse glans voor ogen stellen en mij de Heere Jezus in de schoonheid van Zijn lijden tonen. Dan word ik getroost ...'

'Ja, Heere, ik ben Uw knecht, weliswaar uw arme, zwakke knecht. Er is veel in mijn leven waarvoor ik mij diep moet schamen. Vaak ben ik eigen wegen gegaan. Het is wáár bij mij: "Gij hebt Mij arbeid gemaakt, met uw zonden, gij hebt Mij vermoeid met uw ongerechtigheden." Maar, Heere, ik leg de zwakke hand van mijn geloof in Uw handen. Uw genade en Uw koninklijke ontferming dragen mij. Mijn God en mijn Heiland. Gij weet toch in welke verhouding ik tot U sta. Gij weet alle dingen, Gij weet dat ik U liefheb. Hier is mijn hart, mijn Heere en mijn Heiland. Heere, ik ben Uw knecht.'

Heere, ik ben Uw knecht! Hier is mijn hart! Zo heeft Engels gesproken toen er in zijn leven een wending kwam, naar de Heiland toe. Zo heeft hij het steeds bewuster, steeds dieper herhaald. Hij wilde maar één Heere toebehoren: Jezus Christus, de Man van Golgotha, de koninklijke Gever der vrije genade. Tot eer van zijn Heere zong hij van ganser harte:

'Op het Lam rust mijne ziele!'

De weg naar Nümbrecht

Nu keren wij evenwel terug naar Engels' levensloop en wij zullen horen hoe het toentertijd verder ging met de jonge kandidaat.

Het nieuws van zijn blijmoedig en geestdriftig werkzaamzijn onder de jonge mensen in Keulen had het mooie Oberbergische land bereikt. Wie van de lezers van dit boekje kent het Oberbergische? Zo wordt de streek ten oosten van Keulen in de richting van het Siegerland genoemd. Het is een liefelijk landschap, bekoorlijk en afwisselend met zijn beboste heuvelrijen, zijn stille, met weiden bedekte dalen en zijn verspreid liggende nederzettingen. Kenmerkend voor het Oberbergische land zijn de 'hoven', groepjes van vaak maar heel weinig huizen, die op de hoogten of in de dal kommen liggen. Van de weinige steden is Gummersbach, de districtsstad, de meest bekende. Tot de kerkelijke gemeenten in het Oberbergische land behoren dan weer veel van die grotere of kleinere 'hoven'. Daar is bijvoorbeeld de gemeente Nümbrecht, die meer dan zeventig van zulke 'hoven' telt. Juist deze geweldig grote plattelandsgemeente bracht een beroep uit op kandidaat Engels, die net in Koblenz voor zijn tweede examen in de theologie was geslaagd, en pas vierentwintig jaar en zes maanden oud was. Toen men ook hem nog plaatste op de lijst van kandidaten die uitgenodigd zouden worden om een proefpreek in Nümbrecht te houden, dacht nauwelijks iemand er serieus aan dat nu juist deze piepjonge man beroepen zou worden. De Oberbergische boeren zullen de rijzige kandidaat, die op een zondag met een hoge hoed op en handschoenen aan zomaar bij hen verscheen, wel met het nodige wantrouwen bekeken hebben! Maar toen die jonge man had gepreekt, en pas goed, toen hij 's middags in Oberbreunfeld in de 'stonde' had gesproken, werd er onder gelovigen en mensen van de wereld slechts één mening gehoord: 'Die moet onze dominee worden!' Het 'tot spoedig ziens!' dat men van alle kanten de vertrekkende kandidaat nariet, was oprecht en hartelijk gemeend. Inderdaad: kandidaat Engels werd beroepen! En het ging daarbij zo wonderlijk toe, dat allen - de bevestigde gelovigen, de eenvoudige christenen-uit-traditie en de heel wereldsgezinde mensen - hun hoop op de jonge man vestigden. Het is interessant om eens te kijken in een brief die een jonge gelovige onderwijzer in de beroepingstijd aan Engels heeft geschreven:

... Dat u, geachte kandidaat Engels, de man bent - dat heeft de grote Herder van Zijn kudde ons al duidelijk getoond, vóór en ook tijdens ons beroepingswerk. Wij hebben u niet beroepen, maar de Heere heeft u voor ons verkoren, voordat wij eraan konden denken.

De blik van onze gemeente was eigenlijk op een andere plaats gericht dan Keulen, en een meerderheid heeft er helemaal niet aan gedacht dat u de man van onze keuze zou kunnen zijn, toen het voorstel werd gedaan om u te voegen bij het getal van de kandidaten die wij wilden horen en zien. Maar wat heeft de Heere toen opvallend getoond dat Zijn gedachten niet onze gedachten zijn! De woorden die Hij u in de mond gaf, gingen met de Geest Gods vergezeld, en daarom werd er ook meteen gezegd: Zou dat misschien onze herder, onze zielzorger zijn? Er kon overlegd en beraadslaagd worden zo veel men wilde, maar u werd beroepen!

Onze grote gemeente, die in alle opzichten in twee kampen is verdeeld, de vijanden en de vrienden van de Heere, onze Heiland, is op dit ogenblik daarin geheel één, dat zij u, geachte en geliefde heer Engels, vriendelijk en hartelijk welkom wil heten, terwijl elk deel van mening is dat u hun man bent. Nu, de Heere onze God moge naar Zijn barmhartigheid geven dat u de juiste man bent om de eerstgenoemden over te halen met het net van het Woord Gods, en de anderen te bemoedigen om in de strijd tegen zonde, dood, duivel en hel te volharden, hen te troosten en op te richten.

Moge de Vader in de hemel u ware blijmoedigheid schenken om bij ons te komen, en moge Hij u aangorden met kracht uit den hogen! Komt u maar met een gerust hart, hier op onze bergen ligt het hele land voor u open om de Naam van onze God te verheerlijken, het Woord des kruises te prediken. O, wat ben ik blij, dat de Heere Zijn woning onder ons heeft genomen! Ook u zult daarin vreugde en gelukzaligheid hebben.'

Zo hoopten zij allen op kandidaat Engels als hun man. Maar de kleine kudde der gelovigen kreeg gelijk. Hun verwachtingen zijn op heerlijke wijze in vervulling gegaan. Maar toen hadden zij er nog geen vermoeden van, met welke heel bijzondere zegen Gods de arbeid van de nieuwe dominee in de gemeente gepaard zou gaan!

Aanvankelijk stonden er nog twee problemen de komst van kandidaat Engels naar Nümbrecht in de weg. Het ene was gelegen in het feit dat iemand volgens het kerkrecht eerst vijftig jaar oud moest zijn, de zogenoemde canonieke leeftijd bereikt moest hebben, voordat hij in een predikantsplaats beroepen kon worden. De provinciale kerkvergadering in Koblenz verleende dan ook geen consent bij het beroep op kandidaat Engels, die vierentwintig jaar en zes maanden oud was. Maar de vrees van de gelovigen, dat het niet-verlenen van het consent een wig zou kunnen drijven in de gemeente, bleek gelukkig ongegrond. Ook bij het tweede beroep op 5 november 1851 werd Engels met algemene stemmen gekozen.

De tweede reden die zijn komst naar Nümbrecht had kunnen verijdelen, lag dieper, in hemzelf. Hij had wel onverantwoord lichtvaardig en zelfverzekerd moeten zijn, als hij zich niet in alle ernst had afgevraagd: Kan en mag iemand als ik, een man die zo jong en onervaren is, het aandurven zielzorger van een plattelandsgemeente van zesduizend zielen te worden? Zijn mijn krachten van buiten en van binnen daarvoor toereikend? De gelovigen van Nümbrecht hebben deze man die zich zozeer beproefde, hun bemoedigende woorden toegeroepen. Ze zijn hem met een zo ontroerend, hoopvol vertrouwen tegemoetgetreden, dat Engels daardoor een waar vertrouwen ontving om het ambt te aanvaarden. Naar een van deze bemoedigende getuigenissen willen wij luisteren. Het is afkomstig van meester Ley uit Niederbreidenbach, die heel erg op Engels gesteld was omdat hij bij hem hetzelfde vuur van de eerste liefde bespeurde, die ook in zijn hart gloeide. 'Een zwaar ambt, een grote gemeente, zesduizend zielen wachten op u! Dan heeft iemand het wel nodig om te weten dat Hij ons heeft geroepen ... Die krachtige Heere zal u ook kracht geven, daar zullen wij Hem steeds om aanroepen. Die op de Heere wachten, krijgen nieuwe kracht! Wat zou het er gauw ellendig voor ons uitzien als wij in eigen kracht wilden voortgaan! Laten wij ons echter verheugen dat wij een Heere hebben Die in de zwakken machtig is en machtig wil zijn

...

Denkt u maar niet dat er hier geen strijd meer zou zijn, omdat u met algemene stemmen beroepen bent en omdat het in de gemeente lange tijd tamelijk rustig is geweest. De Heere heeft de muil van de leeuw toegesloten, opdat de schaapjes, die zonder herder waren, daar niet in zouden komen. Maar zodra u het vuur van het Evangelie opnieuw aanblaast, in de kracht van de Heilige Geest, zullen de adders uit hun holen komen ... Het zal veel arbeid en moeite, veel bidden en smeken kosten, opdat er - zoals u in Breunfeld hebt gezegd - enkelen gewonnen zullen worden. Wij moeten afwachten of het de Heere behaagt. Komt u maar in Zijn kracht en in de macht Zijner sterkte!

De gelovigen verwachten u als iemand die het erom te doen is, zielen voor de Heere te winnen en niemand van de kudde verloren te laten gaan. De ongelovigen hopen intussen dat zij met hun rede bij u gehoor zullen vinden, dat er met u te praten zal zijn, dat u de duivel niet al te zwart zult voorstellen en tegen heel hun doen en laten niet zult getuigen met een godzalige wandel. Zij hopen dat zij met rust gelaten worden. Ons is

het echter wél, en zij zullen zich deernig vergissen. Als zij zich in liefde willen laten trekken -- goed, trekt u er dan maar heel veel! Maar eerder moeten zij allen u toevallen, dan dat u hun ook maar iets zou toegeven. Dat zegt de Heere immers tegen de profeet Jeremia in hoofdstuk 15:19-21.

U staat immers, net als mijn vriend Lang en ik, nog in de eerste liefde. En dan roep ik u toe: verlaat de eerste liefde niet, laat uw licht helder schijnen! O geliefde kandidaat Engels, deze eerste liefde, wat maakt die zalig, wat is zij krachtig en wat slaat zij weinig acht, op moeilijkheden! Dan is het: Als ik Hem maar kenne, Hem de mijne weet! Komt u in deze liefde! Velen dragen u een warm hart toe. Dringt u binnen in het legerkamp der Filistijnen, achter uw en onze Jonathan aan, als een getrouw wapendrager, en hanteert u met een gerust hart het zwaard des Geestes. Maakt u maar vaak diepe wonden. Er is nog balsem in Gilead. Jezus is de getrouwe Heelmeester. Zijn werk moet en wilt u ter hand nemen, en daartoe zal de Heere u toerusten. Ik bied mijzelf ook aan om te helpen bij het tot stand brengen van dit geestelijk bouwwerk, en ik zal door de genade des Heeren nauw met u samenwerken.'

Op 19 december 1851 heeft Engels zijn intrepreek gehouden.

Die was zo'n mooi, rijp en nodigend getuigenis voor de Heere Jezus Christus, dat de harten van de gelovigen verblijd werden en de mensen van de wereld hun hoop op een dominee naar hún hart voorgoed moesten opgeven. Het was duidelijk dat deze jonge man op de kansel van Nümbrecht geen hond wilde zijn die niet baste, maar wel een heldere bazuin voor Jezus. De tekst voor de preek was Handelingen 18:9 en 10: 'Zijt niet bevreesd, maar spreek en zwijg niet. Want Ik ben met u, en niemand zal de hand aan u leggen om u kwaad te doen; want Ik heb veel volks in deze stad.' Wij willen naar een paar fragmenten luisteren:

'Mijn broeders, zo sta ik dan voor deze taak en ik denk eraan dat ik nog zo jong en onervaren ben; ik denk toch al aan de menselijke zwakheid en zondigheid en ik denk aan de omvang van het werkterrein. Ik denk eraan dat de Heere rekenschap van mij afeist over bijna zesduizend zielen. Het predikambt is een zwaar ambt, en wie gewetensvol de plichten ervan overweegt, die leert de geschiedenis van Jona wel verstaan, waarom hij zich aan de opdracht des Heeren om in Ninevé te gaan prediken, wilde onttrekken; die leert verstaan, mijn broeders, dat de eigen kracht, ja, de grootste menselijke kracht, erop stukloopt. En dat heel in het bijzonder in onze tijd, waarin de geesten botsen, de tegenstellingen schriller zijn dan ooit - om dan bij die grote strijd betrokken te raken, ja, om een leidende rol te spelen in die strijd. Waarlijk, mijn broeders, die gedachte kan mij wel terneerwerpen en mij alle natuurlijke blijdschap ontroven, waarmee je toch anders een nieuw ambt aanvaardt. Maar dat zij zo. Het doet mij des te meer naar de troost en de hulp uitzien, die mij ten deel vallen. Ja, mijn broeders, ik heb troost en ik heb hulp, ik mag ondanks dat alles, ondanks mijn zwakheid en zonde, ondanks de macht der duisternis die al haar legers voor de strijd van onze dagen in het veld brengt, ik mag ondanks dat alles met opgeheven hoofde voortgaan. Ja, ja, ik mag het, ik hoef niet voor mijn taak terug te deinzen; want zo spreekt de Heere in onze tekst: "Ik ben met u, en niemand zal de hand aan u leggen om u kwaad te doen; want Ik heb veel volks in deze stad."'

En welke boodschap wil de jonge predikant de gemeente brengen in de onverschrokkenheid die hij in het opzien tot zijn Heere ontvangt?

'Jezus Christus was de inhoud van het spreken van de apostel Paulus; ik heb onder u niets anders geweten, zei hij. Jezus Christus is ook de inhoud van mijn spreken, Jezus Christus, gisteren en heden en in eeuwigheid Dezelfde. Ja, mijn geliefde gemeente, om de Persoon van de Heiland gaat het, niet alleen om Zijn moraal, niet alleen om Zijn

leer, nee, om Hemzelf, om Zijn Persoon. De leer van Christus kan ons de zonden niet vergeven, kan ons geen eeuwig leven en eeuwige zaligheid schenken, maar dat kan alleen Jezus Christus Zelf, Jezus Christus, de Gekruisigde, en Jezus Christus, de Opgestane, Jezus Christus, de verachte Zoon des mensen, en Jezus Christus, de eniggeboren Zoon van God, hooggelooft in alle eeuwigheid. Het zal dus de uiteindelijke bedoeling van iedere preek, van iedere onderrichting zijn, om de Persoon van de Heiland tot u te brengen.

Maar nu hoor ik deze of gene zeggen: dan zal onze nieuwe dominee ons steeds hetzelfde prediken! Ja, mijn geliefde broeders, ik herinner u in dit opzicht aan het woord van de apostel Paulus: "Dezelfde dingen aan u te schrijven, is mij niet verdrietig, en het is u zeker" (Fil. 3:1). Als het bij de apostel Paulus zo was, dan mag het bij ons ook wel zo zijn ... Maar toch behoeft u voor zo'n herhaling niet zo heel bang te zijn. Kijk maar in het Woord van God! Wat is het ondanks zijn eenheid, ondanks het feit dat het naar Christus uitdrijft, dat Hij alleen het Fundament en de Hoeksteen is, wat is het toch eenvoudig, verscheiden en vol afwisseling! O, wie net als een eenvoudige mijnwerker met een stil, biddend hart in de schachten ervan afdaalt en almaar dieper en dieper graaft - die zal telkens weer nieuwe dingen tevoorschijn brengen, steeds meer troostrijke, steeds meer kostelijke dingen. Al vele eeuwen lang is er door vele duizenden

mannen gezocht en onderzocht. En toch - is er ooit iemand met lege handen teruggekomen, die op de juiste wijze heeft gezocht? Heeft ooit iemand de diepte ervan doorgrond? Nee, wees maar niet bang dat de dominee uitgesproken raakt, als hij zich houdt aan het Woord van God.

En nog iets wil ik u zeggen: Christus moet binnengebracht worden in alle dagen, in alle omstandigheden van het leven van de mens. Niet alleen de kansel, niet alleen de kerk is de schouwplaats van mijn werk, nee, ook daarbuiten moet ik - als ik tenminste het werk van evangelisch predikant wil doen en mijn ambt behoorlijk wil vervullen - aanhouden met het woord en zal ik niet mogen zwijgen. Christus moet in ons gestalte krijgen en Hij moet in ons hele leven verheerlijkt worden

Sprek en zwijg niet! Ik weet wel, dat ik daardoor deze en gene zal ergeren, vooral, als ik nu ook, zoals van mij geëist wordt, met alle geduld en lering moet bestraffen, dreigen en vermanen. Velen zullen in mij niet de gezant van Christus' wege, maar slechts de mens zien, en het mij kwalijk nemen dat ik mij met hun zaken bemoei, dat ik het aandurf om hen op hun zonden opmerkzaam te maken, hen daarover te bestraffen en hun telkens weer het gehate woord van het kruis te brengen ...

Ook al zullen er voor mij zulke nare momenten, zulke bittere ervaringen komen, al zal het mij soms eng te moede worden, zodat ik, dat is: mijn vlees en bloed, veel liever zou willen zwijgen, als mijn preek op onverschilligheid en lauwheid, haat en vijandschap zal stuiten - o, moge het niet zo zijn! - dan roept de Heere mij vandaag bij voorbaat in onze tekst een woord toe dat dan een richtsnoer voor mij zal zijn: Vrees niet! Laat de vrees voor mensen en het verlangen om mensen te behagen geen vat op je krijgen! ... Ik moet ook door de daad, door mijn wandel spreken, zodat die in overeenstemming is met mijn prediking, en niet afbreekt wat deze heeft opgebouwd. Ik moet, niet met een wettische angstvalligheid van mijn geweten, maar omwille van de liefde van Christus, net als de apostel Paulus, mijn lichaam bedwingen en het tot dienstbaarheid brengen, opdat ik niet enigszins, daar ik anderen gepredikt heb, zelf verwerpelijk worde.'

Het is nauwelijks te geloven dat deze man, die zo helder, zo vast, zo rijp, zo evenwichtig op de kansel van Nümbrecht zijn intrepreek houdt, nog maar vijfentwintig jaar is. In deze preek is de hele Engels al aanwezig, de man die niets weet en getuigt dan Jezus, die met zijn ambt heilige ernst maakt, die de gemeente onder de volle

heerschappij van Christus roept, die zelf onder de voortdurende tucht wil staan om nooit mensen te behagen, en die slechts de dienstknecht des Heeren wil zijn.

Vijfenveertig jaren in de stille bergen

De band die er op die adventszondag tussen de gemeente van Nümbrecht en haar nieuwe herder werd gelegd, is gedurende vijfenveertig jaar hecht gebleken. Nümbrecht is Engels' eerste liefde geweest en zijn laatste gebleven. De sporen van de zegen die op zijn werk rustte, zijn echter veel, veel langer dan de vijfenveertig jaar van zijn aardse ambassadeursschap merkbaar gebleven.

Hoe zag het er eigenlijk in de gemeente van Nümbrecht uit, toen Engels er kwam? De gemeentelieden waren zonder uitzondering kleine boeren, handwerkslieden en neringdoenden. Hier en daar trof je nog iemand aan die niet kon lezen en schrijven. Het was al iets moois en bijzonders dat de nieuwe dominee met zijn voorname afkomst en zijn aristocratische natuur zich zo snel en gewillig aanpaste aan de omgeving en zich inleefde in de manier van denken van deze eenvoudige mensen.

Hoe was het in geestelijk opzicht met de gemeente gesteld? De kerkelijke traditie was omstreeks het midden van de negentiende eeuw, dus in de tijd dat Engels in Nümbrecht kwam, nog nadrukkelijk aanwezig, en was eigenlijk nog heel hecht. Maar van een echt geloofsleven was heel weinig sprake. Ook in het Oberbergische had het dorre verstandelijke geloof dat de geopenbaarde Bijbelse waarheden voor een vage alledaagse vroomheid en een armzalige leer van de deugdzaamheid had verruild, in de eerste dertig jaar van de eeuw een verwoestende uitwerking gehad.

In sociaal opzicht zag het er in Nümbrecht treurig genoeg uit. De gemeente was overbevolkt. Met de mogelijkheden om in het bestaan te voorzien was het slecht gesteld. De landbouw was allesbehalve winstgevend. De grond was bijna alleen maar geschikt voor het verbouwen van haver. Oudere beroepen, zoals de leerlooierij en de linnenweverij gingen zienderogen achteruit. Geen wonder dat de gemeente met zesduizend inwoners steeds meer tot armoede verviel. De sleur greep overal om zich heen. De mensen lieten zich gaan, waren niet zo schoon en ondernamen niets als de huizen vervielen en de wegen slecht werden. Daar kwam bij dat ze graag een brandewijntje pakten, en van ruzies en vechtpartijen hielden. Het Oberbergische had in wijde omtrek geen goede naam. Het geeft al heel wat te denken dat op zekere dag in de vertegenwoordiging van de kerkelijke gemeente het besluit werd genomen dat niemand van de deelnemers aan de vergadering in het vervolg een stok mocht meenemen. Het schijnt dus dat het bij de beraadslagingen van de vroede vaders vaak heel levendig is toegegaan ... Een lid van de vertegenwoordiging van de gemeente vertelde aan een vriend over dit besluit, maar voegde er glimlachend aan toe dat hij van plan was om, goed verborgen onder zijn kiel, een stok mee te smokkelen als er vergaderingen waren - je kon nooit weten!

En toch was er al menig veelbelovend lichtpuntje in deze geestelijke en maatschappelijke misère. Doordat er geen bestaansmogelijkheden waren, begonnen vele Nümbrechtters als metselaars naar elders te trekken, vooral 's zomers, naar het Wuppertal. Daar verdienden ze niet alleen geld, maar sommigen kwamen er ook in aanraking met het in die tijd rijkelijk bloeiende opwekkings- en geloofsleven in het Wuppertal, en brachten ze geestelijke impulsen mee naar huis. Zo was bijvoorbeeld een smidsgezel, Johannes Bonekämpfer, in het huis van zijn baas tot verandering gekomen. Hij had thuis over het heil dat hem was wedervaren, niet kunnen zwijgen. Maar aanvankelijk had hij met zijn getuigenis maar weinig wederliefde ondervonden. De mensen brachten tegen hem in dat ze hun dominee nooit zo vreemd hadden horen spreken als hij dat deed. Verder was er een interessante marskramer, die Müller heette en die door de mensen het 'gebedsmannetje' werd genoemd. Hij bracht heilbegerige

mensen in kleine groepjes bij elkaar. In 1833 was er ook al in de 'hof' Oberbreunfeld een zendingsvereniging opgericht, die weldra een grote activiteit ontplooidde.

En dan was daar dominee Thümmel, de ijveraar voor de eer des Heeren, de geweldige boetprediker, die met kracht de bijl aan de wortel van de bomen legde. Hij kwam in 1846 in Nümbrecht en heeft in de vijf korte jaren van zijn werk een heilzame onrust in de gemeente veroorzaakt. Bij velen kwam het tot een vragen, en velen voelden zich in hun losbandigheid of hun traagheid niet meer zo op hun gemak. Onvermurwbaar ging Thümmel tekeer tegen de brandewijn. Hij ontzag zich niet om met een stevige stok de herbergen binnen te vallen en de drinkebroers weg te jagen. Hij was namelijk ook lichamelijk een indrukwekkende persoon, en voor niemand bang.

Het is een keer gebeurd dat een groepje jongelui zo boos was op de dominee, die hen er zo ongenadig van langs had gegeven en hun hun 'onschuldige pleziertjes' niet wilde gunnen, dat ze hem een flink pak slaag wilden geven. Uit een hinderlaag stormden ze op Thümmel af, die nietsvermoedend kwam aanwandelen. Maar die zwaaide met zijn stok in de lucht en bulderde uit alle macht: 'Heilige Geest, geef mij nu kracht!' en nog voordat hij met zijn stok op de ruggen van de boeven kon los ranselen, waren ze al in alle richtingen uiteengestoven. Als een echte ruige 'bosrechter' heeft Thümmel in Nümbrecht gewerkt. Toen hij daarna naar het Wuppertal ging, kreeg hij in Engels de juiste opvolger en de meest voortreffelijke aanvulling. Want nu kwam de stille zaaier, die in de voren die het krachtige en onstuimige werk van Thümmel had getrokken, het zaad van het Woord Gods strooide - en zie: het kwam op en groeide en rijpte en bracht liefelijke vruchten voort.

Men heeft het verschil in karakter van die twee mannen, Thümmel en Engels, zo getypeerd: 'Thümmel heeft de stok genomen om de jas uit te kloppen. Engels heeft de fijne borstel gebruikt. Die laatste deed meer pijn.' Of: 'Thümmel moest met de bijl komen. Engels kwam met de schaaf die het fijnere werk doet en gladschaaft. Het is allebei nodig.'

Het is een reusachtig groot arbeidsveld dat op de jonge dominee Engels in Nümbrecht ligt te wachten. Veel is er nog donker, maar hier en daar breekt een heldere nieuwe dag aan. Met vreugde en geestdrift en in een heilig verantwoordelijkheidsbesef gaat Engels aan het werk. Maar hoezeer hij zich ook op het werk gooit, opslokken kan het hem niet. Want hij verricht het van meet af aan met de blik gericht op de eeuwigheid. Met het woord 'eeuwigheid' zijn al in de tijd toen hij nog klein was, de eerste indrukken verbonden waardoor God tot Jacob Engels heeft gesproken. En het vertrouwd-zijn met de wereld van de eeuwigheid is hoe langer hoe meer een van de diepste kenmerken van Engels' christen-zijn geworden. En zo neemt een vijfentwintigjarige met de frisse kracht van zijn jonge jaren een omvangrijke taak ter hand. In zijn intree- preek is hij naar voren getreden in de blijmoedige onverschrokkenheid waarmee de lasthebbers en gevolmachtigden van Christus aan hun werk gaan. Veertien dagen later, in de nieuwjaarspreek van 1852, kiest Engels de tekst uit Hebréeën 4:9: 'Er blijft dan een rust over voor het volk Gods.'

Ja, er is een echt werkzaam-zijn in de tijd dat het hart de eeuwigheid is toegekeerd. Dezelfde man die in zijn nieuwjaarspreek de blik op het doel richt en zich verheugt op de rust die na alle moeiten op aarde voor de kinderen Gods is weggelegd, gaat er 's middags op uit en probeert moedig de ellende van deze tijd en van deze wereld te bestrijden door een armenzorg op te zetten die zich over zijn hele kerkelijke gemeente uitstrekt. Deze zorg moet ertoe dienen dat de armen en onvermogenen in de winter kolen krijgen. Ook de kinderen merken meteen dat de nieuwe dominee hun goede vriend en helper wil worden. Engels zorgt er namelijk voor dat de kinderen die ver van

school wonen, tussen de middag in de huizen in het dorp kunnen overblijven, en wat te eten krijgen. Stellig is Engels er alles aan gelegen dat de leden van zijn gemeente blijdschap in de Heere en een begeerte tot de eeuwigheid zullen krijgen. Maar ze moeten ook leren het plezierig te vinden om schone huizen en behoorlijke wegen te hebben. Het gevoel voor orde, properheid en gezelligheid moet onder hen groeien. Dat de sociale verhoudingen beter worden, staat zeker niet op de voorgrond in het werk van Engels. Maar een verandering, ook in de uitwendige omstandigheden, voltrekt zich eenvoudigweg daar waar het Evangelie echt in de harten van de mensen komt. De gemeente van Nümbrecht kan in de tijd van Engels een beetje vergeleken worden met het Steintal in de Elzas, dat door de geestelijke en sociale activiteiten van de gezegende dominee Oberlin van een verkommerde en slecht bekend staande streek tot een tuin Gods werd. Engels kon bijvoorbeeld de mensen op zijn onnavolgbare manier reinheid zó bijbrengen, dat hij, als hij op huisbezoek kwam, zijn hoed op de kast legde, die bij zijn vertrek bij het raam onder het licht hield en goedkeurend zei: 'Wat fijn, er zit geen stof op!' Tegen de brandewijn voerde hij dezelfde onverbiddelijke strijd als zijn voorganger, zij het met de bij hem passende, mildere aanpak. Maar ook Engels heeft wel eens een dronken man die in de goot lag te snurken, met stevige stokslagen overeind gejaagd. Dan heeft hij er echter wel voor gezorgd dat in een of ander huis zijn kleren netjes schoongemaakt werden en er koffie voor hem werd gezet. Als hij weer nuchter was, werd hij met een vaderlijk vermaan naar huis gestuurd.

Van de geweldig grote hoeveelheid werk die op de schouders van de jonge dominee was gelegd, krijgen wij een indruk als wij de onderstaande lijst van ambtelijke handelingen uit de eerste jaren van Engels' werkzaamheid zien:

1852	180	doopbedieningen	135	begravenissen	29	huwelijksbevestigingen
1853	179	doopbedieningen	197	begravenissen	36	huwelijksbevestigingen
1854	195	doopbedieningen	146	begravenissen	42	huwelijksbevestigingen
1855	167	doopbedieningen	158	begravenissen	35	huwelijksbevestigingen
1856	164	doopbedieningen	140	begravenissen	40	huwelijksbevestigingen
1857	190	doopbedieningen	141	begravenissen	36	huwelijksbevestigingen
1858	192	doopbedieningen	150	begravenissen	59	huwelijksbevestigingen
1859	203	doopbedieningen	133	begravenissen	54	huwelijksbevestigingen
1860	194	doopbedieningen	185	begravenissen	34	huwelijksbevestigingen

Vanaf het begin hechtte Engels er grote waarde aan, de leden van zijn gemeente te leren kennen, en wel bij hen thuis. Hij deed veel huisbezoek, en het waren vooral de zieken die in hem een trouwe vriend hadden. Hij kon zich door eigen ervaring reeds vroeg inleven in het lot van de zieken, want hij had al gauw zijn eigen last in de nood van het ziek-zijn te dragen. In de veertien jaar waarin Engels al het werk in de gemeente alléén deed - later heeft hem altijd een hulpprediker terzijde gestaan - is hij vaak overwerkt geweest. Vooral 's maandags was hij soms helemaal aan zijn eind. Al vroeg vinden we in zijn agenda aantekeningen als: 'Een slechte nacht gehad.' 'O, die nachten van diep lijden!' Het was een door zenuwzwakte veroorzaakte hoofdpijn, die niet alleen zijn arme lichaam kwelde, maar soms ook schaduwen wierp op zijn gemoed. Het was Engels' lust om in de gemeente het goede zaad van het goddelijke Woord overvloedig uit te strooien. Onvermoeibaar was hij onderweg naar vergaderingen en Bijbellezingen in de verspreid liggende 'hoven'. Daar kon geen regen en noodweer hem van afhouden. Eén keer was hij 's avonds om elf uur met een trouwe metgezel uit de gemeente op weg naar huis. Toen werden die twee door een onweersbui verrast en regenden ze drijfnaat. 'Wat zullen de mensen nu wel van ons denken?' vroeg dominee Engels aan zijn 'medeslachtoffer'. Die vond dat allen wel heel veel medelijden met hen zouden hebben.

Ja, dat zal wel,' stemde Engels met hem in, 'maar eigenlijk hoeven de mensen dat helemaal niet, want in de grond der zaak zijn wij toch de aller-gelukkigste mensen en zouden wij met niemand willen ruilen.'

De trouwe arbeid van dominee Engels bleef niet ongezegend. Velen kwamen tot een nieuw leven in God. Het mooist was het evenwel, als niet hier en daar enigen behouden werden, maar als er een echte opwekking als het gedruis van een storm door de bergen trok. Zulke tijden zijn er telkens weer in Nümbrecht geweest. Heel heerlijk moet het geweest zijn in de jaren 1877 en 1878. De beweging in deze jaren werd mede ontvonkt door de meeslepende boodschap van de Amerikaanse evangelist en heiligings-prediker Pearsall Smith, die zijn zegevierend 'Jezus redt u mi' ook in het Wuppertal had verkondigd. Het kwam daar tot een krachtige opwekking, waardoor ook velen van de 'brood-verdieners' - zoals men de metselaars uit het Homburgse en uit de omgeving van Nümbrecht noemde - die 's zomers in het Wuppertal werkten, werden aangeraakt. Die brachten daarna het vuur mee naar de bergen van de streek waar ze vandaan kwamen. Ook door het zo vaak reeds gezegende Siegerland waaiden de winden vanaf de troon der heerlijkheid; ze drongen tot in het naburige Oberbergische door.

Er was een gelukkige oogsttijd in Nümbrecht. Wat verheugde dominee Engels zich in het maaiwerk dat hij en trouwe helpers met hem mochten doen! Velen kregen zekerheid aangaande de vergeving der zonden en hun heil in Jezus. Maar wat gaan opwekkingsbewegingen telkens weer gepaard met ongezonde trekken! Dat gevaar was in die tijd ook in Nümbrecht aanwezig. Er traden allerlei 'hoge geesten' op, meestal van buiten, die in de leer van de heiligmaking zó ver gingen, dat zij de zondeloosheid van de gelovigen leerden. Wat was daarbij de duidelijke Bijbelse tucht waarmee Engels in de beweging stond, nuttig en weldadig! Wat keerde hij zich tegen de mensen die meenden dat ze er met de bekering al helemaal waren! Hij ontmaskerde in de hoge vlucht van hun gedachten de vleselijke gezindheid, die altijd iets bijzonders wil en niet genoeg heeft aan het Woord en aan de genade.

Met vraag 58 van zijn geliefde Heidelberger Catechismus bracht hij tegen de valse profeten in, dat wij 'nu het beginsel der eeuwige vreugde in ons hart gevoelen', en hij legde er de nadruk op dat het leven van een christen nooit buiten de heilige waakzaamheid en strijdvaardigheid kan. Hoe iemand, als hij het woord in de Bijbel: Wie dan weet goed te doen, en niet doet, dien is het zonde' recht overdenkt, nog over zijn zondeloosheid zou kunnen beuzelen - dat was voor hem, de man met zijn strenge nauwgezetheid en zelfonderzoek, onbegrijpelijk.

Engels verheugde zich over ieder die getuigde de Heere te hebben leren kennen, maar evenzeer vermaande hij de pas-bekeerden in alle nuchterheid, dat zij zich eerst als beproefd moesten betonen, voordat zij zouden voorgaan in gebed of zich zouden opgeven om te gaan meewerken. Sommigen deden hem verdriet, die zich lieten meeslepen in het uiten van scherpe kritiek op de volkskerk, en die dachten dat een oprecht gelovige het daar niet meer zou kunnen en mogen uithouden. Een paar mensen zijn in die tijd naar een afgescheiden kerk overgegaan. Voor Engels, die vast geworteld was in zijn Gereformeerde kerk, is een dergelijke stap nooit aan de orde geweest; hij was echter in zijn denken zo ruimhartig en in de lijn van het Rijk Gods, dat hij ook met de mensen uit de afgescheiden kerken de broederlijke band bewaarde.

In zijn verzet tegen de ziekelijke invloeden die een bedreiging vormden voor de gezonde kracht van de opwekkings-beweging, kon Engels wel eens scherp zijn en een van de vreemde apostelen uit de gemeente verwijderen. Maar de positieve arbeid in de ware zorg voor de bekeerden was veel belangrijker voor hem. Met al zijn kracht diende hij hen in gebedsbijeenkomsten en Bijbellezingen, en in de pastorale zorg trok hij

andere beproefde christenen aan om hem te helpen. Het was al een zegen dat er in die bewogen jaren in Nümbrecht een man stond die het geestelijke van het vleselijke wist te scheiden, die zichzelf er uiterst nauwgezet voor wachtte, en anderen onvermoeibaar ervoor waarschuwde die twee toch vooral niet te vermengen. Hij herinnerde vaak aan het woord van Gottfried Arnold:

*Gods teerste liefde, ons gegeven,
wordt allengs met het vlees vermengd,
als niet een krachtig Geestesleven
tot waken en tot bidden brengt.*

Hoewel in de jaren 1877 en 1878 de blijde golven van de opwekking wel heel hoog gingen, zijn er in Nümbrecht toch steeds weer tijden geweest waarin Gods Woord op machtige wijze werkzaam was. Maar ook als er niets opvallends gebeurde, ging het getrouwe en stille dienen van de zielzorger Engels, die altijd voor Gods aangezicht wandelde en voor zijn gemeente het brood des levens brak, steeds maar door - en er ging kracht van uit. En telkens weer kwamen er mensen in alle stilte tot hun Heiland - en steeds meer raakten de dominee en zijn gemeente aan elkaar verknocht.

Soms kreeg hij beroepen naar elders, die de band wilden verbreken. Er waren erbij die bij Engels veel innerlijke vragen opriepen en innerlijke strijd veroorzaakten, of het niet misschien Gods weg was om die aan te nemen. Zo wilde de grootste Gereformeerde gemeente van Duitsland, die in Elberfeld, hem in een van haar predikantsplaatsen beroepen. Hij bedankte. Het langst heeft hem waarschijnlijk het verzoek van de gemeente Capellen in het graafschap Moers beziggehouden, om daar Gereformeerd predikant te worden. Zijn moeder was immers in het graafschap Moers geboren. Wat zou de moeder graag met haar zoon - zij woonde na het overlijden van haar man in de pastorie van Nümbrecht - naar het land van haar kinderjaren zijn teruggekeerd! In Capellen, een streek met veel geestelijk leven, lag een buitengewoon veelbelovende arbeid te wachten op iemand die haar goed ter hand zou nemen. Daar kwam bij dat het de in Nümbrecht soms echt overbelaste Engels alleen maar goed zou doen als hij naar een kleinere gemeente ging. Maar de band die hem met Nümbrecht verbond, was al te innig en te hecht geworden. Het bereidde hem geen vreugde die te verbreken. En zo gebeurde het dat Nümbrecht de eerste en de laatste liefde van dominee Engels is gebleven. God heeft over zijn besluit om er te blijven Zijn rijke zegen geboden. De inwoners van Nümbrecht zijn vijfenveertig jaar lang hun dominee nooit moe geworden en hij is nooit uitgeput of uitgepreekt geraakt.

De vader van zijn gemeente

Ja, dat is Engels steeds meer geworden in de vele jaren die zijn Heere hem in de stille bergen werkzaam liet zijn: de vader van zijn gemeente. Hij kende de mensen allemaal, en steeds groter werd de schare van degenen met wie hij in het vertrouwelijke 'jij' en 'jou' omging. Van jaar tot jaar werden het er meer die hij zelf had gedoopt, die hij tot lidmaat had bevestigd, die hij had getrouwd, en voor wie hij zich wat hun levensgang betrof, zowel naar het innerlijke als naar het uiterlijke bleef interesseren - zoals dat nu eenmaal alleen maar bij een vader kan.

Engels is ongetrouwd gebleven. Zo kon hij zich met heel zijn liefde aan de gemeente wijden. Zoals het voor hem belangrijk was dat in de afzonderlijke huizen de gezinnen gebouwd werden in de tucht en de vermaning des Heeren, zo beschouwde hij zijn hele gemeente als een groot gezin. Van huis uit had hij een uitgesproken familiezin. Wat was hij aan zijn ouders gehecht!

Wat heeft hij in de pastorie van Nümbrecht, nadat zijn vader was overleden, zijn geliefde moeder met alle zorgen omringd! Na haar dood ging er geen dag voorbij of de zoon ging in het kamertje van zijn moeder zitten - waarin alles onveranderd en onaangeroerd bleef - waar hij in liefdevolle herinnering zich dicht bij de overledene wist en zich troostte met de hoop der eeuwigheid.

Wat was hij gesteld op familiebezoek! Voor de neefjes en nichtjes vormden de pastorie in Nümbrecht, de hele gemeente en de prachtige omgeving altijd weer een welkom vakantieparadijs. Als Engels de gemeente inging, vond hij het fijn als zijn jonge bezoekers met hem meegingen. Deze schone familiezin nu vinden wij ook in Engels' relatie tot zijn gemeente. In zijn hartelijke zorg en belangstelling is hij betrokken bij alle grote en kleine vreugden en zorgen van de mensen, de uiterlijke en de innerlijke. Het is voor hem niet te onbelangrijk om naar de zieke koe in de stal te vragen. Hij weet hoezeer de landman in al zijn werk van het weer afhankelijk is. Daarover maakt hij zich zorgen, en hij bidt met zijn mensen om groeizaam weer voor het veldgewas. Laten we naar hem luisteren:

'Wij danken U ook, Heere, dat Gij ons nu het heerlijke lenteweer geeft. O geef, dat wij in Uw naam mogen zaaien, en geef Gij, Heere, dat door de zonneschijn en door de vroege regen, die Gij ook te rechter tijd wildet geven, het gezaaide mocht gedijen en groeien tot een gezegende oogst. Laat ons dat alles doen in Uw Naam!'

Of:

'Heere, er zijn wolken aan de hemel gekomen, en de wolken geven ons hoop dat er regen zal komen. Lieve Heere, laat de regen komen! Wij zijn het immers niet waard. Ach, wat zijn de mensen toch vervreemd van U en wat zijn ze aards gezind. Maar Gij laat het immers regenen over rechtvaardigen en onrechtvaardigen. Laat er een genadige regen komen, opdat het land verkwikt zal worden, en dat ons koren zal groeien! Wij smeken het U in alle ootmoed, in nederbuiging en in overgave. O geef toch, Heere, dat al Uw wegen ons ten goede zullen zijn, ook de moeilijke wegen!'

Engels probeert de bedelarij uit te roeien. De twistgierigheid en de zucht tot procederen gaat hij krachtig te lijf. Hij schuwt het brengen van persoonlijke offers niet als de vrede bewaard of hersteld moet worden. In een dorpje is er tussen burenen een venijnige ruzie ontstaan over een koe. Engels betaalt uit eigen zak die koe, opdat het tussen de partijen weer goed zal komen. Een andere keer zijn de gemoederen over de vraag betreffende het gebruiksrecht van een weg zozeer verhit, dat een proces onvermijdelijk schijnt. Engels roept de kempfanen nog een keer bijeen om in een rustig gesprek de zaak te sussen. Tevergeefs! Dan vraagt hij aan de partij die gekant is tegen het algemeen gebruik van de weg, wat die weg waard is. Als de prijs hem wordt genoemd, verklaart hij zich meteen

bereid om de hele weg te kopen. Daarna zal hij hem voor algemeen gebruik openstellen. En zo gebeurt het ook. De zaak wordt meteen schriftelijk geregeld.

Deze vaderlijke zorg van de dominee, waaraan niets ontging en waarvoor niets te gering was, had in de gemeente een buitengewoon heilzame uitwerking. Het herbergbezoek naam gestaag af. Het werken op zondag hield allengs op. Toen Engels eens terugkeerde van een Bijbellezing, heeft hij toch nog een keer een sabbatschender aangetroffen, die vrolijk zijn zeis zat te haren. Engels heeft hem alleen maar vriendelijk aangekeken en gezegd: 'Kon je dat gisteren niet doen, beste N.? Nietwaar, wil je erop letten dat je het een volgende keer beter regelt?' De man is beschaamd weggeslopen en heeft zijn zeis in de hoek gezet.

De lichamelijke last en moeite van zijn gemeenteleden liet Engels niet onberoerd. Toen

hij op zekere dag zag dat een jonge vrouw zich met een zware takkenbos op haar hoofd langs een eenzaam bospad voortsleepte, was dit helemaal niet naar zijn zin. Hij vroeg haar: 'Kind, heb je geen koe?' 'Nee,' luidt het antwoord. Prompt in de dagen daarna gaat Engels naar de vader van die vrouw om de zaak met hem te bespreken. Hij weet dat die man welgesteld is, maar nogal gierig. Hij vraagt hem: 'Heeft uw dochter geen koe?' Die ene vraag is voldoende om de man te doen inzien dat hij tegenover zijn dochter tekortschiet, en vurig belooft hij: 'Volgende week is er veemarkt in Waldbreil en dan zal ik voor mijn dochter een koe kopen.' Wat heeft deze dominee Engels toch een gezag over de mensen gehad, dat één enkele vraag uit zijn mond een gevoelloze gierigaard meteen zo toeschietelijk maakt!

Omdat Engels als een vader in de gemeente stond, wist hij zich geroepen om in alle situaties en omstandigheden van de mensen die aan hem waren toevertrouwd, het woord en de wil van God te brengen. Helpend was hij in het troosten en bemoedigen, maar waar nodig, was hij ook niet zuinig met woorden van tucht en vermaan. De vaderlijk bezorgde manier waarop hij in de gemeente werkte en waakte, bleek heel schoon in de korte toespraken die hij na de preek vanachter de avondmaalstafel tot de gemeente hield. Weliswaar was de hele preek altijd pastoraal van toon, maar hier waren altijd nog heel bijzondere dingen, zorgen, vragen, vreugden en noden die hem met het oog op de gemeente bezighielden en die hij toch eens moest zeggen. Hier vatte hij het hele huiselijke en openbare leven van de gemeente in het woord der tucht. Laten we daarin eens naar hem luisteren:

'Ik had het over brandewijn. Ach, als nu toch ook bij ons de huizen eens werden afgebouwd zonder dat er een druppel brandewijn aan te pas kwam! Je kunt heel boos worden als je aan die ellendige brandewijn denkt en aan al de narigheid die hij aanricht. Ach, help toch mee! Dezer dagen waggelde een jongen die ook meegewerkt had aan het bouwen van een huis stomdronken huiswaarts. Ach, wat richt die brandewijn een onheil aan! Bij wie is wee, waar is er leed, waar is er twist? Waar wordt er geklaagd? Waar zijn wonden zonder oorzaak? Waar zijn er droevige ogen? Daar, waar men komt om flink te drinken van wat ingeschonken is!'

'Ik kom met nog een paar verzoeken. Soms vinden er nog grote bruiloften of 'geef-bruiloften' plaats. ['Geef-bruiloften: royale bruiloften waarop van de gasten verwacht werd dat ze grote cadeaus zouden geven. Soms kwamen mensen door dit gebruik zelfs in financiële problemen!']

Die zijn krachtens een kabinetsverordening van 19 augustus 1844 verboden. Pas geleden zijn in G. degenen die zo'n feest op touw gezet hebben, met de gasten, beboet. De grote bruiloften geven aanleiding tot veel baldadigheid. Aan de andere kant wil ik er graag mijn waardering over uitspreken dat verreweg de meeste bruiloften nu zedig en ingetogen worden gehouden. Ik heb in dit jaar al veel eerstgeboren kindertjes gedoopt, maar niet een, dat...

Houd de bruiloften toch bescheiden! Ach, er zijn niet zo heel veel bruiloften waar je je op je gemak voelt. Houd het eenvoudig! Laat de bruiloften niet tot in de nacht, of zelfs tot aan de morgen duren! Zou het niet goed zijn om om elf uur te stoppen?

In sommige buurtschappen vindt ook op zaterdagavond voor de ondertrouw van een bruidspaar op zondag dat vervelende 'schieten' plaats. Regel het toch zo, dat de ondertrouw niet bekend wordt! Jullie kunnen toch, als dat nodig is, ook nog op zondagmorgen bij mij komen?'

'Nog een paar woorden van hart tot hart! Laten we nog ijveriger worden! Sommigen zijn heel trouw in hun werk, maar we kunnen nog ijveriger worden, laten we niet meer naar de herberg gaan, we kunnen nutteloze gesprekken achterwege laten en onze tijd beter gebruiken. O, wat zou er dan allemaal nog gedaan kunnen worden als we ijveriger

waren! Ik denk er vooral ook aan hoeveel er nog op onze weiden kon worden gedaan. We hebben hier de fraaie, met weiden bedekte dalen. Ach, het gaat me zo vaak aan het hart als ik erdoor loop en dan zie hoe ze erbij liggen! Als de burens zich nu toch eens meer aaneensloten om samen de zaak aan te pakken! Als er nu eens mensen te vinden waren die anderen daarin zouden voorgaan! Wel is het zo, dat de zegen van boven komt: eerst moeten wij het Koninkrijk Gods en Zijn gerechtigheid zoeken.'

Wat was het bij dominee Engels een zaak van het hart dat juist het jonge volk zich gedisciplineerd zou gedragen. Vaderlijk sprak hij de jonge mannen toe, die naar de militaire keuring gingen:

'In deze week vindt ook weer voor onze jonge mensen de loting plaats. Het is een heel gewichtige gang voor jonge mensen als ze naar de loting gaan. Ach ja, mochten jullie je toch op weg erheen, en ook weer terug, als christenen en ingetogen mensen gedragen! Daarbij is al veel ruwheid en onbetamelijkheid voor de dag gekomen. Ik hoop dat er steeds meer jongeren zullen komen die christelijke en ingetogen jongeren blijken te zijn. En juist ook bij zo'n gelegenheid moeten wij immers laten zien wat voor geest er in ons is. De Heere geleide jullie, jonge mensen, Hij ga met jullie! Jullie familieleden zullen aan jullie denken, en diegenen van jullie familieleden die bidden, zullen ook voor jullie bidden. Ga in vrede!'

Als de tijd kwam dat de 'brood-verdieners' - de mannen en de jongens die in de zomer naar, elders trokken - afscheid namen, zei Engels wel eens aan de avondmaalstafel:

'Velen van onze metselaars hebben onze streek al verlaten, velen zijn van plan binnenkort te vertrekken. De Heere geleide u! Mag ik nog een paar van harte gemeente verzoeken doen? Drink geen brandewijn, niet op de bouw, noch in uw onderkomen, noch in de herbergen! Laat Gods Woord een licht op uw weg zijn; lees er iedere dag een stukje in! Houd de zondag! Denk er altijd aan: de Heere ziet me! En ga nu in vrede!'

Dat zijn enkele van de vermaningen zoals men die, door Engels zelf op briefjes geschreven, heeft aangetroffen. In aanspraken als deze keerde hij zich bijvoorbeeld ook tegen de houtdiefstal, tegen de brandstichters, tegen lichtvaardig kopen en lenen. Al het goddeloze, losbandige en verwoestende in de gemeente trachtte hij op deze manier en in vele andere vormen van beïnvloeding tegen te gaan. Het hele volksleven moest onder de heilige tucht van de geboden Gods gesteld te worden. In die tuchttoefening lag iets van de ernst waarmee men er juist in de Gereformeerde christenheid telkens weer op heeft aangedrongen de wandel der gemeente tot eer van haar Heere te laten geschieden. Men zou een beetje kunnen denken aan de harde discipline in Genève, waarmee eens Calvijn de godsregering trachtte te vestigen. Maar het was in Nümbrecht allemaal liefelijker en milder, en minder wettisch. Laten wij eens luisteren naar professor D. Lang, een Gereformeerd theoloog, afkomstig uit de gemeente Nümbrecht, die als beschermeling van dominee Engels met vaderlijke zorg door hem werd omringd: 'Engels beoogde in zijn werk een bepaald Bijbels gemeente-ideaal: het is zonder twijfel het oude calvinistische ... Het was en bleef bij Engels, net als bij Calvijn, hetzelfde doel: de gehele gemeente dezelfde ernst der overgave aan Christus en aan de heiliging door het Woord, grondig te doen beseffen, daarin voorgedaan door predikant en kerkenraad. Intussen is Engels zelf zich waarschijnlijk helemaal niet van deze relatie bewust geweest.'

Inderdaad, Engels heeft met zijn vermaan en tuchttoefening het grootste deel van zijn gemeente nog bereikt. Wat zijn de tijden sindsdien veranderd! Waar zou zo'n invloed van een predikant vandaag de dag nog mogelijk zijn? Een deel van de vaderlijke zorg

van dominee Engels voor zijn gemeente was, dat hij de zieken trouw bijstond, waarbij hij tijd noch krachten spaarde. Over de tijd toen er een dysenterie-epidemie heerste, vertelt een oud gemeentelid: 'Het was op een heel hete middag. Dominee Engels had zeven begrafenissen. Hij moest mee naar ieder graf en minstens één gebed doen. Dan komt tegen zeven uur de laatste rouwstoet. Robert Koch is juist in de buurt van de pastorie bezig. Dominee Engels wenkt hem en vraagt hem, na de begrafenis naar de pastorie te komen. "Robert," zegt Engels daar tegen hem, "ik ben wel moe, maar in Heddinghausen" (een afstand van drie kwartier!) "zijn heel veel ernstig zieken die graag willen dat ik kom. Wil je misschien met me mee?" Robert is bereid, en dan gaan ze naar alle zieken in Heddinghausen. Het is laat geworden; op de weg naar huis blijft dominee Engels staan en hij zegt: "Robert, de dysenterie-patiënten in Heddinghausen zijn me nog zo op het hart gebonden!"

"Goed," zegt Robert, "we gaan ernaartoe." En toen daar de helft van de zieken was bezocht, was het al bijna nacht; daarna werd de terugtocht aanvaard. De volgende morgen verscheen dominee Engels weer stipt op tijd voor de dagopening in het weeshuis; 's middags maakte hij de bezoeken af en begon aan nieuwe. Daarbij moet u denken aan de lucht die de ziekte met zich meebrengt en aan de gebrekkige verzorging in die tijd toen er in de verspreid liggende buurten in ieder huis zieken en stervenden lagen.'

Zorg over het jonge volk

Het zou geen goede vader zijn voor wie juist de jongsten, de opgroeiende jeugd niet het voorwerp van zijn zorg en voorbede zouden zijn. Dominee Engels heeft heel veel van de jeugd gehouden. Wij hebben al gehoord hoe fijn hij het vond als zijn neefjes en nichtjes in zijn pastorie in Nümbrecht speelden en lachten. Toen hij nog jong was, voordat hij onder lichamelijke gebreken steeds ernstiger en stiller werd, kon hij ook zelf met de kinderen hollen en grapjes maken. Iemand uit Engels' familie heeft eens heel aardig verteld hoe Engels met kinderen omging:

'Op kinderen maakte de persoonlijkheid van die goede oom al diepe indruk. Zo mag ik hier wel een gesprekje tussen kinderen vertellen, dat ik, zonder dat mijn kinderen het wisten, vanuit een zijkamertje aanhoorde. Het was vlak voor het slapengaan, tijdens de vakantie in Nümbrecht. De oudste was acht jaar, de jongste vijf.

E. Heb jij wel eens een heilige gezien?

H. Nee.

E. Weet jij ook wat voor een man dat is?

H. Nee.

E. Dat is een man die geen zonde meer doet. Weet je, net als onze oom Jacob; dat is een heilige.

En ook ik dacht als kind dat de woorden uit het lied: "Zalig, ja, zalig is hij te noemen, wiens hulp de God van Jacob is" op onze oom Jacob gedicht waren. Wie hem alleen maar in de laatste jaren van zijn vaak smartelijke en van sterk verlangen vervulde pelgrimstocht heeft gekend, kan zich niet voorstellen hoe vrolijk, hoe kinderlijk, ja, hoe opgewekt onze lieve oom in vroeger en vaak ook in later jaren kon zijn als wij bij hem waren. Dan mochten we met hem eropuit naar alle "hoven", nu eens naar een bespreking en een Bijbellezing, dan weer naar een bruiloft of een doopbediening, soms mee op ziekenbezoek, of ook naar de ingebruikneming van een nieuw huis. Als een vader praatte hij dan onderweg met ons, leerde ons Latijnse dichtregeltjes, gaf ons sommetjes op, of raadseltjes waarvan de oplossing meestal werd gevormd door de

namen van de "hoven" waar we naartoe gingen, zoals Winterborn, Distelkamp, Bierenbach. Bijvoorbeeld: "De eerste twee lettergrepen vormen een van de vier jaargetijden, de laatste lettergreep is een bron en naar het geheel zijn we al vaak toegelopen." (Winterborn). Daarna gingen we vrolijke liedjes zingen.

Nog zie ik hem voor me, zoals hij vaak zo in gedachten, in gedachten aan de eeuwigheid verzonken scheen, en hij dan toch weer, als wij kinderen midden in het schoolliedje ophielden, vriendelijk vroeg: "Nou, en hoe ging het toen verder?" Hij genoot heel intens van de natuur, van zijn "geliefde bergen", de bossen, de velden en de weiden, waar hij er als een kind van kon genieten als het weidevolkje zich het gras goed liet smaken. Dan bleef hij er een poosje naar staan kijken, terwijl wij, kinderen uit de stad, bij de gehoornde weidekoning vandaan liepen. Soms nodigde ook een bank tot zitten uit, en dan vertelde hij ons over zijn werk, over zijn zieken naar wie hij toe ging en dan sprak hij met veel liefde en medeleven over hen: "... die arme zuster in het lijden, onze arme broeder." Door zo te vertellen leidde hij onze kinderharten méér tot de Heiland dan wanneer hij rechtstreeks over Hem tot ons had gesproken.

Onvergetelijk is voor ons ook gebleven dat wij nu en dan met onze geliefde oom mee mochten naar de Bijbellezingen in de "hoven". Wat was het heerlijk, vooral op de terugweg! Er was een diepe vrede in de natuur, de maan en de sterren schenen, maar er bewoog zich niets, en in de stille bergen rondom, in de bossen en de velden heerste rust, of was er alleen maar een beekje dat snel voortstroomde en zijn gemurmel met de stem van de krekkel verenigde. Dan gingen we op weg naar huis volksliedjes zingen, zoals: "De pelgrim van verre", of: "Waar vindt de ziel", of: "Laat mij gaan", of: "Naar huis, ach, naar huis"...

Als de vakantie voorbij was en de familieleden de verre reis weer moesten ondernemen, waren ze altijd blij als oom een groet stuurde. Hij schreef eigenlijk alleen maar kaarten. Wat toonde hij dan een grote betrokkenheid bij het lief en leed van de familie! Zijn groet was altijd een stille zegen en een opwaarts-leiden.'

Er was een klein weeshuis in Nümbrecht, dat dominee Thümmel had gesticht, en dat de vaderlijke zorg van dominee Engels genoot. Met een aandoenlijke trouw verscheen hij daar iedere morgen om half acht en dan hield hij met de kinderen de dagopening. Als hij door de gemeente ging, heeft hij menig kind vol liefde de hand op het hoofd gelegd. Dat was altijd als een zegen. De vraag die hij daarbij wel eens stelde: 'lij wilt toch ook een lief kind zijn, nietwaar?', kon ook een wildebras tot nadenken brengen. Een jongen die eens zo de hand opgelegd kreeg, scheen het gewoonweg toe dat in het milde, plechtig- ernstige en toch ook weer vriendelijk-goedmoedige gezicht van dominee Engels de Heiland, de grote Kindervriend Zelf, hem aankeek.

Op huisbezoek heeft Engels de ouders telkens weer het belang van een goede opvoeding van de kinderen op het hart gedrukt. In de kerk en tijdens de Bijbellezingen riep hij vaak met een aangrijpende verzuchting uit: 'O, onze kinderen, onze kinderen!' Hij verlangde ernaar dat er in de gemeente huizen zouden zijn waarin ouders en kinderen samen de Heere dienden. Als hij aan het eind van de dienst in de kerk de zegen oplegde, hoorde men hem soms zeggen:

'De Heere zegene u en behoede u! U, vader, u, moeder, breng in de geest uw kinderen mee, zet ze naast u, opdat ze met u gezegend worden en u eens op die grote dag kunt zeggen: "Heere, hier ben ik met de kinderen die Gij mij gegeven hebt."

In een preek scherpte hij het de mensen in:

'In het bijzonder u, ouders van de kinderen! Aan u zijn immers vóór alle dingen de kinderen toevertrouwd, zij zijn het meest van de tijd bij u, u hebt de grootste invloed

op hen. O, voed ze toch op in de tucht en de vermaning des Heeren! Geef hun het goede christelijke voorbeeld! Denk toch aan de verantwoordelijkheid die u hebt! ...

Wat kunnen kinderen in een christelijk huis waar een oprecht christelijk gezinsleven is, waar de belijdenis van kracht is: "Ik en mijn huis, wij zullen de Heere dienen", een zegen ontvangen en indrukken van de eeuwigheid ontvangen, die met de kinderen meegaan, de verleidingen en de gevaren van het leven tegemoet! ...

O, onze kinderen, onze kinderen! Wij leggen hen aan Uw voeten. Ze zijn er immers voor de eeuwigheid; ze hebben immers een onsterfelijke ziel! Heere, erbarm U over onze kinderen! Geef ons dat wij de kinderen geen aanstoot en ergernis zullen geven, ook niet door verkeerde woorden, opdat wij niet onder de vloek van het woord komen: "Maar zo wie een van deze kleinen, die in Mij geloven, ergert, het ware hem nutter, dat een molensteen aan zijn hals gehangen, en dat hij verzonken ware in de diepte der zee".'

Bij de toespraken aan de avondmaalstafel had het vermanen van de ouders een belangrijke plaats: de ouders werd op het hart gebonden dat ze nauwkeurig moesten letten op de huizen waar zij hun kinderen in dienstbetrekking deden. Zij werden met kracht opgeroepen, niet tegen hun kinderen te liegen en hen niet tot liegen aan te zetten. Hun werd met onverbiddelijke ernst gevraagd of zij wel rustig konden gaan slapen, terwijl de opgegroeide kinderen zonder toezicht nog buiten rondzwierven.

Ja, Engels heeft van de jonge mensen gehouden. Het deed hem heel erg pijn als hij zag dat zij het verkeerde pad op gingen. Het was liefde die zich van haar verantwoordelijkheid bewust was, toen hij eens een jonge onderwijzer staande hield, die, terwijl Engels in gezelschap van een vriend op een zondagmiddag op weg was naar de kerk, haastig in tegengestelde richting ging om hogerop in het dorp naar een werelds feest te gaan. In heilige beslistheid richtte Engels zich tot de jongeman en zei waarschuwend tegen hem, terwijl hij naar de kerk wees: 'Hier gaat de weg heen!'

Wat kon hij op zijn onnavolgbare, hartelijke manier jeugdige zondaars bestraffen! Eens ontdekte hij in een kersenboom van de pastorietaan twee jongens die zich aan de verboden vruchten tegoed deden. Wat schrokken ze toen ze betrappt werden! Toen zei Engels tegen hen: 'Wacht, ik zal een ladder voor jullie halen, dat jullie weer naar beneden kunnen.'

En jawel, daar kwam hij al met een ladder aanslepen! Beschaamd zijn de boosdoeners naar beneden gekomen en stilletjes weggeslopen. Of ze nog een tweede keer bij dominee Engels kersen gestolen hebben ...? Dat zo'n man, die zo veel van de jonge mensen hield en de grote verantwoordelijkheid gevoelde om hen dicht bij de Heiland te brengen, de tijd van de belijdeniscatechisatie als heel belangrijk beschouwde en die ten volle benutte, is wel duidelijk. Waardig en indrukwekkend en voor velen onvergetelijk wist Engels de dag waarop belijdenis werd afgelegd, vorm te geven. Als de belijdenisbelofte gedaan moest worden, ging dominee Engels heel terughoudend te werk. Er werden een paar van de belangrijkste vragen uit de Heidelberger Catechismus opgezegd en ook werd door de kinderen de geloofsbelijdenis uitgesproken. Daarna vroeg Engels: 'Is dat jullie geloof, dat jullie willen zoeken en bewaren, om daarin te leven en te sterven?'

Op het zoeken werd grote nadruk gelegd; de kinderharten werden aangemoedigd om de levende God en de Heiland te zoeken. En bij elke groep van belijdeniscatechisanten waren er ieder jaar wel een paar die de Heere van ganser harte zochten.

Ook nadat er belijdenis was gedaan, probeerde Engels met het jonge volk in contact te blijven. Menige schriftelijke, bemoedigende groet van de vaderlijke zielzorger fladderde naar verre streken.

Zo schreef hij bijvoorbeeld aan een jongeman die in militaire dienst was gegaan, het volgende:

'Beste Carl! Ik stuur je een hartelijke groet. De Heere geve je kracht! Een nieuwe situatie brengt nieuwe verleidingen met zich mee, en juist ook in het soldatenleven, waar zoveel jonge mensen bij elkaar zijn, ontbreekt het niet aan verleidingen. Dat heb je ook, zoals je lieve vader me heeft medegedeeld, al ruimschoots ervaren. Ach, mijn beste Carl, bewijs jezelf daar als een krijgsman van Jezus Christus! Je weet dat in Eféze 6 de wapenrusting voor deze geestelijke strijd staat. Lees dat gedeelte maar eens door vanaf vers 10, met een stil, biddend hart! Daar wordt ook over de boze dag gesproken. Dat is de tijd dat de verzoeking, of die nu van binnenuit of van buitenaf komt, bijzonder krachtig is. O, mocht je in zo'n tijd tegenstand kunnen bieden en in alles op de juiste manier handelen, en staande blijven; mocht je een getrouwe en nederige volgeling van de Heere Jezus zijn en eens, als de jaren voorbij zijn, met een rustig en dankbaar hart op je diensttijd kunnen terugzien! Nogmaals, de Heere geve je kracht!

De dienst zal nu wel wat gemakkelijker voor je worden. De moeilijkste tijd, de rekrutentijd, heb je nu waarschijnlijk wel achter de rug. Heb je ook een of andere soldaat ontmoet met wie je hartelijk en in vertrouwen kunt omgaan? Dat geeft ook kracht op de weg, als de Heere iemand een trouwe Jonathan geeft. Maar toch blijft Hijzelf altijd de beste en de trouwste Vriend. Ik hoor verder wel van je vader hoe het met je gaat.

In de geest druk ik je hartelijk de hand.

Je dominee Engels.

Macht over de mensen

Dat is te begrijpen: deze man, die met zo'n vaderlijke zorg allen in de gemeente omringde, de ouden en de jongen, de gezonden en de zieken, die hen in biddende zorg altijd voor de troon van God bracht, heeft macht over de mensen gekregen. Voor niemand was het gemakkelijk om te doen alsof hij zijn raad, zijn verzoek, zijn vermaan, zijn waarschuwing eenvoudigweg niet hoorde. Zijn troost, zijn goede raad, zijn bemoediging heeft velen doeltreffend geholpen. In de prediking, in de zielzorg, in de gemeenschap der gelovigen, in de vriendschap waarin hij met velen verbonden was - steeds was hij de man die macht over de harten had. Heel mooi wordt ons dit bevestigd door de bekende volksschrijver Otto Funcke, die vanaf de jaren toen hij in de Oberbergische gemeente Holpe werkte, nauw met Engels bevriend was:

'Ik heb maar heel weinig mensen leren kennen die zo bestendig en in alle omstandigheden van het leven met God wandelden als mijn vriend Engels. Hij moest niets hebben van alle gemaakte geestelijkheid en vroom gewauwel. Hij had dat allemaal niet nodig, want hij was altijd in de geest der eeuwigheid. Hij had nooit een lange voorbereiding nodig om met God te kunnen spreken; hij was altijd dicht bij Hem. Ik heb de kracht van zijn eenvoudige gebed vaak genoeg aan lichaam en ziel ervaren, vooral in tijden als ik heel erg door de diepte werd geleid.

Dit wandelen met God gaf hem een heilige stilte, waardoor hij een bijna betoverende invloed op allerlei mensen had. De aanwezigheid van mijn Jacob goot altijd olie op de bewogen golven van mijn zieleleven en heeft me voor heel wat onbesuisdheden bewaard. Deze heilige stilte, die alles wat voorbijgaat en verandert als klein opvatte en het eeuwige alleen voor groot hield, kwam gewoonlijk ook tot mijn grote voordeel mede over mijn bewogen ziel, terwijl hij zich door mijn levendige manier van doen

geïnspireerd en verrijkt wist. Wij hebben elkaar in alle noden bijgestaan, lief en leed gedeeld, en met elkaar in een rijk gezegende gebedsgemeenschap gestaan.'

In wat wij tot nu toe over Engels' werk hebben gezegd, zijn wij al vaak dat tegengekomen wat Funcke de 'bijna betoverende invloed' van zijn vriend op allerlei mensen noemt. Er zijn mensen die macht over anderen hebben, maar van wie de invloed niet uit goede en genezende bronnen voortkomt. Er zijn troebele en gevaarlijke suggestieve, om niet te zeggen demonische mogelijkheden om invloed uit te oefenen. De macht die Engels over mensen had, kwam van God. Die macht is aan hén eigen die uit de stilte komen, die veel voor anderen bidden, hoop hebben voor velen en niemand laten varen. Hard als een diamant en teer als een moeder moeten volgens de woorden van een diepzinnige Fransman de priesters en zielzorgers zijn die de mensen willen leiden en helpen.

Dat die twee dingen in Engels verenigd waren, bevestigt ons opnieuw Otto Funcke: 'Hij was standvastig, ja, onverbiddelijk standvastig als het erom ging van de Heiland te getuigen en de weg des heils te verdedigen. Waarlijk, hij zou het in zich gehad hebben om martelaar te worden. Niet voor niets stroomde het oude hugenotenbloed van de edelste soort in zijn aderen. Hij wist van geen capituleren en marchanderen ... Aan de andere kant was Engels mild en tactvol als een moeder. Bij hem was geen spoor van een zelfgenoegzame, gearriveerde heilige te vinden, geen spoor van een trotse, betweterige paap of van een onbarmhartige zedenprediker. Nee, ook tegenover de diepst-gezonken mensen was hij voorzichtig en vol hoop op beterschap, zoals een moeder tegenover haar verloren zoon. Engels had geduld als een moeder; hij kon dragen, hopen, wachten als een moeder. En zoals een moeder haar kind nooit loslaat, hoopte hij aan iedere mensenziel nog een kant te vinden waar die voor het goddelijke en eeuwige toegankelijk was. Hierin is de macht van zijn zielzorg gelegen.'

Laten wij eens luisteren naar een paar voorbeelden van die macht.

Er komt een man uit het Siegerland in Nümbrecht, die door zware aanvechtingen wordt gekweld. Hij treft de dominee niet in de pastorie aan en haast zich naar de plaats waar Engels een Bijbellezing houdt. Daarna rijden die twee 's nachts in een wagen terug naar Nümbrecht. Lang zit Engels naar het angstig spreken van de aangevochten man te luisteren. Dan zegt hij hem plechtig en beslist: 'Zegt u in al uw aanvechtingen maar tegen de Heere: ik ben Uw kind, ik ben Uw kind!'

Het woord verricht een wonder, de schaduwen van de ziel wijken bij de eenvoudige herinnering dááaraan, dat een kind van God zich ook in het donker met zijn kindschap mag troosten. Dan is er een andere christen die ook hevig wordt bestreden. Geen bemoediging van de broeders krijgt vat op hem. In zeer grote nood rept hij zich naar een zendingsfeest waar ook dominee Engels zal spreken. Misschien heeft die Godsman een woord van hulp voor hem. Wat is de gekwelde man teleurgesteld als Engels niet komt opdagen! Het feest is bijna afgelopen. Daar komt letterlijk op het laatste moment Engels nog. Belangrijke ziekenbezoeken hadden hem opgehouden. Er blijft alleen nog maar tijd over om de zegen uit te spreken: 'De HEERE zegene u en Hij behoede u', enzovoort.

Dan gebeurt er iets merkwaardigs met de diepbedroefde man. Alle mooie toespraken die op het zendingsfeest werden gehouden, zijn aan de man voorbijgegaan, zonder hem ook maar iets gedaan te hebben. Nu spreekt Engels met opgeheven handen de zegen uit. En als er wordt gezegd: '... en geve u vrede!' vallen de twijfels van de man af. Onder de zegenende en bemoedigende woorden van Engels vervult werkelijk de vrede Gods zijn daareven nog zo verscheurde hart.

De manier waarop Engels met mensen omging, had iets zó vriendelijks, tactvols en

innemends, dat de harten er eenvoudigweg door werden gewonnen.

Eens ontmoet hij op een plekje in Gods natuur, waar hij graag een poosje vertoeft, een heel stads geklede kinderjuffrouw met haar kleine beschermeling. Hij gaat liefderijk naast het meisje zitten en vraagt: 'Bij wie ben je eigenlijk, kind?' Met hartelijke belangstelling gaat hij in op wat haar bezighoudt. Er komt een diep gevoel van medeleven bij hem op als hij hoort dat zij in een weeshuis is opgevoed. Hij nodigt haar uit om toch ook naar de korte godsdienstoefeningen in het weeshuis van Nümbrecht te komen, en tenslotte bemoedigt hij haar heel vriendelijk om zich geheel aan de Heiland over te geven. Wie zo met de mensen omgaat, krijgt macht over hen!

Het was Engels er heel beslist om te doen, de mensen tot de Heere Jezus te leiden. Maar dan de manier waarop hij dat probeerde! Er was geen spoor te bekennen van een bruusk overvallen met grof geweld. Zelfs de vraag: 'Heb je vrede?' of: 'Ben je bekeerd?' hoorde je niet uit zijn mond. Hij had zijn eigen manier om met de mensen over het ene nodige te spreken en hun met klem te vragen, met Jezus ernst te maken. Maar die manier was effectief! Wat grijpt het een jongeman aan, als dominee Engels na een Bijbellezing de hand op zijn schouder legt met de woorden: 'Heinrich komt ook nog.'

Wat is dat een zin waaruit een heerlijk vertrouwen spreekt! Zo spreekt iemand die voor mensen hoop en vertrouwen koestert - die dat echter niet doet als iemand die blaakt van optimisme, maar als een bidder. Die aanspraak heeft Heinrich op de goede weg geholpen. Niet lang daarna komt hij tot ruimte.

Engels is heel zeker een man geweest die in prediking en zielzorg volgens de 'klassieke' weg te werk ging. Hij wist het: er zijn mensen die bekeerd zijn, en andere die het niet zijn. Er zijn mensen die tot het leven zijn doorgedrongen en anderen die nog in de dood liggen. Er zijn mensen die de smalle weg verkoren hebben en anderen die op de brede weg het verderf tegemoet hollen. Maar deze heldere kennis en dit helder onderscheiden hebben Engels er nooit toe gebracht om in de beoordeling van de stand van het geloof bij de mensen op een nare en overhaaste manier te schematiseren. Hij wist dat er menigerlei trappen zijn waarlangs God Zijn werk aan de harten verricht. Het is toch teer en fijngevoelig als hij op de vraag naar het innerlijk leven van een mens bijvoorbeeld zó antwoordde: 'Hij heeft de Heiland lief.' 'Hij komt onder het woord.' 'De Heere moet nog dieper graven.'

Voor mij is het duidelijk dat zo'n ingetogen en voorzichtige man meer macht over de harten had dan menigeen die rechttoe, rechtaan zijn gang gaat en gevaar loopt, al te ijverig en ontactisch op bekering aan te dringen. Dat zij evenwel urgent en noodzakelijk is, daarover bestaat geen twijfel; maar in de manier waarop zij geschiedt, is veel verschil.

Engels kreeg macht over mensen door zich nooit boven de mensen te plaatsen, maar zich altijd één met hen te weten in de gemeenschap der zondaren die van Gods ontferming leven en door Gods genade vastgehouden worden.

Een vroegere belijdeniscatechisant had zich in zedelijk opzicht erg misdragen. Engels liet hem roepen: 'Is het waar, Wilhelm, wat ik van je gehoord heb?' Onder tranen stamelde de zondaar: 'Ja.' En nu komt er niet een van die zedenpreken waardoor reeds menigeen nog harder en boosaardiger is geworden. Nee, de nederige zielzorger zegt: 'Ja, Wilhelm, dat zit in ons!' De geheiligde man stelt zich op één lijn met deze mens die zozeer gestruikeld is, en belijdt: Wilhelm, zo is jouw hart, ons aller hart. Wij zijn tot alle kwaad geneigd.' Als alle zielzorgers en alle christenen deze houding van diepe ootmoed en grote ontferming hadden, zouden ze een helpende en genezende macht over

mensen verkrijgen.

Nog een voorbeeld van de manier waarop Engels de zielzorg onder de mensen uitoefende: in het leven en in het huis van een echtpaar was een heleboel niet in orde. Engels bracht zijn vermaningen op de volgende manier tot uiting: 'Ach, wat dit betreft ontbreekt er nog heel veel. Maar wij moeten leren om in de vreze Gods te staan en te leven; dan komen zulke zonden en dwalingen niet voor. Wil je het onder gebed proberen, beste Wilhelm, beloof het me dan, en je vrouw zal het me ook beloven.' Dat trof de mensen, zonder ze te verbitteren.

Het woord gaat voort

Funcke zegt over zijn vriend Engels dat hij eigenlijk niet datgene bezeten heeft, wat men 'kaneelgave' noemt. Toch kwamen de mensen in drommen onder Engels' prediking, en werden zij in de door geestkracht gedragen verkondiging voor het aangezicht Gods gesteld. En dat is immers meer dan wanneer iemand met meeslepende welsprekendheid de menigten boeit. Toen het consistorie in de jaren vijftig een telling van de kerkgangers organiseerde, stelde men als gemiddelde het aanzienlijke aantal van 1700 mensen vast. En dat op 6000 gemeenteleden! Zoiets is in onze tijd van onverschilligheid en ontrouw jegens het Woord van God nauwelijks nog te verstaan.

Als tekst voor de preek koos Engels graag korte kernachtige uitspraken uit de Heilige Schrift, die hij dan indringend belichtte. Dan ging niet met veel gedruis een stroom van over elkaar heen buitelandse gedachten over de hoofden heen, maar werden er met een heilige vasthoudendheid nagels diep en steeds dieper in de harten en de gewetens ingeslagen. Engels sprak eenvoudig en het ging er altijd gemeenzaam aan toe. Zijn preken waren echt pastoraal; hij deed er moeite voor om de harten in te winnen. De mensen merkten dat de man daar boven, op de kansel, zich nooit boven de mensen stelde; hij stond altijd met hen op hetzelfde niveau, daar waar een mens in de zwakheid van het vlees in menig opzicht faalt, en slechts van de genade des Heeren kan leven.

Alles wat Engels tegen de mensen zei, riep hij eerst zichzelf toe. Als hij er bijvoorbeeld over sprak dat het weerspannige gedrag van de mensen Gods toorn heel vaak uitlokt, dan gebeurde het wel dat onder de toehoorders de een of ander zich innerlijk tegen zo'n bewering verzette en zich aanpraatte dat hij het er toch eigenlijk niet zo slecht had afgebracht. De man op de kansel wist van zulke tegenwerpingen. Daarom legde hij er nog eens sterk de nadruk op: 'U en ik, wij hebben het er slecht genoeg afgebracht.' O, dat kregen de mensen vaak van de prediker Engels te horen, dat 'u en ik'!

Deze gezagvolle prediker kon ook krachtig bidden.

Zijn binnenkamer was zijn heiligdom. Zijn gebeden in de kerkdienst hieven de hele gemeente, die hij met vaderlijke liefde omringde, op tot het hart Gods. Laten we naar hem luisteren:

'Ja Heere, Gij alleen zult het zijn, onze Heere, onze Koning. O, onderwerp toch, Heere, alles aan ons, in ons, aan U! Wij willen U niet alleen eer bewijzen als Koning met ons hosanna-geroep, wij willen helemaal voor U zijn, U als Koning gehoorzamen. O, ontdek ons eraan, als er ook nog maar iets in ons hart is, in onze gezindheid, in onze woorden, in ons dagelijks leven, wat zich niet onder Uw milde heerschappij buigt, wat zich daar niet naar schikt. Onderwerp alles aan U, opdat wij slechts voor U leven, de goede, genadige, zachtmoedige Koning van de gekruisigde liefde! Heere, word nog vele harten te sterk door Uw liefde, zodat ze moeten zeggen: Nu kan ik het in mijzelf en in mijn eigen leven niet meer uithouden, nu moet ik voor mijn Heiland leven. Heere, Gij hebt mij overreed, en ik ben overreed geworden; Gij zijt mij te sterk geweest, en hebt overmocht! Heere, zegen ook de gemeenteleden die ver weg zijn om de kost te verdienen, die in militaire dienst zijn, de jonge meisjes die ver weg een dienstje hebben! O Heere, wij leggen ze allen in deze boze wereld, wij leggen onze gehele gemeente op Uw hart. Heere, help! Heere, zegen! Zegen ook deze week! Bezoek de zieken en zwakken, de ouden en de gebrekkigen, troost de harten! O geef, Heere, dat er ook eens een beweging in het geestelijke door onze gemeente mag gaan, en dat velen U weer het hosanna zullen toeroepen en zich met U verbonden zullen weten, de zachtmoedige Koning, de gekruisigde Liefde! Amen!'

Dit bidden was geen routinematig sjabloon, het was een spreken mét God en vóór de mensen in geest en kracht. En wat was er een kracht en een leven, als helemaal aan het eind van de kerkdienst dominee Engels zijn handen voor de zegen ophief! Dan werd in waarheid de zegen Gods op de gemeente gelegd. Dan werd aan ieder afzonderlijk de vrede die alle verstand te boven gaat, gegeven. Later, toen Engels oud en zwak was geworden, heeft hij zijn kerkenraad vaak gevraagd om toch van zijn ambt ontheven te mogen worden. Maar de mannen zeiden: 'Dominee, blijft u toch! U hoeft helemaal niet meer te preken. De hulpprediker kan ook het ambtelijk werk op zich nemen. Het is voor ons voldoende als u ons aan het eind van de kerkdienst nog zegent!'

De kansel in de kerk van Nümbrecht was niet de enige plaats waar Engels zijn gemeente het goddelijke Woord verkondigde. Er waren veel Bijbellezingen in de 'hoven', die meestal plaatsvonden in de woonkamer van een boerderij. Er werden zogeheten 'grotere bijeenkomsten' gehouden, waar Engels' hart bijzonder aan hing. Daaraan namen ook bevriende predikanten uit de naaste en de wijdere omgeving deel. Aan de 'boden' van de 'Evangelische Gesellschaft', die vanuit Wuppertal haar gezegende evangelisatie- en gemeenschapswerk ook in het Oberbergische met kracht verrichtte, werd graag het woord gegeven. Wat had Engels vooral met de originele 'bode' Scheffels een band!

De dominee van Nümbrecht behoorde niet tot degenen die alles zelf wilden doen. Wel kon hij soms mensen het woord onthouden, die van buitenaf met heel aanvechtbare leerstellingen en hevige bedenkseltjes de gemeente binnendrongen; maar nooit stond hij de gaven in de weg die God in zijn gemeente had gelegd. Hij wist door zijn hele manier van doen zijn ambt gezag te verlenen, maar hij was nooit in die zin 'ambtsbewust', dat hij zich in de gemeente als alleenheerser zou hebben gevoeld. Integendeel: wat beleefde hij een genoegen aan onderling contact met de broeders.

Wat zocht hij dat overal! Wat ging hij in de eerste jaren graag naar het Siegerland en liet hij van zijn kant de broeders uit het Siegerland naar Nümbrecht komen om daar diensten te leiden: als eerste de meesterleerlooier Tillmann Siebel uit Freudenberg, de vader van de gemeenschappen in het Siegerland! Als hij onder de broeders verkeerde, met hen het Woord verkondigde, zich met hen verblijdde in de rijkdom van God en van de Heiland, dan was zijn ziel pas echt in haar element. Dan viel hem al een voorsmaak van de hemelse héerlijkheid en van de volkomen gemeenschap der verlostten ten deel.

En dan mogen de feesten niet vergeten worden. De jaarfeesten! Dan stroomden de mensen die begerig waren naar het Woord en de gemeenschap in dichte drommen van heinde en ver samen. Dan werd met goede moed het brood des levens aangereikt en aangenomen. Maar dan ontbrak het ook niet aan aards brood, en vierde de gastvrijheid heerlijk hoogtij. Het hoorde er op de feesten gewoon bij dat men graag onderdak verleende en zonder morren de gastvrijheid betrachtte.

Eens was het ter gelegenheid van een feest in een huis waar ook dominee Engels verbleef, wel heel druk. De gasten verdrongen elkaar, koffiekkan en koekschaal gingen zonder ophouden rond en de goede huismoeder had geen minuut rust. Geen wonder dat er een paar wolkjes van ontstemming over haar voorhoofd trekken. Engels ziet het en vraagt op vaderlijke toon: 'Lenchen, zit het vanbinnen een beetje te wrokken?' Daarbij legt hij de hand op zijn borst. Lenchen is eerlijk genoeg om te be-

kennen dat ze flink moet duwen om haar wrevel eronder te houden. Ze wordt bemoedigd: 'Zo is het goed, duw maar flink!' Maar toen heeft die zorgzame Engels een lied laten zingen en zo de vrouw des huizes een pauze bezorgd om op adem te komen. O ja, het woord ging op allerlei manieren krachtig en met blijdschap door Nümbrecht voort. En het keerde niet ledig weer. Het bleek bij velen het woord te zijn dat bij machte is om de verlorenen zalig te maken en de gelovigen te stichten. We hebben al

kennis gemaakt met proeven van Engels' verkondiging; we zullen echter naar nog een paar fragmenten uit preken luisteren.

We beginnen met een preek over Johannes 10:16. 'En het zal worden één kudde, en één Herder', die ons laat zien hoe dankbaar en vol eerbied Engels tegenover de volkskerk stond, terwijl hij aan de andere kant wist van het geheim van de uitverkoren Gemeente des Heeren:

'Laten wij ook trouwe leden zijn van onze zichtbare kerk! Wij behoren tot de volgens Gods Woord geregeerde Gereformeerde kerk. O, houd de reformatoren in gedachtenis! Laat hen vóór u treden, deze mannen Gods, die zo'n zware, hete strijd gestreden hebben! Houd alle trouwe getuigen in onze naar Gods Woord Gereformeerde kerk in gedachtenis! Houd ook de bloedgetuigen, de martelaars in gedachtenis! Onze kerk is ook een kerk van martelaars! Wat zijn er in haar vele bloedgetuigen geweest die vanwege hun geloof geleden hebben. Ik denk ook aan mijn voorvaderen, die hun vaderland en hun vermogen opgegeven hebben en uit het zuiden van Frankrijk zijn geëmigreerd.

Het is waar, onze zichtbare kerk heeft ook heel veel feilen en gebreken. Dat weet niemand beter dan wij dominees. En wat zuchten wij soms onder die feilen en gebreken! Maar zucht met ons en bid met ons! Maar de Heere heeft onze kerk nog niet verworpen; zouden wij haar dan verwerpen, ook al zijn er vele feilen en gebreken in haar? De Heere heeft nog geduld met haar - zouden wij dan geen geduld hebben? De Heere is nog onder ons; zouden wij dan niet daar zijn waar de Heere nog is? ... Waar zullen we dan een zuivere zichtbare gemeenschap vinden? Ach ja, broeders en zusters in de Heere, laten wij levende lidmaten van de uitverkoren Gemeente, van de onzichtbare Kerk zijn, schapen van de Heere Jezus, die tot de ene kudde behoren, maar dan ook trouwe leden van onze zichtbare gemeente, en laten wij toch in waarheid voor haar bidden! ...

U weet het: wij onderscheiden een zichtbare en een onzichtbare kerk. Er is een onzichtbare of een inwendige Kerk. Midden in de zichtbare kerk, of in de zichtbare kerken, bestaat de onzichtbare Kerk, de uitverkoren Gemeente des Heeren, het Koninkrijk van Jezus, waartoe de ware levende christenen, de schapen van de Heere Jezus behoren. Voor de ogen der mensen is zij onzichtbaar, maar voor de Heere staat zij daar, in haar schoonheid en heerlijkheid ... Zie, wij die in de Heere Jezus geloven, zijn een kudde! Laten wij dat goed vasthouden ... en laten wij alles opgeven en alles wegwerpen wat daarmee niet in overeenstemming is, wat de eenheid in de weg staat! Laten wij de gezindheid hebben die door Tersteegen onder woorden is gebracht:

Mocht ooit wie zwak is, vallen -
die sterk is, doe zijn plicht,
men drage, helpe allen,
verbreidend liefde en licht.

Kom, sluit u vaster aan,
eenieder zij de kleinste,
maar toch ook graag de reinste:
laat ons in liefde gaan.

Dominee Engels had de gewoonte om in de nieuwjaarspreek een Bijbelwoord mee te geven dat het hele jaar door zijn glans moest verspreiden. Op nieuwjaarsdag 1881 koos hij als tekst Genesis 22:1-3. Drie woorden waren het, die hij uit de verzen als woordvoor-het-jaar de gemeente op het hart probeerde te drukken, de woorden waarmee

Abraham inging op de roep van God die tot hem kwam: Hier ben ik! Daar heeft Engels een buitengewoon mooie preek over gehouden, waaruit nu een paar dingen worden geciteerd:

'De stem van God komt tot ons, de trouwe stem van God. God roept ons, zoals eens Abraham, en Hij noemt ons bij onze naam, u, mij: Abraham! Wij antwoorden met Abraham: Hier ben ik! Ik ben er voor U, ik sta klaar voor U, ik stel mij U ter beschikking. Dat is ons antwoord, ons Bijbelwoord voor vandaag, voor het heden: Hier ben ik! Wij luisteren naar geen andere stem, wij luisteren slechts naar de stem uit de eeuwigheid, naar de stem van de trouwe God en Heiland. Ach, mochten het er velen zijn die in déze zin spreken: Hier ben ik!

Hier ben ik! Hier zijn mijn zonden, ik belijd ze voor U in hartelijke ootmoed en nederbuiging, en grijp het dierbaar bloed van Jezus Christus aan, dat op Golgotha zo mild gestroomd heeft, tot vergeving van al mijn zonden.

Hier ben ik! Hier is ook mijn zondige aard, waarmee ik mijn leven lang te strijden heb. Ik breng haar bij U, en Gij zult mij bijstaan in de strijd, opdat ik kan overwinnen en opdat ik ook in de boze dag weerstand kan bieden, alles op de goede wijze kan doen, en standhouden.

Hier ben ik! Hier is mijn tijd die ik hier op aarde nog te leven heb. Mijn tijd is in Uw handen en ik begeer, Heere, slechts voor U te leven en er slechts voor U te zijn, getrouw mijn tijd te besteden en uit te kopen in Uw dienst, tot eer van U en tot zegen van mijn medemensen.

Hier ben ik! Hier zijn mijn geld en mijn goed, mijn huis waarin ik woon, en mijn vermogen. Het is alles van U, ik heb het U gegeven, ik geef het U opnieuw, ik ben slechts Uw rentmeester en Uw huisbewaarder, en ik begeer trouw te zijn als Uw huisbewaarder.

Hier ben ik! Hier is mijn gezin, hier zijn zij die mij na staan. O, zeg dan — als u vader, als u moeder bent — hier ben ik met de kinderen die Gij mij gegeven hebt. O, bedek al mijn zonden en mijn nalatigheden in de opvoeding van mijn kinderen. Ik heb zo veel verzuimd! Ik breng mijn kinderen tot U, ik leg ze aan Uw voeten. Heere, zegen hen en stel mij tot een zegen voor hen, opdat ik eens op de grote dag van de openbaring kan zeggen: Hier ben ik met de kinderen die Gij mij gegeven hebt!

Hier ben ik! O, hier zijn ook mijn zwakke lichaam en mijn lijden en mijn gebreken. O, ik begeer stil en geduldig mijn lichamelijk lijden te dragen, het te dragen achter U aan. Ik ben bereid het kruis op mij te nemen en door veel lijden, als het Uw wil is, in te gaan in het Rijk Gods.

Hier ben ik! Hier is mijn hart, ik geef het U, hier is alles van mij! Ja, als ik nog iets vergeten ben, mijn God en mijn Heere — Gij hebt mij immers vandaag geroepen: Abraham! En ik antwoord: Hier ben ik, ik sta voor U en voor de eeuwigheid klaar, ik stel mij U ter beschikking met alles wat ik ben en heb! O Heere, als ik nog iets vergeten ben: hier is alles van mij, ik houd voor U niets achter, ook niet het aller-geringste, mijn eer niet, helemaal niets.

Hier ben ik! Het is ook ons wachtwoord voor de toekomst, tot aan ons einde ... Werp uw vertrouwen niet weg: wij zijn er voor een goede Heere ... Wij weten dat toch beter dan Abraham? Waarom weten wij het nog beter? Wel, omdat wij kinderen zijn van het nieuwe verbond, omdat wij op Golgotha staan onder het kruis van de Heere Jezus ... Wij kunnen blijmoedig zeggen: "Want ik ben verzekerd, dat noch dood, noch leven, noch engelen, noch overheden, noch machten, noch tegenwoordige, noch toekomstige dingen, noch hoogte, noch diepte, noch enig ander schepsel ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jezus, onze Heere." Daarom kunnen wij het heel blijmoedig zeggen: Hier ben ik! en kunnen wij met dit wachtwoord heel blijmoedig de toekomst tegemoet gaan.'

Luisteren wij nu naar de trouwe zielzorger Engels, hoe hij de harten van de ouden en de kinderen in een preek in een belijdenisdienst probeert te winnen:

"De godzaligheid is tot alle dingen nut, hebbende de belofte des tegenwoordigen en des toekomstigen levens." De godzaligheid! O, wat klinkt dat liefelijk! Wat zijn de mensen toch dwaas die denken dat als je je tot de Heiland zou bekeren en godzalig zou zijn, dat je dan een triest en treurig leven zou moeten leiden en dat je dan geen vreugde meer zou hebben! Dat is een leugen, dat is door de vijand van de mensen, door de duivel, in de wereld gekomen! Wanneer wij godzalig zijn, dan zijn wij weer in ons element. Wij kunnen ons toch immers niet gelukkig voelen, voor en aler wij weer in ons element zijn? O Heere, bind de kinderen het woord 'godzaligheid' toch op het hart! Maar wij kunnen alleen dán godzalig zijn, als wij de Heiland liefhebben, Die de Vader ons gegeven heeft. Wij moeten kunnen antwoorden op de vraag die de Heere aan Simon Petrus voorlegde: "Simon, zoon van Jonas, hebt gij Mij lief?" Wat heeft Petrus toen geantwoord? "Gij weet alle dingen, Gij weet, dat ik U liefheb." Christus liefhebben is beter dan alle kennis. Dan moet Hij voor ons zijn: mijn Leraar, aan Wiens voeten ik zit, mijn Hogepriester, Wiens bloedige offerande ik met beide handen tot heil van mijn ziel aangrijp, mijn Koning, Wiens onderdaan ik ben, voor Wie ik leef, Die mij regeert door Zijn Geest en Woord ...'

Daarna noemt Engels een paar dingen, voor het ware gelukken en de juiste verwezenlijking waarvan de godzaligheid haar nuttigheid bewijst: het werk, het lijden, de strijd tegen de zonde en het houden van de geboden Gods. Dan roemt hij de godzaligheid, omdat zij reeds aan dit leven glans verleent, omdat zij ook aardse zegen schenkt, naar het woord van de Heiland: 'Zoekt eerst het Koninkrijk Gods, en al deze dingen zullen u toegeworpen worden.' De godzaligheid alléén is het ook, die dienstig is tot een zalig sterven. Zij leidt het eeuwige leven binnen. Aan het eind van de preek komt de hartelijke nodiging en vermaning om het hart voor deze godzaligheid toch te openen:

'O, word godzalige kinderen, word godzalige jonge mensen, maar zoek de godzaligheid alleen bij Jezus! Jullie herinneren je nog wel, kinderen, toen we in de catechismus over de naam 'christen' spraken, dat ik jullie toen gevraagd heb er toch om te bidden dat jullie het aantal naamchristenen niet zouden vergroten — dat was toch al zo groot ... Ik heb een versje voor jullie opgezegd:

*Mijn God, ach, doe mij weten
wat zelfbedrog is, schone schijn,
nu duizenden die christen heten
toch geenszins Christus' leden zijn;
ach, werk in mij, Uw Naam ter eer,
het ware christen-zijn, o Heer!*

Ik plaats tenslotte het kruis van Jezus voor jullie. Zie, kinderen, zie de bloedende Heiland, zie Zijn liefde! Jezus nodigt jullie tot Zich, en ik doe dat in Zijn plaats. Hij zegt: "Geef Mij je hart!" En waar is je hart beter geborgen en bewaard dan in de liefde van onze Heiland? Kom tot Jezus! O, mochten velen in deze bijeenkomst daarin één zijn, dat zij met mij zeggen: Daarom ook Jezus, Gij alleen, moet mijn een en alles zijn!

Ter afsluiting volgen nog fragmenten uit de preek over Lukas 5:8-11, die Engels, zelf diep bewogen, voor een aangedane gemeente heeft gehouden, op de dag van zijn vijf-

entwintigjarig ambtsjubileum, 19 december 1876:

"... Mijne vrienden, ik voeg mij vandaag bij Petrus. Mij verootmoedigt vandaag de goedertierenheid des Heeren. O, ook het ernstige van God heeft mij vaak diep bewogen; de eerste indrukken waardoor de Heere tot mij heeft gesproken, zijn immers verbonden met het woord 'eeuwigheid'. De Heere heeft vaak ernstig tot mij gesproken en Hij heeft mij door Zijn diepe ernst en door Zijn spreken over mijn zonden en onwaardigheid diep verootmoedigd en in het stof gelegd. Maar vandaag onderwerpt en verootmoedigt mij de goedertierenheid des Heeren alleen ...

Ik heb vaak ernstig gesproken over het kruis en onder het kruis, en u moet mij getuigenis geven dat ik nooit het zwijgen gedaan heb tot de zonden van de gemeente, hoewel ik vaak nog ernstiger had moeten spreken! Maar toch heeft de Heere gegeven dat ik de liefde van de gemeente mocht behouden. Vaak heb ik in zwakheid, vrees en grote beving de kansel beklommen; de Heere weet het, maar de Heere heeft mij niet in de steek gelaten, ook al ben ik vaak verootmoedigd weer van de kansel af gekomen.

Heel vaak heeft zwakheid mij aangekleefd, en toch heeft de Heere Zijn hand boven mij gehouden, zodat ik door mijn wandel niet heb afgebroken wat mijn zwakke woord probeerde op te bouwen.

En wat de hoofdzaak is: hoe zwak ook mijn woord en getuigenis is geweest, mijn woord is toch niet helemaal ledig weergekeerd, mijn werk is toch niet helemaal tevergeefs geweest. Ja, ik heb hoop, dat ik nog iets van mijn werk in de eeuwigheid zal terugvinden.

"Heere, ik ben het niet waard, ik ben een zondig mens!" O, als ik dat nu met Petrus zeg, dan komen mij ook mijn jeugd en mijn jonge jaren met hun zonden voor de geest, en ik denk aan al het verzuim, de nalatigheid en de zwakheid van die vijftig jaar.

Ik heb graag een trouwe rentmeester willen zijn, maar toch, wat doemt er veel zwakheid, verzuim, tekort en gebrek voor mij op!

Ik ben een zondig mens. Zo voeg ik mij vandaag bij Petrus en omklem met hem de knieën mijns Heeren. U ook? Voegt u zich ook bij Petrus? Kent u ook die plaats in hartelijke ootmoed, aan de knieën van de Heere Jezus?

Petrus spreekt dan nog een woord: "Heere, ga uit van mij; want ik ben een zondig mens." ... En toch - terwijl zijn mond zo spreekt, klemt zijn hart zich aan de Heiland vast, en zijn handen omklemmen de knieën des Heeren. O, wonderbare, liefelijke tegenspraak! Petrus zegt: "Ga uit van mij, want ik ben een zondig mens", en toch houdt hij de Heere vast!

Mijne vrienden, Simon Petrus heeft later zijn Meester nog beter leren kennen. Toen heeft hij ingezien dat Hij gekomen is om te zoeken en zalig te maken wat verloren is, dat Hij juist de zondaars aanneemt, en wij zien niet, dat Petrus in zijn latere leven nóg eens zo spreekt: "Heere, ga uit van mij; want ik ben een zondig mens." ... Hij had het toen beter geleerd: Heere, ik ben een zondig mens, en daarom kom ik tot U en blijf ik bij U en laat ik U niet gaan, want ik heb U zo nodig. En ik spreek ook vandaag tot Hem: Ik hecht mij aan U vast met al mijn zwakheid, ik heb U zo nodig, ik blijf bij U. Gedenk niet de zonden van mijn jeugd, gedenk niet de zonden van mijn ambtelijk leven, vergeef alle zwakheden die bij mij zijn ingeslopen. Ik heb zoveel nagelaten, maak het weer goed. Ik laat u niet gaan. Ook voor de overige tijd van mijn ambtelijk leven laat ik U niet los. Ik weet dat Uw kracht in mijn zwakheid volbracht moet worden

"Van nu aan zult gij mensen vangen," zegt de Heere tot de diep verootmoedigde Petrus. O, ik denk aan mijzelf. Dat is vijftig jaar lang mijn ambt geweest, nadat de Heere mij heeft verootmoedigd en tot Zich getrokken. Nu, ik mocht het zo-even zeggen ... mijn werk is niet helemaal tevergeefs geweest ... Ook al is dat zo, dan is er toch zo veel wat mij verootmoedigt en mij in het stof legt. Slechts dit wil ik zeggen: het zijn er

velen, zo velen die aan het geklank van het Evangelie gewend zijn geraakt, die lauw en onverschillig tegenover de prediking staan. En ach, zo velen, velen van degenen die ik onderwezen heb en die bij mij belijdenis hebben gedaan, jongens en meisjes, ach, hoe is het met hen gesteld, op welke weg zijn ze?

O, als de Heere tot mij sprak: "Van nu aan zult gij mensen vangen", dan zou dat een kostelijke belofte zijn als die werd vervuld. En als ook vandaag, op deze dag, waar ik met een bezwaard hart tegenop heb gezien, als ook vandaag deze of gene gevangen zou worden! Als het vandaag uw hart zou treffen en u met Petrus zou kunnen neerzinken aan de voeten des Heeren! Dát mag ik u uit mijn hart zeggen: ik zoek niet het uwe, maar á!

"Van nu aan zult gij mensen vangen." Maar ik wil de Heere de wet niet voorschrijven. Ik leer steeds meer in de school van Jezus om nederig te worden, tegenover God en de mensen; ik leer steeds meer om genoeg te hebben aan Zijn genade. Ik zal het ook aan Hem overlaten of Hij deze belofte wil vervullen. Ik wil in de tijd van mijn pelgrim-zijn die mij nog rest, slechts trouw bevonden worden. Het andere geef ik aan de Heere over.'

Ik verlang zo vurig naar volmaaktheid

Wij hebben in de voorgaande getuigenissen Jacob Engels leren kennen als de man van zeer uitgebreide zielzorg, als de onvermoeibare, onverschrokken, heldere en trouwe prediker des Goddelijken Woords. Het klonk door alles heen: deze man is er heilig bekommerd over, toch vooral niet anderen te prediken en zélf verwerpelijk te worden. Hij weet dat aan alle zorg over de ziel van anderen steeds weer de zorg over de eigen ziel vooraf moet gaan. O ja, dominee Engels heeft grote zorg gehad over zijn eigen ziel. Die zorg is steeds dieper geworden, naargelang hij langer stond in de navolging des Heeren en in het dienen van zijn Heere onder de mensen. Hij verlangde er vurig naar, dat woord en wandel bij hem in overeenstemming zouden zijn en dat hij zijn Heere door een algehele overgave zou eren en verblijden.

Het was niet het een of ander aan deze man, de een of andere gave of deugd die hem bijzonder deed opvallen, het was de man zelf, de hele man, deze door en door geheiligde persoonlijkheid waarvan de krachtige werking op de mensen uitging. Luisteren wij nog een keer naar de vroegere belijdeniscatechisant van dominee Engels, professor D. Lang uit Halle: 'De gemeente Nümbrecht in haar beste tijden onder dominee Engels te leren kennen, was een versterking van het geloof; maar van nog meer betekenis dan het door Gods Geest doorwaaide gemeentelven was in de ogen van ieder die dieper zag, de gestalte in haar middelpunt. Alles raakte ongewild en ongezoekt door deze gestalte gefascineerd, en wel, omdat iedereen voelde: als er ergens een echte discipel van Jezus is, dan is het hier. Hier is een man die voor de eeuwigheid leeft en van wie krachten van de eeuwigheid uitgaan bij ieder die ook maar vluchtig met hem in contact komt.'

Engels was een geheiligde persoonlijkheid, maar daarbij weldadig natuurlijk. Hij was geen gearriveerde en al helemaal geen zelfgenoegzame heilige. Hij had zijn doel hoog gesteld, zo hoog als de boodschap van de Bijbel dat doet: hij wilde graag volmaakt zijn, zoals de Vader in de hemel volmaakt is.

Eens trof iemand hem verdrietig aan en vroeg hem wat er aan scheelde. Hij kreeg het kenmerkende antwoord: 'O, ik verlang zo vurig naar volmaaktheid!' Voor zo'n man was er nooit een rusten op treden die hij had bereikt en op ervaringen die hij had opgedaan; een heel leven lang was er slechts één leus: Met Jezus voorwaarts! Voorwaarts, op weg naar het laatste en eeuwige hoge doel, opdat uit ons het beeld van God en de Heiland als geheel, zijn lichtglans zal verbreiden! Engels heeft dit doel niet nagestreefd in het kwellen van zichzelf. Zijn ernst in de heiligmaking en zijn vurig verlangen naar

volmaaktheid bleven altijd op de Bijbelse grondslag van de gerechtigheid van het geloof in het kruis van Jezus. Nooit werd voor hem de genadige rechtvaardiging van de zondaar een lagere trede waar de mens in de hoge vlucht van het streven naar volmaaktheid bovenuit zou kunnen komen. Zij bleef de kern en de ster van zijn geloof, van zijn zekerheid, van zijn troost in leven en in sterven.

Maar nu krijgt de gerechtigheid van het geloof gestalte in de gerechtigheid van het leven. Engels heeft eens gezegd:

'Wij zijn rechtvaardig en worden ook rechtvaardig in Christus. Het eerste heeft betrekking op de gerechtigheid van het geloof, het tweede op de gerechtigheid van het leven. Als wij met God verzoend zijn, binnengegaan in het nieuwe en goddelijke element der liefde en nu geheel voor God zijn, dan wandelen wij ook in een nieuw leven en kan de zonde niet meer over ons heersen. De gerechtigheid wordt ons meest innerlijke wezen en leven. Wij volgen Hém na Die ons gekocht heeft, en voor ons komt het erop aan dat wij in Zijn geboden blijven, en wordt het onze spijze om de wil des Heeren te doen.'

Dat is het geheim: Daar waar een mens de vergeving der zonden en de troost van de gerechtigheid heeft ontvangen, is hij binnengegaan in het goddelijke element van de liefde. Dan kan het niet anders of de mens wordt innerlijk bevrijd, en gewillig gemaakt om een leven van overgave en gehoorzaamheid te leiden. Je kunt het 'Christus vóór ons' niet losmaken van het 'Christus in ons'. Christus wordt de innerlijke Wet van ons leven en onze wandel; en dan wordt het de lust en de zaligheid van de mens om de wil van God te doen.

Engels' opvatting van de heiligmaking is goed Bijbels. Niet hij wilde leven, maar Christus moest Zijn leven in hem, de discipel, leven. Bij de uitleg van Galaten 2:20: '... en ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft in mij', heeft Engels in vier trappen de groei in het leven der heiligmaking gevat:

1. Ik, niet Christus.
2. Ik en daarnaast Christus.
3. Christus en daarnaast ik.
4. Christus, niet ik.

Het bereiken van de vierde trap - daar verlangde hij vurig naar, zijn leven lang.

Het doel, de eeuwige erfenis, het hemels kleinood - dat beheerste Engels helemaal. De Bijbelse waarheid dat niemand de Heere zien zal als hij niet de heiligmaking najaagt, stond diep in zijn hart gegrift. Hij wilde het kleinood hebben, en daarom stond hij met grote ernst in de heiligmaking.

Voor een van zijn hulpredikers, de later zo bekende en gezegende dominee Wilhelm Haarbeck, was de eerste ontmoeting met Engels om nooit te vergeten. Na een feest in Waldbröl zitten nog een paar broeders bij elkaar die druk van gedachten wisselen over het prachtige onderwerp 'De loop naar het kleinood'. Dan verschijnt dominee Engels in de deur. Hij staat op het punt om te vertrekken en heeft geen tijd meer. Maar hij heeft begrepen wat de broeders bezighoudt en hij zegt: 'Het mag nu gaan zo 't wil - ik moet het kleinood verkrijgen.' En weg is hij al.

In deze korte zin waarin het doel duidelijk wordt aangegeven, leeft de hele Engels. Deze man wilde onder alle omstandigheden naar het doel toe, de volmaaktheid, hij wilde binnengaan in de heerlijkheid Gods! Daarom was hij nooit tevreden met wat bereikt was, daarom was het hem om meer liefde te doen, meer trouw, meer kracht, meer geduld. Daarom was zijn wandel in heilige voorzichtigheid. Wat heeft hij vaak aan het woord van Hizkia herinnerd: 'Ik zal nu al zoetjes voorttreden al mijn jaren.'

Engels achtte de bekering hoog. Maar het was en bleef zijn zorg dat de bekeerden de reinigmaking niet zouden vergeten:

'Dat het bij ons allen tot een ernstige bekering, tot de wedergeboorte moet komen, weten wij. Dan zijn wij zeker van de vergeving van onze zonden, van ons verzoend-zijn met God. Maar toch moeten wij, bekeerden, ons telkens weer bekeren, dat wil zeggen: ons steeds weer van ons eigen 'ik' bekeren. O, wat speelt het eigen 'ik' bij de bekeerden nog een rol! Dan moeten wij steeds verder afdalen in de diepten van ons hart, aan steeds meer zonden ontdekt worden, steeds meer laten wegbreken van de steenachtige bodem van ons 'ik', opdat Gods werk, Gods gebouw in ons volmaakt zal worden ... De boetvaardigheid na de bekering gaat dieper dan die voor de bekering. Dan leer je dieper te zien in je leven van weleer, dieper te zien in je zondige hart. Wat doet het ons dan pijn dat we de liefde krenkten die we in ons leven hebben ervaren! Wat doet het ons pijn als we de Heere oneer hebben aangedaan!'

Engels wilde, overwonnen door de Goddelijke liefde, in het Goddelijk licht, voor het oog en in de tegenwoordigheid Gods wandelen. Hij wilde het heel praktisch, hij wilde het in het leven van elke dag, in zijn woorden, werken en gedachten. De bekende dertig regels die tussen Engels' papieren op een onooglijk briefje werden gevonden, en waarvan niemand weet wanneer er bij welke gelegenheid ze zijn ontstaan, vergunnen ons een blik in deze allesomvattende bereidheid tot overgave en gehoorzaamheid:

HEERE, HELP MIJ, IEDERE NIEUWE DAG IS VAN U!

1. Ik wil mij niet rechtvaardigen.
2. Ik wil mij minder generen, maar meer in de eenvoud staan.
3. Ik wil meer zwijgen, maar ook te rechter tijd spreken, ook over mijn zonden.
4. Ik wil meer liefhebben.
5. Ik wil tegen mijn eigen natuur strijden.
6. Ik wil zo leven alsof ik met God alleen te doen had.
7. Ik wil in geen enkel opzicht mijzelf zoeken, maar slechts de eer des Heeren; ik wil niets zijn, ik wil afzien van alle goede dagen.
8. Ik wil mij meer oefenen in het geduld en in het lijden. Ach, wat lijd ik vaak!
9. Ik wil mijn vertrouwen niet wegwerpen.
10. Ik wil alle hoge gedachten over mijzelf als geheel en al ijdel beschouwen. Ach, wat ben ik! (Psalm 94:11).
11. Ik wil liever hopen tot ik eraan sterf dan door ongeloof verloren gaan (August Neander).
12. Ik wil iedere dag die ik nog leef als de laatste beschouwen.
13. Ik wil nog bedachtzamer worden.
14. Ik wil leren om alles met Jezus te doen. Ach, wat ben ik verachterd!
15. Ik wil nog meer in de waarheid staan.
16. Ik wil zo leven of ik de laatste (de geringste) was.
17. Ik wil voortaan slechts oordelen, ook in vragen van politiek en kerkpolitiek, als het nodig is.
18. Ik wil mij in het spreken en vermanen hoeden voor nerveuze opwindning, maar meer om zalving vragen.
19. Ik wil mij met betrekking tot de aardse goederen slechts als rentmeester beschouwen.
20. Ik wil, als het kan, geen dag laten verstrijken zonder iemand een plezier te doen.
21. Ik wil me er nog beter in oefenen om de minste te zijn.
22. Ik wil alles met instemming begroeten wat mij vernedert.

23. Ik wil niets uitspreken wat mij verhoogt en evenmin iets wat een ander vernedert, of het moest volstrekt nodig zijn.
24. Ik wil jegens ieder zo gezind zijn, dat ik me voor hem niet behoef te schamen als ik hem in de eeuwigheid ontmoet.
25. Ik wil alleen nog maar tot mijn eigen stichting en tot die van anderen lezen.
26. Ik wil geen aanspraak maken op welke vriendelijkheid en gedienschtigheid dan ook van anderen, maar zelf graag anderen dienen.
27. Ik wil geen gelijk krijgen en daarom zal ik alleen dan een zaak rechtzetten als het volstrekt nodig is.
28. Ik wil door en door oprecht worden.
29. Ik wil slechts de knecht des Heeren zijn.
30. Ik wil niet meer zondigen.

Wij zouden deze regels grondig misverstaan als wij daarin het product van een ascetische geest zouden zien die de wereld ontvlucht. Wij mogen ook niet dat dertigmaal herhaalde 'Ik wil' bekritisieren, alsof hier een man van de vrome werkhelgheid ontkende, zelf onbekwaam te zijn om te willen en die de boodschap der vrije genade vaarwel had gezegd. Moet het nog een keer gezegd worden dat Engels zich enkel en alleen, en dat volkomen, in het werk der verzoening dat de Heiland voor allen heeft volbracht, geborgen wist? Nee, deze vermaningen aan zichzelf zijn afkomstig van een man die als geredde zondaar voor zijn Heere staat en weet dat deze Heere hem vraagt: 'Zeg eens, Mijn discipel, wil je Mij nu geheel uit dankbaarheid en liefde ten dienste staan? Wil je zo worden dat jouw leven Mij tot eer strekt?'

En dan komt het met een volkomen, heilige puurheid en beslistheid uit het hart en over de lippen van deze man: 'Heere, ik wil het, ik wil het helemaal. Ik ken mijn hart, Heere. Het is zwak en het wordt gemakkelijk verzocht. Maar Gij weet dat ik U liefheb en U wil dienen.'

Engels kon zich volstrekt geen ander element voorstellen waarin hij zich goed zou gevoelen, dan het leven met het besluit waarvan het doel helder was: Heere, ik wil U dienen, U toebehooren. Hij had zich aan de genade overgegeven die vergeeft en die opvoedt en herschept. Maar hij bleef zich er altijd van bewust: ik heb mijn doel nog niet bereikt. Het was de grote pijn die zijn leven doortrok, dat hij nog niet genoeg gereinigd, nog niet volkomen geheiligd was. Daaruit ontstond dan het steeds vuriger wordende verlangen: ik zou zo graag volmaakt willen zijn.

Er zijn veel uitlatingen van dominee Engels, die van dit grote, sterke verlangen doortrokken zijn:

"Ik zou zo graag rein en wit zijn. Maar de oude mens is er nog altijd. Het vlees begeert nog steeds tegen de geest. Van tijd tot tijd roeren de lusten en de neigingen van het vlees zich met zeer grote kracht. Dan denk je bijna dat het nog erger is dan in de tijden toen je de Heere nog niet kende. Dit moet wel mede bij onze voorbereiding horen."

Aangrijpend is het heilige ongeduld waarmee hij eens in een Bijbellezing uitriep: 'Ach, wanneer zullen wij niet meer door het vuil van de zonden worden besmet?'

Hadden wij in een wereld waarin alle zedelijke maatstaven zijn teloorgegaan, hadden wij ook in een christenheid waarin men er al lang aan gewend is geraakt om de zonde, de onoprechtheid en heel het woelen van het vlees te bagatelliseren, maar mensen met een heilig misnoegen jegens alles wat laag en onrein is, mensen die een zeer diepe,

innerlijke betrekking hebben op de heiligheid Gods, mensen met het grote en vurige verlangen: 'ik zou zo graag volmaakt willen zijn' - mensen zoals dominee Engels er een was!

Een voorzichtige, een stille, een nederige man

Wij hebben geprobeerd een globale indruk van Engels' geheiligde persoonlijkheid te geven. Die zou door vele bijzondere trekjes verduidelijkt kunnen worden. Wij willen nog op een paar dingen wijzen.

Wat was Engels voorzichtig, wat nam hij het nauw in zijn spreken en zwijgen, in zijn doen en laten! En ook in zijn gedachten! Hij vermaande vaak zichzelf en de anderen om toch acht te slaan op de wereld der gedachten:

'Nietwaar, de wereld der gedachten is toch ook een kleine wereld? Wat betrappen wij ons soms op allerlei zondige gedachten! En wat zijn de gedachten belangrijk, omdat de woorden en handelingen eruit voortkomen! Als wij in alles eerlijk zijn voor de Heere, moeten wij Hem ook toestaan een blik te werpen in de treurige wereld van onze gedachten. Hij heeft medelijden met ons en weet wat maaksel wij zijn, Hij weet ook hoe zwaar ons dit boze gewoel van de wereld van onze gedachten gaat vallen, en Hij heeft in Zijn bloed ook krachten tot verlossing en reiniging voor deze wereld van binnen.'

In zijn woorden heeft hij voortdurend tucht geoefend. Het kwam voor, dat hij na besprekingen met zijn kerkvoogd over dingen van de gemeente die het uitwendige betroffen, in diens woning verscheen en een of ander onbelangrijk getal of een kleinigheid herstelde. De later zo gezegende 'dominee van Heidberg', Alfred Christlieb, die bij Engels hulpprediker is geweest, maakte eens het volgende mee. Bij de bespreking van het dagprogramma motiveert dominee Engels een of andere onbelangrijke beslissing aldus: 'Luise, de oude, trouwe huishoudster, heeft het het liefst zo.' En dan wordt er vroeg in de morgen op Christliebs deur geklopt. De oude dominee Engels treedt binnen en zegt: 'Broeder, ik ben niet helemaal eerlijk geweest. Het was niet alleen Luise die het zo wilde, ik wilde het vooral zelf zo.' Die nauwgezetheid van de oude man heeft een blijvende indruk op de jonge hulpprediker gemaakt.

Als iemand in de buurt van Engels iets vertelde en daarin overdreef, moest hij rekenen op de vraag: 'Is dat echt zo?' De generaliserende en onbedachtzame praatjes: 'Het hele dorp heeft het er al over', of: 'Dat weet toch iedereen' liet hij niet zomaar passeren, maar hij zei dan: 'Wij, christenen, moeten toch heel goed op onze woorden letten. Iedereen weet het niet, en het hele dorp heeft het er ook niet over; want het is immers maar een paar mensen bekend en ik heb er ook niet over gesproken.' Dan schaamden de mensen zich.

Angstvallig wachtte Engels zich érvóór om over anderen te oordelen. Aan het kritiek oefenen op mensen die niet aanwezig waren, deed hij nooit mee. Hij was ook terughoudend als iemand uitbundig werd geprezen. Toen eens in zijn aanwezigheid een prediker vanwege zijn grote gaven zeer geroemd werd, zat hij eerst stil te luisteren en kwam er toen vragend tussen: 'Is hij ook nederig?' Daarmee was het gesprek afgelopen. Dominee Engels is een man van de stilte geweest en hij is dat steeds meer geworden. In de verborgen omgang met God was hij thuis. Dicht bij God te zijn, dat was zijn element. Daarin was hij met de stille lintwever uit Mülheim, Tersteegen, zo verwant. Hij heeft heel veel met hem en zijn Geistliches Blumengärtlein opgehad. Telkens weer waren er woorden van Tersteegen in zijn preken en toespraken te beluisteren. Een vers als dit lag helemaal in zijn lijn:

*Laat mij stiller, almaar stiller,
zwijgend Godslam, voor U staan,*

*stil in lijden, stil in vreugden
in de stilte binnengaan!
Weinig woorden, grote kracht
en een stil, zachtmoedig leven,
meer de wandel dan het woord
zij als sieraad mij gegeven.*

Veel lawaaierige en onrustige mensen hebben, als zij in de buurt van Engels waren, gevoeld wat een kracht er van een stil eeuwigheidsmens uitgaat. Veel verwarde situaties zijn door deze stille man in orde gemaakt, vele bezwaarde en verontruste harten gekalmeerd. De voornaamste oorzaak ervan, dat de dingen in ons, om ons en door ons zo vaak in de war raken, zag Engels in de onstuimig woekerende eigenwilligheid. Het was zijn overtuiging en ervaring: als de eigenwilligheid gebroken wordt en de mens zich voegt naar de wil van God en daaronder buigt, dan komt er een heilige stilte en kalmte, dan bedaart de strijd, dan komt er orde in al die verwarring, dan kan men voortaan ook met moeilijke mensen overweg.

Engels kon zeggen: 'Aan het zwijgen herken je de christen.' Vooral dáár deed hij er het zwijgen toe, waar gedisputeerd en geruzied werd. Hij had stellig zijn mening, en die hield hij ook niet voor zich. Maar hij redetwistte niet. En het laatste woord hoefde hij niet te hebben. In een gezelschap van jonge theologen raakten de gemoederen verhit over een theologische kwestie. Engels zweeg, stond op en ging naar buiten. Na een poosje kwam hij terug en zei vriendelijk: 'Maar wat de hoofdzaak betreft zijn we toch allen één, nietwaar?'

Een lied waar Engels veel van hield, zal ons nog zeggen hoezeer hij zich verbonden voelde met alle stille pelgrims Gods, die door een wereld vol verwarring en onrust naar huis gaan:

*Gods kinderen gaan stil naar Kanaän.
En op hun voorhoofd heeft, door gunst gedreven,
de Heiland Zelf, in licht, Zijn Naam geschreven,
zij zijn met eer en hoogheid aangedaan.*

*Voor hen is deze Naam de hoogste lust,
zij zingen 't pelgrimslied dat zij Hem wijden;
Hij helpt doorheen de noden en het lijden,
het hart der pelgrims is in Hem gerust.*

*Die Naam deed hun de hemel opengaan,
Hij zal bestaan, verduren alle tijden,
Hij zal de Zijnen veilig huiswaarts leiden -
Gods kinderen gaan stil naar Kanaän.*

Dat in het karakterbeeld van dominee Engels de ootmoed haar liefelijke plaats had, hebben wij al meer dan eens gezien. Engels dacht klein van zichzelf omdat hij een diep besef had van de zondigheid van zijn eigen hart. Dat deed hem in het stof buigen. Het woord 'buigen' - wat heeft hij het graag gebruikt! Toen hij eens 's nachts had gedroomd dat hij minister van onderwijs was geworden, kwam hij daar 's morgens heel verdrietig bij zijn huisgenoten mee aan: wat moest hij toch nog hoogmoedig zijn als hij zulke dingen droomde! Hij wilde niet dat er van een mens die in zichzelf zo onwaardig is, hoog opgegeven zou worden. Om die reden heeft hij zich ook nooit laten fotograferen.

De enige foto uit zijn latere jaren, die wij hebben, is gemaakt zonder dat hij het wist. De omslag van dit boekje laat die zien. Als je die foto ziet, denk je dat de innerlijke gesteldheid van het 'buigen voor God' zich over de hele gestalte had gelegd.

Engels kon zonder afgunst een stapje terug doen. Toen hij oud was, liet hij graag de jonge kandidaten en hulppredikers spreken en dan voegde hij er van zijn kant nog een vrij kort of een wat langer woord aan toe. Hij was blij als de jongeren een fris woord hadden. Eén keer heeft hij de kerkenraad voorgesteld om toch de hulpprediker, die juist als predikant in R. was beroepen, in zijn plaats dominee in Nümbrecht te maken; hij wilde hem dan als hulpprediker terzijde staan. Hij meende het echt wat hij zo vaak in dat versje zei:

*Niets wil ik zijn, aan mij is niets gelegen,
maar toch: op Jezus wacht ik stil,
of Hij mij nog, een schamel scherfje,
misschien voor iets gebruiken wil.*

Zoals Engels in voorzichtigheid, in stilte en in ootmoed voor God wandelde, zouden wij, om zijn karakterbeeld, zijn wandel in de nabijheid Gods volledig te maken, nu nog over zijn zachtmoedigheid, zijn vriendelijkheid en zijn liefde jegens de gelovigen en jegens alle mensen kunnen spreken. En dan zou nog steeds niet alles uitgeput zijn wat deze man in zijn wandel zo sympathiek heeft gemaakt. Maar alles wordt bij hem in dit ene samengevat, in het grootste wat er gezegd kan worden over een mens die in de zwakheid des vleses door dit ondermaanse gaat: Jezus scheen door Engels heen. Zijn vriend Funcke zal het ons bevestigen: 'Ik heb geen mens gekend in wie Jezus zo merkbaar gestalte heeft gekregen, nooit een mens uit wie de adem van Jezus zo tot mij is gekomen.'

Broeders, laten wij de heiligmaking najagen! Het doel dat wij najagen, is het beeld van onze Koning!

De pelgrim van verre

Boven het hele leven van de ontslapen dominee Engels heeft stralend het woord 'eewigheid' gestaan. Mensen-van-het-gebed als hij zijn altijd mensen-van-de-eewigheid.

Engels' oog is niet heengegleden langs al het schone wat God in deze wereld heeft uitgespreid. Wat kon hij een vreugde beleven aan de hoogten en bossen en dalen van het mooie Oberbergische land! Wat liet hij de vrede van de avond, het zwakke schijnsel van de sterren over zijn dankbaar en aanbeddend hart komen, als hij na zijn bezoeken en Bijbellezingen zijn schreden huiswaarts richtte! Een bos bloemen bracht hem helemaal in verrukking, en de eerste roep van de koekoek in de lente was voor hem belangrijk genoeg om die in zijn agenda te vermelden.

Maar nooit had hij iemand kunnen worden die met de natuur dweept. Daarvoor leed zijn tere gemoed te zeer onder de breuk die door de schepping loopt. Het kon hem al weemoedig maken als een vogeltje dat door hem was opgeschrikt, wegvloog. En droefheid maakte zich van zijn gemoed meester als hij in de herfst het welken en het vallen van de bladeren aanzag. Een vers als dit:

*De toon der harp verklinkt
in 't suizen van de wind;*

*de dag die hij bezingt,
gaat heen, de nacht begint*

sprak hem sterk aan. De indruk van de vergankelijkheid van al het geschapene lag vaak als een drukkende last op zijn ziel. Van huis uit neigde hij tot een zekere zwaar-moedigheid, en die werd nog verhevigd door lichaamskwalen, door al de slapeloosheid, door altijd weer die razende hoofdpijn, dingen die hem hoe langer hoe meer pijnigden. Maar hij bezweek niet onder deze weemoed, omdat hij immers het eigendom van de Heere Jezus Christus was geworden. Deze Heere staat boven al het vergankelijke en Hij tilt de Zijnen daar ook eeuwig bovenuit.

Er wordt wel eens over de dood als 'een vriend' gesproken. Daar zou dominee Engels het zeker niet mee eens zijn geweest. Voor hem was de dood iets verschrikkelijks, iets wat lijnrecht staat tegenover de diepste plannen van God met de wereld. Zonde en dood waren voor zijn geest, die vurig verlangde naar de ware ordening Gods, iets kwellend onnatuurlijks. Als hij een dode zag, kon dat bij hem een schok van pijn teweegbrengen. Toen zijn neef, Adolf Engels, die in de naburige gemeente Marienberghausen dominee geworden was, een vurig getuige van Jezus, in de volle kracht van zijn jonge leven door de dood werd weggerukt, was dat als een bijlslag waaronder de hele boom van zijn leven trilde. Hij kon niet naar de begrafenis.

Engels klemde zich bij zulke pijnlijke en schokkende dingen aan het feit van Pasen vast. Bestrijdingen zijn hem niet bespaard gebleven, de vijand wilde bij hem het licht van Pasen verdonkeren en uitdoven. Maar de Opgestane heeft Zijn knecht erdoorheen gedragen.

Graag vertoefde zijn geest bij de hemelse Gemeente, bij hen die door het dal van de dood zijn heengegaan en nu, aan de dood ontrukkt, bij hun Heere leven. Op feestjes thuis en bij andere gelegenheden herinnerde hij graag aan overleden godzalige familie- en gemeenteleden. Het was hartroerend als hij aan het eind van het Nümbrechtse zendingsfeest zijn groet opzond tot de schare daarboven:

'Wij willen vandaag de zendingsvrienden gedenken die vroeger met ons gearbeid, met ons gestreden, met ons de Heiland bemind hebben - en hun plaats is leeg. Wees gegroet, gij zaligen, daarboven voor de troon van God en het Lam in de stille, zoete eeuwigheid! O, wees allen gegroet, geliefde zielen!'

Groter en groter werd zijn eigen vurig verlangen naar deze stille, zoete eeuwigheid. Hoe meer lieve, vertrouwde vrienden en medestrijders in het leger van Jezus voorgin-gen, des te meer hief hij de liederen van het Vaderland aan. Hij, de pelgrim op weg naar huis, kon de anderen, de medepelgrims, bij de graven vermanen:

'Ach, wat zijn wij mensen toch vast aan de aarde gebonden, met zoveel banden aan dit leven geketend! Dan moeten wij de vermaning ter harte nemen: maak bijtijds de touwen van je levensscheepje een beetje los, opdat het vertrek niet met te hevige schokken zal geschieden!'

Dat de gelovigen door menigerlei verdrukkingen in het Rijk Gods moeten binnengaan, heeft Engels in ruime mate aan zijn eigen lichaam ervaren. O, die slapeloze nachten, waar hij hoofdpijn van kreeg! Evenwel waren niet de lichamelijke pijnen het ergste voor hem, maar dit, dat de ziekte doordrong tot aan zijn ziel en dat er sombere schaduwen vielen over zijn gemoed. Dat waren valse klanken waardoor hij in grote benauwdheid kwam. Hij was immers een man van harmonie, en nu zwermden er verwarde dromen door zijn nachten, nu speelden de zieke, overgevoelige zenuwen hem

parten. In dat alles werd hij de aanvechting door de donkere macht der duisternis gewaar, de engel des satans die hem met vuisten sloeg. Hij vroeg niet om de wegneming van het lijden, maar om het stille en geduldige hart dat kon dragen en wachten, en het lijden niet slechts als iets passiefs kon beschouwen, maar als een heilig handelen en een dienen van God.

Wat kon hij vanuit zijn lijden de weg van hen die eveneens leden, van harte begrijpen! Het was een grote gemeenschap van het lijden waarin hij zich met broeders en zusters bevond, waarin men elkaar groette, en bemoedigde om toch op de weg naar het doel te volharden. Aan een zieke tante schreef Engels:

'... U wacht nu stil op de verlossing van het lichaam. Ach, de Heere zij u in deze tijd van wachten in waarheid met Zijn vrede nabij, Hij helpe u om uw zware lijden te dragen en geve u een klare blik op de zalige rust van het volk Gods, waarnaar u zich uitstrekt! Ach, wat zal het de moede pelgrim goed doen als hij thuiskomt! Nietwaar, lieve tante, u denkt in uw stille kamertje toch ook aan mij, opdat de Heere mij zal helpen om de goede strijd te strijden, en opdat Hij mij kracht en getrouwheid zal geven zolang Hij mij in Zijn dienst wil gebruiken? Door mijn zwakke hoofd valt het werk me vaak heel zwaar. Ik ben in een leerschool waarin de Heere mij heel klein wil maken. Mocht het Hem bij mij gelukken!'

Zo trok de pelgrim voort. Hij die in de eeuwigheid bij zijn Heere thuis wilde zijn, bleef hierbeneden al heel dicht bij Jezus. Hij wilde alles uit Zijn hand ontvangen en alle wegen als wegen naar het doel toe beschouwen en aanvaarden:

'Er zijn wegen Gods met ons die ons leven lang onbegrijpelijk voor ons blijven. Wij zullen ten aanzien daarvan misschien altijd van mening zijn dat ze ons niet tot nut zijn geweest, dat het geen wegen van zegen waren, geen wegen der heerlijkheid, maar omwegen. Maar als deze gedachten ons benauwen, moeten wij ons hiermee troosten: boven ons leven staat een eeuwige raad des vredes. Voordat onze ogen de Heere hadden gezien, had Hij al het doel van ons leven bepaald. Omdat Hij mijn heerlijkmaking in de eeuwigheid heeft gewild, moeten alle wegen waarin Hij mij leidt, wegen der heerlijkheid zijn. Zij alle brengen ons dicht bij het doel.'

In de laatste jaren van zijn leven kwam het steeds vaker voor dat Engels op feesten en bij andere gelegenheden beklemtoonde dat hij en sommige anderen er misschien voor het laatst bij waren. En tenslotte is werkelijk de laatste keer gekomen dat hij in de kerk van Nümbrecht de kansel beklom. Het was op nieuwjaarsdag 1897. Toen riep hij zichzelf en de gemeente als kernspreuk voor het nieuwe jaar toe: 'De Naam des HEEREN is een sterke Toren; de rechtvaardige loopt erheen en wordt beschermd.'

Op 28 januari kreeg Engels' neef Ernst Buddeberg, die later ook een gezegende bode van het Evangelie is geworden en die nu reeds in de eeuwigheid is, een fijne, typerende kaart van zijn oom:

'Gisteravond hebben we een mooie, gezegende bijeenkomst gehad in de zaal van het weeshuis. Jammer genoeg wordt mijn hoofd steeds zwakker. Ken je Friedrich Hein? Die is 's nachts bij me en ik zit op hem te wachten. Ik kan niet meer zo goed alleen zijn. Ach, de Heere moge me helpen! En nu, mijn beste Ernst, denk aan je oude, lijdende oom, aan allen die lijden — en dat zijn er velen! Ach, als ik toch maar helemaal tot vreugde van Hem zou worden! Ik beval mijzelf niet.'

De laatste aantekeningen in de agenda zijn van 14 en 15 februari 1897: 'Dominee

Mockert heeft gepreekt. Bezoeken in het dorp en wandeling. 's Avonds gebedsbijeenkomst in de zaal. 15 februari: 's Morgens: ordenen ...' Wat is het typerend, dit laatste geschreven woord: ordenen!

Op dinsdag 16 februari kwam Engels verdrietig beneden en zei tegen zijn huishoudster: 'Ach, wat heb ik toch gezondigd! Ik wilde toch niet zondigen!?'

Wat was er gebeurd, dat die trouwe man op de morgen van de dag die zijn laatste op deze aarde zou zijn, zich nog voor zijn huishoudster zo verootmoedigde? Door een irritatie van zijn zenuwen waren de snaren van zijn ziel ontstemd geraakt. En dat smartte hem nu zo diep.

's Middags ging hij nog naar een vergadering van de kerkenraad. Hoezeer deze op de eeuwigheid gerichte man zich tot het laatst toe interesseerde voor de vragen waar de gemeenteleden mee zaten, blijkt daaruit, dat hij zich, toen ze na afloop koffie zaten te drinken, nog liet informeren over het voor en tegen van de eventuele oprichting van de zuivelbond.

Om zes uur begon daarna het 'overleg-uur' in het weeshuis. Het was Engels' laatste dienst des Woords. Het overleg met de broeders ging over vraag 34 van de Heidelberger Catechismus: 'Waarom noemt gij Hem onze Heere? Omdat Hij ons met lichaam en ziel van al onze zonden, niet met goud of met zilver, maar met Zijn dierbaar bloed gekocht, en van alle heerschappij des duivels verlost heeft, en ons alzo Zich tot een eigendom gemaakt.'

Er werd gezongen, de broeders brachten hun gedachten over het onderwerp naar voren, en een paar maal nam ook dominee Engels het woord. Toen hij de versregel opzei: 'Ik ben van U, spreek Gij daarop Uw amen', drukte hij het - letterlijk met de laatste kracht van zijn leven - de mensen nog één keer op het hart, wat het betekent, als echt de Naam van Jezus brandt in het hart:

'Ja, druk Uw zoete Jezusnaam brandend, ja, brandend, ja, druk hem brandend in mijn hart. De Naam Jezus moet branden in onze harten. Als er iets brandt, dan voel je dat. Als de Naam Jezus in onze harten brandt, komt het er voor ons op aan, dat er door onze wandel of door onze woorden niet de minste smet op de Naam Jezus valt.'

Daarna heeft Engels nog één keer het bloed van Jezus Christus geroemd, en ook van zichzelf getuigd dat het hem had gereinigd van alle zonde. En toen heeft hij nog één keer de handen zegenend over zijn gemeente opgeheven:

'Wij zeggen met Jacob: Heere, wij laten U niet gaan, tenzij dat Gij ons zegent. Heere, ik laat U niet gaan, tenzij dat Gij mij zegent, doch niet alleen mij, maar ook mijn broeders en zusters - tenzij dat Gij ons allen zegent. Amen.'

Daarna kon hij zijn studeerkamer, waarin hij zich had teruggetrokken, niet meer uit, om voor het avondeten beneden te komen. 'O, mijn hoofd, mijn hoofd', zei hij telkens weer tegen degenen die hem met de laatste liefdediensten omringden.

De man die hem verzorgde, zei: 'Het is toch waar, dominee, dat de Heere Jezus ook nu bij ons is?' Engels herhaalde: la, je hebt gelijk, Hij is ook nu bij ons.'

Even later zei de hulpprediker tegen hem: 'Wij zijn in Jezus' hand, geliefde dominee.' Toen kon hij alleen nog maar de woorden 'ja, in Jezus'... nazeggen. Toen de dokter om half negen binnenkwam, was het bewustzijn al geweken. Een beroerte had de dominee getroffen. De pelgrim sluimerde zonder strijd in. Als in een droom leidde zijn Heere hem door de poort van de dood de liefelijke, stille eeuwigheid binnen. Nu trad hij ook toe tot de rijen van de schare daarboven, die hij vanaf de pelgrimsweg zo vaak in vurig verlangen had gegroet. In zijn eigenhandig geschreven testament waren de laatste woorden:

'Hartelijk dank ik voor alle liefde die mij zo rijkelijk ten deel is gevallen. Mijn enige troost is de genade Gods in Jezus Christus.'

Hadden wij maar meer van zulke piëtisten!

Wij hebben het leven van de Godsmann Jacob Gerhard Engels aan ons voorbij laten trekken. Het grootste wat er over deze stille, eenvoudige plattelandsdominee te zeggen valt, luidt als volgt: hij is geheel en al een discipel van Jezus geweest. Niet iemand die het getal der naamchristenen met één treurig exempel heeft vergroot. Maar iemand die helemaal zijn Heere toebehoorde en Hem diende, iemand in wie Christus gestalte had gekregen, die Jezus uitstraalde, iemand in wiens nabijheid bij menig een de wens boven is gekomen: zo zou ik ook willen zijn! Deze man heeft zich tot de 'piëtisten' gerekend. De mensen van de wereld hebben hem wel een 'eenzijdig piëtist' genoemd. Maar achting hadden ze eigenlijk allemaal voor hem. Iemand heeft eens flink naar de dominees uitgehaald en van hen gezegd: 'Ze doen hun werk alleen maar voor het geld.' Maar toen heeft hij eraan toegevoegd: 'Met uitzondering van dominee Engels uit Nümbrecht!' De gehele overgave aan Jezus, het ernst maken met de Bijbelse boodschap dat de genade niet alleen de schuld bedekt, maar ook het leven vernieuwt in de kracht van de Heere Jezus en tot Zijn eer - dat is het hart van de boodschap die God door de geestelijke beweging van het piëtisme de christenheid heeft toegeroepen. Deze waarheden in hun heerlijke kracht hebben zich in de aard en de levensgang van dominee Engels zuiver en aanlokkelijk gemanifesteerd.

Er waren mensen die er niet toe wilden behoren, bleven voor de piëtistische Engels staan, namen hun hoed af en zeiden: 'Ja, als de piëtisten allen zo waren, zou de wereld daarmee gebaat zijn. Alle respect voor deze man.'

En professor Lang schrijft in de Reformierte Kirchenzeitung: 'Men hoort tegenwoordig in theologische kringen vaak geringschattend oordelen over de piëtistische vroomheid. Zeker, er is een piëtisme waarvan het zout smakeloos is geworden. Maar als men een man als Jacob Engels heeft gekend, of zich alleen maar door een boek als dit (bedoeld is de biografie die Engels' neef Ernst Buddeberg over zijn oom heeft geschreven) over hem laat vertellen, kan men, onder de indruk van de oprechtheid, de ernst en de diepte van zijn christelijke persoonlijkheid, alleen maar uitroepen: 'Hadden wij maar meer van zulke piëtisten als Engels er een was!'

Vandaag de dag komt hier en daar in de kerk de vraag boven: 'Hoe krijgen we een levende gemeente?' Wat men daarover ook allemaal aan verwachtingen, stimulansen en voorstellen mag aandragen - tot de kern van deze vraag leidt dat wat professor Lang zegt in een vervolgartikel in de Reformierte Kirchenzeitung - weer met het oog op de geestelijke kracht die van Engels uitging: 'Wat hebben wij vandaag de dag van een persoon als Jacob Engels te leren?'

Dan is het eerste en het belangrijkste het inzicht, dat de ware opbouw van de gemeente door het leven uit God alleen maar van een ware discipel van Jezus kan uitgaan, die voor zichzelf door een voortdurende boetvaardigheid en het verkrijgen van een steeds diepere zondenkennis er meer en meer naar streeft om door te dringen tot de gemeenschap zijns Heeren ... Ieder moet opnieuw leren dat het werkzaam-zijn met de eigen ziel vóór alle andere werkzaamheden gaat.'

Volmacht door een prediking met grote geestkracht, volmacht door een geheiligd leven, volmacht door de zielzorg - heeft onze kerk iets nodig wat méér dringt dan dit? Ja, men kan slechts bidden om 'piëtisten' zoals Engels er een was, om mensen op de kansels en in de gemeenten, die met Tersteegen en Engels de heilige zorg delen:

*In woord en werk en heel het wezen
zij Jezus' Naam alléén te lezen.*

Nog enkele getuigenissen en uitspraken van dominee Engels

WEZEN EN WERK VAN DE HEILIGE GEEST

Het leven van dominee Engels is een leven in de kracht en onder de tucht van de Heilige Geest geweest. Deze man heeft geen theorieën over de Geest Gods opgesteld, hij heeft ons voorgeleefd hoe het is als de Geest Gods een mens beheerst en hem Zijn stempel opdrukt.

Heden ten dage wordt er in de Gemeente van Jezus veel gevraagd en sterk verlangd naar de Heilige Geest. Er wordt over geklaagd dat Hij ontbreekt, men begeert Zijn volheid. Wat sluipt er bij een goed en gerechtvaardigd verlangen gemakkelijk veel binnen wat ongezond en onbijbels is!

Getuigenissen over de Heilige Geest klinken door tot in de beslissende nood van de christenheid. Wij willen zulke getuigenissen horen uit de mond van dominee Engels. Bij hem hebben wij de zekerheid dat hij ons een goed woord over de Geest zegt, over wat Hij is en vermag, en hoe wij onder Zijn invloed komen.

De getuigenissen zijn uit preken en Bijbellezingen bijeengebracht.

I

'God heeft niet gegeven de Geest der vrees, maar der kracht, der liefde en der tucht.'

God heeft ons niet gegeven de Geest der vrees. De Heilige Geest is niet een Geest der vrees of - zoals het er eigenlijk staat - der vreesachtigheid; wel een Geest van heilige vrees, heilige schroom en eerbied voor God. Wij weten, schrijft dezelfde apostel, dat God te vrezen is. En de apostel Petrus schrijft: 'En indien gij tot een Vader aanroept Degene, Die zonder aanneming des persoons oordeelt naar eens iegelijks werk, zo wandelt in vreze de tijd uwer inwoning', met vrees, met heilige vrees en eerbied voor Gods aangezicht! Maar de Heilige Geest is niet een Geest der vreesachtigheid of versaagdheid. U hebt niet een knechtelijke geest ontvangen, opdat u opnieuw zou moeten vrezen, maar u hebt de geest van een kind ontvangen, waardoor wij: *Abba, lieve Vader!* roepen. O, kijk eens naar Petrus op de pinksterdag! Daar staat hij voor duizenden van zijn volk. Nietwaar? Daar is geen geest der vreesachtigheid. O, kijk eens naar hem, als hij met Johannes voor de hoge raad staat vanwege de prediking van het Evangelie en de genezing van de verlamde, en hoe hij daar de vrijmoedige belijdenis aflegt: 'Zo zij u allen kennelijk, en het ganse volk Israëls, dat door de Naam van Jezus, de Nazarener, Die gij gekruist hebt, Welke God van de doden heeft opgewekt, door Hem staat deze hier gezond voor u.' Daar is geen geest der vreesachtigheid. Kijk naar Stefanus, de eerste bloedgetuige, als ook hij voor de hoge raad staat. Daar is niets van vreesachtigheid. Moet ik nog aan Luther herinneren, hoe hij tijdens de Rijksdag te Worms voor keizer en rijk staat, en dat hij zijn getuigenis eindigt met de woorden: hier sta ik, ik kan niet anders, God helpe mij! Nietwaar? Daar is geen geest der vreesachtigheid, maar heilige onbevreesdheid. Ja, God heeft ons niet de geest der vreesachtigheid gegeven, ook al moet de onbevreesdheid zich vaak door de zwakheid en de dwaasheid van het vlees heen worstelen. Maar deze Geest werkt en strijdt Zich er ook doorheen.

Menigeen is er evenwel die last heeft van een bangelijk en schuchter temperament; die is zo gauw verslagen, zo gauw versaagd. Maar zie, des te meer hebt u de Heilige Geest nodig, Die de vrees uitdrijft. Hier ben ik, hier is mijn hart, voor U, voor de Heilige Geest, Die geen Geest der vreesachtigheid is! O, denk daaraan, broeders en zusters, als op de een of andere manier de vreesachtigheid en de bangigheid komen - wat voor vreesachtigheid en bangigheid het ook moge zijn - denk eraan dat de Heilige Geest niét

zo'n geest is! Het onderwijs komt er dan vanzelf uit voort.

De Heilige Geest is een Geest der kracht.

Jezus heeft de Zijnen beloofd: Gij zult de kracht des Heiligen Geestes ontvangen en gij zult Mijn getuigen zijn. Dan hebben wij kracht om met een levend geloof in de Heere Jezus te geloven. Wij kunnen ons dan vasthouden aan Hem Die wij niet zien, alsof wij Hem toch zagen. O, dat wil wat zeggen: in de Heere Jezus te geloven, Die wij niet zien! Niemand kan Jezus een Heere heten, zijn Heere heten, als het niet is door de Heilige Geest. Dan hebben wij ook kracht tot de godzaligheid en de navolging van Jezus. De geboden Gods zijn dan niet zwaar voor ons. Wij hebben dan ook de kracht om te bidden. De Heilige Geest komt onze zwakheid te hulp; want wij weten niet wat wij bidden zullen gelijk het behoort, maar de Geest Zelf bidt voor ons met onuitsprekelijke zuchtingen. Wij hebben dan ook kracht om het geduld te oefenen dat alle beproevingen doorstaat en zich als echt bewijst. Wij hebben kracht om de Naam van Jezus zonder aanzien des persoons te belijden, zodat wij ook om Jezus' wil schande kunnen verdragen en lijden te boven komen. Wij hebben dan kracht om te hopen op de onvergankelijke en onbevleete en onverwelkelijke erfenis, met een levende hoop, zoals wij het daareven hoorden: opdat u een volkomen hoop zult hebben door de kracht van de Heilige Geest. Ja, de Heilige Geest is een Geest der kracht. O, zie Petrus op de dag van Pinksteren! Wat is zijn getuigenis eenvoudig, zonder opsmuk van woorden. Maar hij heeft de Geest der kracht, en daarom werkt het, daarom dringt het door tot in het hart van duizenden.

Zie de apostel Paulus! Hij schrijft aan de Korinthiërs: 'En ik, broeders, als ik tot u ben gekomen, ben niet gekomen met uitnemendheid van woorden, of van wijsheid, u verkondigende de getuigenis van God. Want ik heb niet voorgenomen iets te weten onder u, dan Jezus Christus, en Die gekruisigd. En ik was bij ulieden in zwakheid, en in vreze, en in vele beving. En mijn rede, en mijn prediking was niet in bewegelijke woorden der menselijke wijsheid, maar in betoning des geestes en der kracht; opdat uw geloof niet zou zijn in wijsheid der mensen, maar in de kracht Gods' (1 Kor. 2:1-5). O, denk daaraan, u, broeders, en u allen die voor uzelf de pinksterzegen begeert: de Heilige Geest is een Geest der kracht! Zó heeft de Heere Jezus het de Zijnen beloofd: 'Gij zult ontvangen de kracht des Heiligen Geestes en gij zult Mijn getuigen zijn.' Slechts dan wordt het waar: 'Gelijk uw dag, zo is uw kracht.' O, wat hebben wij deze Geest der kracht nodig! 'Hier ben ik, Heere, hier is mijn hart!'

De Heilige Geest is een Geest der liefde.

Door de Heilige Geest is de liefde uitgestort in onze harten. Deze liefde komt naar alle kanten openbaar als liefde tot God, tot de Heiland, als liefde tot de broeders en tot alle mensen. In het verband van onze tekst heeft de apostel vooral de liefde tot de broeders en tot alle mensen op het oog. Heb ik de Geest der kracht, dan gebruik ik deze kracht die mij geschonken is niet voor egoïstische doeleinden, niet om voor mijzelf eer te behalen. Nee, ik stel die kracht in de dienst van de liefde, ik gebruik die tot heil der zielen, tot opbouw van het goede, van het Rijk Gods - wat overigens niet kan geschieden zonder het kwade af te breken. Kijk eens goed naar Petrus en de andere apostelen, als u de Geest der liefde wilt begrijpen, Die Zich in de dienst der liefde stelt! Wat had het voor de hand gelegen, nadat de discipelen van Jezus zo lang versmaad en veracht waren geweest, dat zij nu, nadat de Heere Zich aan hun zijde had geschaard en hen zo heerlijk had toegerust - denk maar aan het taalwonder! - o, wat had het voor de hand gelegen dat zij toch een beetje licht op zichzelf zouden laten vallen! Dat zou de geest van de wereld zeker gedaan hebben. Die spiegelt zich graag aan al het grote wat hij heeft bereikt, of meent bereikt te hebben.

Maar hier is het heel anders. Het gaat Petrus en de apostelen alleen maar om het heil der zielen. Zij spreken zo eenvoudig, zo ongekunsteld en begrijpelijk; zij laten zich niet verbitteren door de spot van de mensen: 'Zij zijn vol zoeten wijn.' Zij houden aan in het vermanen, zij dwingen de zielen om binnen te gaan in het huis des Heeren. Petrus, die zich eertijds zo graag iets aanmatigde, is nu geheel anders geworden, en ook de andere apostelen. Ja, de Heilige Geest, Die een Geest der kracht is, is ook een Geest der liefde. En doordat de liefde mededeelzaam is en in kracht en waarheid tot uiting komt, stroomt zij nog altijd door de Heilige Geest uit het hart van onze God en Heiland; zij wordt sterker en neemt toe, zodat het voor iemand niet moeilijk meer is om het kwade door het goede te overwinnen en als een kind van de zegen door deze wereld te gaan. O, Gij Geest der liefde, geloofd zij God dat Gij er zijt! 'Hier ben ik, hier is mijn hart!'

De Heilige Geest is ook een Geest der tucht, een Geest der bedachtzaamheid, der zelfbeheersing; zoals er op een andere plaats staat: de geesten der profeten zijn aan de profeet onderworpen. Wie de Heilige Geest heeft, leeft in het Woord van God, het Woord van God is levendig in hem door de Heilige Geest, en door het Woord van God zijn hem perken gesteld waarbinnen hij wandelt. Dan kun je je niet aan overmatige vreugde of overmatig verdriet overgeven. Je kunt niet in verkeerde woorden uitbarsten. Nee, wie de Heilige Geest heeft, wandelt binnen de perken van Gods Woord, hij staat onder een heilige tucht, hij is bedachtzaam en voorzichtig, hij beheerst zichzelf. Ja, wie de Heilige Geest heeft, bij hem komt bij de kracht en de liefde: de tucht. De tucht is de hoedster van de kracht en de liefde. De tucht bewaart de kracht voor blinde, verkeerde uitbarstingen en uitvallen; de tucht bewaart de liefde ervoor om alleen maar te willen behagen, om mensen te behagen, en zij roept, zodat het diep in het hart wordt gehoord: 'Als ik de mensen zou willen behagen - namelijk op een verkeerde manier - dan was ik Christus' knecht niet meer.'

Kijk naar Petrus en de andere apostelen op de pinksterdag! Daar is onder de tekenen van vuur en wind de Heilige Geest uitgestort. Ze zijn vol des Heiligen Geestes, ze spreken met andere tongen. O, denkt u het zich eens in: wat is dat een gewijd ogenblik, een ogenblik waarop als op nauwelijks een ander moment, de eeuwige wereld in de harten en levens der mensen binnentreedt! Maar de Heilige Geest is een Geest der tucht. Daar zien we niets wat dweperig is, niets wat overspannen is. Wat treden ons - naast de heilige vreugde, naast de kracht en de liefde - de tucht, de bedachtzaamheid, de zelfbeheersing tegemoet, die in alle dingen maat weten te houden! Of kijk naar de apostel Paulus, zie het vurig ijveren van zijn geest, zie bij hem de Geest der kracht en der liefde, maar ook der tucht, die aan alle plaatsen en op alle tijden het juiste doet, het juiste spreekt en het woord der waarheid recht snijdt! O, wat hebben wij deze Geest der tucht hard nodig, vooral ook in onze dagen, nu er zich op geestelijk gebied zo veel aandient! 'Hier ben ik! Hier is mijn hart!'

God heeft ons niet gegeven een Geest der vreeze, maar der kracht en der liefde en der tucht. O, het is iets groots, ik zou willen aanbidden! Als het nu goed is met iemand, als het geestelijke leven in orde is, dan zijn die drie dingen verenigd: kracht, liefde en tucht. De kracht maakt ons mannelijk en sterk, de liefde maakt ons teer en zorgvuldig, en de tucht maakt ons nederig, bescheiden en voorzichtig. O, wees gegroet in de Naam van Jezus op het heilige feest van Pinksteren, u, die iets van deze Geest hebt! Wandel in de Geest, ga getrouw om met wat u hebt ontvangen, strek u uit naar wat daar vóór is! Wat is het, broeders, wat voor ons ligt? Méér van deze Geest, niet der vreesachtigheid, maar der kracht en der liefde en der tucht! Daarnaar strekken wij ons uit, daardoor raakt al het andere op de achtergrond. Daarom vieren wij Pinksteren. Onze spreuk is - het is de mijne; is ze ook de uwe? - Voorwaarts! De poorten staan open in Christus. Treed binnen, neem en ontvang!

II

Liefde, vreugde, vrede en geduld als vrucht van de Geest.

Kostelijke vrucht, nietwaar? Ook voor u kostelijk. Of zou u niet willen liefhebben met een reine, onbaatzuchtige

liefde, zou u zich niet willen verheugen met een zuivere, onvermengde vreugde, geen vrede willen gewaarworden die als een stille, diepe stroom door de ziel gaat, geen geduld willen hebben dat onder alle last en alle ellende stil kan blijven? Nietwaar, dat zouden we toch graag willen? Maar waar vinden wij deze kostelijke vrucht? Groeit die op de stam van onze eigen natuur? Ach nee, daar groeien miserabele vruchten, waarvoor wij ons moeten schamen. De apostel spreekt over een vrucht die op de grond van de Heilige Geest is gegroeid. Bent u in deze grond neergelegd? Kijk, uit deze grond komt een kostelijke vrucht voort.

1. De liefde.

Wat is het heerlijk als je kunt liefhebben, als onze liefde niet afhankelijk is van het gedrag van de naaste jegens ons! Wat doet het ook goed, als ons zuivere, onbaatzuchtige liefde tegemoet treedt! Deze liefde, zoals de Bijbel die bedoelt, die geen andere beweeggrond heeft dan juist liefde, groeit alleen maar op de grond van de Heilige Geest. Uit ons eigen hart komt slechts onreine, zelfzuchtige liefde voort. Maar deze liefde, die uit de Geest komt - zij troost zieken en helpt mede hun lijden en pijn te dragen, zij bedekt het kwade in de ander en legt niets ten kwade uit, zij doet haar schort voor en dient, zonder op wederdienst te rekenen. Hebt u de Heilige Geest ontvangen? Een vraag vooraf: bent u diep in de verootmoediging gekomen? Want de Heilige Geest woont slechts in degenen die van een verbrijzelde en nederige geest zijn. O Heere, verbrijzel maar, Heere, graaf maar dieper!

2. De tweede vrucht van de Heilige Geest is vreugde. Wat voor vreugde? Eerst: vreugde in de Heere. Waarom zouden wij ons niet in Hem verheugen? In Hem zijn wij immers weer in ons element, als een vis in het water. Daar bevinden wij ons wél bij. Ik verheug mij en ben vrolijk in U en ik prijs Uw Naam, Gij Allerhoogste! Ten tweede: de vreugde over de geboden Gods. Ja, wij verheugen ons daarin en zeggen met David: Zijn geboden zijn begeerlijker dan goud, ja, dan veel fijn goud; en zoeter dan honing en honingzeem. Vroeger waren zij bitter, nu is het een vreugde ze te vervullen. Ten derde: de vreugde over de kinderen Gods. Wat is het een vreugde om een broeder te zien die buigt, een zuster te zien die buigt! Wat een vreugde om met een broeder te mogen omgaan op wie de stille, zachte, nederige Geest van Christus rust! Tersteegen schrijft aan zijn vriend: In de omgang met de Zijnen geeft de Heere ons een voorsmaak van de vreugde en de zaligheid die wij zullen hebben als wij Hem van aangezicht tot aangezicht mogen aanschouwen. Ik noem nog drie vreugden: het zich-verheugen als een zondaar tot bekering komt, het zich-verheugen op de zalige eeuwigheid, het zich-verheugen over de natuur, over de werken Gods. Kent u deze vrucht des Geestes? Hebt u de Heilige Geest ontvangen? Bent u diep in de verootmoediging gekomen?

3. De derde vrucht des Geestes: vrede. Wat is vrede? Er is veel wat op vrede lijkt en toch is het slechts een vrede van het kerkhof. Ware vrede is het besef, dat ik met alles - voor tijd en eeuwigheid, in leven en sterven - in het reine ben, en mij daar innerlijk wél bij bevind:

1. Ik ben met God in het reine, verzoend met God. God was in Christus en verzoende de

wereld met Zichzelf; 'wij dan, gerechtvaardigd zijnde uit het geloof, hebben vrede bij God, door onze Heere Jezus Christus.'

2. Ik ben met alle mensen in het reine. Zij mogen boos op mij zijn, ik heb niets anders met hen te doen dan hen lief te hebben.

3. Ik ben met mijzelf, met mijn geweten, in het reine, met mijzelf verzoend en één.

4. Ik ben met de toekomst in het reine. Mij kan niets overkomen dan wat Hij heeft uitgekozen en wat Hij wil hebben. Deze 'Hij' is mijn God en mijn Heiland.

5. Ik ben met mijn misstappen in het reine. Als ik nog uit zwakheid een misstap bega, dan zeg ik het die lieve Heiland en Hij maakt weer goed wat ik heb verzuimd.

6. Ik ben met de eeuwigheid in het reine. Christus is mijn leven, en het sterven gewin. Deze vrede moet op zijn deugdelijkheid beproefd worden. Is hij op de grond van de Heilige Geest gegroeid, dan komt hij ongeschonden, ja, versterkt uit deze beproevingen tevoorschijn. De omstandigheden waarin wij worden gesteld, mogen nog zo verward en moeilijk zijn, onze vrede moet en kan daarin voldoende zijn. Ook in het lijden moet hij de proef doorstaan, niet alleen in grote plagen, maar ook in de kleine dingen van het leven van alledag. Als de mensen ons veel narigheid aandoen, als ze ons krenken en pijn doen, dan moeten we denken: God staat erachter - en onze vrede blijft in ons. Ja, bij de kleine en pietepouterige dingen van het leven moet blijken of mijn vrede van de rechte soort is. Hebt u deze vrucht des Geestes, de vrede die alle verstand te boven gaat? Tweemaal is al aan u gevraagd: Bent u diep in de verootmoediging gekomen? Hebt u de Heilige Geest ontvangen? Hij stelt voor ons de Heiland in het licht, de Vrededorst, en maakt ons meer en meer tot kinderen des vredes.

4. De vierde vrucht des Geestes: het geduld.

Waar vrede is, kan ook geduld zijn. Wat is geduld? Geduld is er níét, als het aan de oppervlakte rustig schijnt en van binnen kookt. Onverschilligheid is ook geen geduld. Velen kunnen zware beproevingen rustig dragen, maar bij de kleine onaangenaamheden van het leven worden ze kribbig. Geduld is volgens de precieze betekenis van het Griekse woord een stil-blijven onder alles wat de Heere oplegt. Wij moeten in alle gevallen geduld oefenen: geduld in het lijden dat rechtstreeks van God komt, geduld in het lijden dat God ons door andere mensen bereidt. Dat laatste is moeilijker te dragen, maar denk altijd: die mij kwaad doen, zijn werktuigen in de hand van God om mij in het geduld te beproeven en te oefenen. Let eens op het geduld van Noach bij het bouwen van de ark! Hij sloeg geen acht op de spot van de anderen - en bouwde. Let op het geduld van Mozes bij de tocht van veertig jaar door de woestijn! Hij had geduld geleerd door te zien op het oneindige geduld Gods met Zijn volk. Let op het geduld van David toen Simeï hem vloekte: laat hem vloeken, de Heere heeft het hem geboden! Let op het grootste voorbeeld van geduld, onze Heiland! Toen Hij gestraft en gemarteld werd, deed Hij Zijn mond niet open, als een lam dat naar de slachtbank wordt geleid, als een schaap dat stemmeloos is voor degene die het scheert en zijn mond niet opendoet. Nu nog één keer de vraag: Hebt u de Heilige Geest ontvangen? Hebt u zich bekeerd? Ach Heere, ik belijd het, ik ben nog ongeduldig. Maak mij geduldig!

III

'Gij zult met de Heilige Geest gedoopt worden.' Handelingen 1:5.

'Gij zult met de Heilige Geest gedoopt worden.' Destijds riep de Heere het Zijn discipelen toe en nu mag ik het ook u en mijzelf toeroepen: 'Gij zult met de Heilige Geest gedoopt worden.' 'Gij', dat wil zeggen: u, naar uw hele persoonlijkheid, naar uw gehele mens, zult met de Heilige Geest gedoopt worden. Leg thuis, in stilte knielend, uw hand op deze grote belofte en vraag de Heere: Dompel alles aan onze mens onder in

de Heilige Geest! De doop werd immers in de tijd van de apostelen zo bediend, dat het gehele lichaam, niet slechts een lichaamsdeel, in het water werd gedompeld, als een teken en als een belijdenis dat alles aan ons onrein is, dat alles afgewassen moet worden. Zo is het ook met de doop met de Geest. Het is een onderdompelen en een indompelen in de Heilige Geest, zodat geest, ziel en lichaam erdoor aangeraakt worden. Wij moeten zo geheel en al in de Heilige Geest gedompeld worden, dat er niets onaangeraakt blijft, wij moeten zo diep in de Heilige Geest gedompeld worden, dat wij als het ware de grond onder de voeten verliezen. O, meer en verder binnengaan in de doop met de Geest! Het verstand, het inzicht, dat van nature verduisterd is, en geheel en al onwetend in geestelijke dingen, moet doortrokken worden van de Heilige Geest, zodat wij verlichte ogen en een helder inzicht in het Woord van God krijgen. Ja, de Geest zal ons in al de waarheid leiden. Ook de wil moet in de Heilige Geest ondergedompeld worden, en onderworpen aan de wil van God. Het doet pijn om de eigen wil te breken; maar een gebroken wil te hebben is iets wat onuitsprekelijk aangenaam is. Ook de gemoedsbewegingen, die bij de natuurlijke mens in de war zijn geraakt, moeten door de Heilige Geest gereguleerd, gekalmeerd en stil gemaakt worden. De leden, die men zo vaak in de dienst der zonde heeft gesteld, moeten nu door de doop met de Geest tot het dienen van de Heere worden gebracht.

Maar hoe geschiedt de doop met de Geest bij ons?

In de eerste plaats kan worden gezegd: niet meer op zo'n opvallende, zichtbare manier als bij de eerste uitstorting van de Heilige Geest, toen het om de stichting van de christelijke kerk ging. De doop met de Geest is iets wat verborgen is, iets wat stil is, geestelijk; niet meer een gedruis, maar een onmerkbaar, zacht suizen, zoals Tersteegen het beschrijft:

*Gij adem uit de eeuwge stilte,
doorwaai nu zacht het diepst der ziel!*

Ook al horen wij Hem misschien niet komen, en al merken wij die innerlijke zalving niet, toch komen naar buiten toe de vruchten voort.

Ten tweede. Wij hebben de doop met de Geest niet als dood kapitaal in handen, alsof wij hem ook maar één ogenblik lang zonder de verbondenheid met onze Heiland konden hebben. Als wij in de gemeenschap met onze Heiland leven en met Hem in het geloof zijn samengegroeid, zoals de rank met de wijnstok, dan doet ons Hoofd Jezus Christus steeds nieuwe invloeden van Zijn Geest in ons binnenstromen. Maar zodra wij bij Hem vandaan gaan, houdt het stromen van de Geest op en zijn wij even ontledigd van de Geest en even onrein als tevoren.

Ten derde geschiedt de doop met de Geest bij ons, doordat er allerlei verootmoediging, verbrijzeling en onderwijs aan voorafgaat en erop volgt. Ik heb het ervaren, en uervaart het ook: wat verbrijzelt de Heere! Hij doet dat grondig. Hij zegt tot ons, tot de Zijnen: le moet naar beneden, lieve ziel! Je moet nog nederiger worden.' Toen ik vanmorgen mijn levensweg overzag, heb ik mij diep, diep geschaamd. O, deze weg van verbrijzeling kan vaak zwaar, beschamend en smartelijk zijn, het kan door uitwendig en inwendig lijden heen gaan, maar dat is volstrekt nodig om meer Heilige Geest te ontvangen. Wij willen ons graag laten verbrijzelen, en op de achterste bank gaan zitten.

Ten vierde geschiedt de doop met de Geest bij ons door stil te blijven voor de Heere, als Hij Zijn vinger bij deze of die wonde plek in ons legt die nog niet genezen is. Onze gehele mens, naar lichaam, ziel en geest moet immers met de Heilige Geest gedoopt zijn, ook de leden van het lichaam. Hebt u - ik wil maar één ding noemen - een geheiligde tong en een geheiligd oor? O, wees stil voor de Heere, als Hij bestraffend met Zijn vinger naar uw tong en uw oor wijst! Loop niet weg van school, ook al wordt het moeilijk voor u. Vraag hem: 'Ontdek het Heer en delg het uit, wat in Uw licht niet kan bestaan!' De Geest, Die het onreine ont-dekt, zal het ook uitdelgen. De God des

vredes echter heiligt ons geheel en al! De Geest blaast waarheen en hoe Hij wil. Wij willen blijven smeken: 'O Heilige Geest, keer bij ons in!' Amen.

IK BEN VAN U

Ik ben van U. De natuurlijke mens zegt: Ik ben van mijzelf. Zo denkt hij, zo spreekt hij, zo handelt hij. Het is de vrucht der bekering dat het omgedraaid, en wáár wordt: Ik ben van U. En slechts dáár is de bekering van de rechte soort, waar deze grondige verandering plaatsvindt en het 'ik ben van mijzelf' veranderd wordt in het 'ik ben van U'. Ik ben van U, Heere Jezus, Die mij hebt liefgehad en Uzelf voor mij hebt overgegeven, Die mijn Heiland en mijn Zaligmaker zijt. Maar als ik van U ben, is alles wat ik ben en heb, van U.

De leden van mijn lichaam, en mijn ziel zijn van U. Wat komt het er voor mij op aan, om ze in de dienst der gerechtigheid te stellen, opdat ze heilig worden! (Rom. 6:19-23). Mijn tijd is van U. Ik zeg met David: Mijn tijden zijn in Uw handen. Ik wil ze uitkopen voor de eeuwigheid en tot heil van de naaste.

Mijn voornemen is van U. Zo de Heere wil, zal ik dit en dat doen, en ik ben er tevreden mee als de Heere een streep door de rekening zet en met mij een andere weg gaat.

Mijn gezin is van U. Ik hoor wat God tot Abraham sprak: Gij zult een zegen zijn - en ik zou zo graag met mijn huis de Heere dienen.

Mijn Izak is van U, het liefste wat ik heb. Met Abraham zou ik willen spreken als tot mij wordt gezegd: Neem Izak en offer hem! - Hier ben ik!

Mijn zonden zijn van U, ook de zonden van mijn jeugd. Want Gij, mijn Heiland, zijt als het Lam Gods voor mijn zonden gestorven, en in U heb ik de vergeving der zonden.

*Van heel mijn zonde ben ik vrij,
als was zij nooit begaan;
Gij spreekt: Mijn kind, wees stil bij Mij,
zie niet het uwe aan.*

Mijn zwakheid is van U, de zondige aard waarmee ik mijn leven lang te strijden heb. Want wij hebben geen Hogepriester Die geen medelijden zou kunnen hebben met onze zwakheid, en ik mag met vreugde toegaan tot de troon der genade, opdat ik barmhartigheid ontvange en genade vinde (Hebr. 4:14-16).

Mijn lijden is van U. Ik weet dat ik door veel verdrukkingen het Rijk Gods moet binnengaan; maar Gij hebt de maat van mijn lijden bepaald, en het is voor mijn bestwil. Die dierbare belofte is mij ook gegeven: 'De God nu aller genade, Die ons geroepen heeft tot Zijn eeuwige heerlijkheid in Christus Jezus, nadat wij een weinig tijds zullen geleden hebben, Dezelve volmake, bevestige, versterke en fondere ulieden' (1 Petr. 5:10).

Mijn sterven is van U. Ik ben immers van U, Die de dood zijn macht hebt ontnomen en Die tegen Martha van Bethanië spreekt: 'Ik ben de Opstanding en het Leven; die in Mij gelooft zal leven, al ware hij ook gestorven.' Dat geloof ik met Martha, die de heerlijkheid Gods heeft gezien. Heere, versterk mijn geloof! ...

Zo ben ik dus met alles van U. Ik zeg het met een heldere, vaste, nuchtere geest, niet zomaar in een opwelling van mijn gevoel, en ik zal het altijd herhalen: ik ben van U, het jaar is van U, iedere dag is van U, leven en sterven zijn van U, alles is van U. Heere, Gij weet alle dingen.

HET DOEL VAN DE HEILIGMAKING

Volgens Galaten 4:19 moet Christus in ons gestalte krijgen. Wat betekent dat? Het

betekent: wij moeten de oude mens met zijn werken uitdoen en wij moeten de nieuwe mens, wij moeten Christus aandoen; wij moeten op Christus gaan lijken. Het is niet genoeg dat er iets christelijks bij ons te vinden is, dat wij christelijke woorden spreken, nu en dan christelijke gevoelens en gewaarwordingen hebben, soms een christelijk werk doen, maar Christus moet in ons wonen, Hij moet spreken en handelen vanuit ons. Zijn goddelijk leven moet aan ons te zien zijn, zodat het op soortgelijke wijze als de Heere tot Philippus zegt: 'Die Mij gezien heeft, die heeft de Vader gezien', van ons kan gelden: wie hen ziet, ziet hun Meester; zij zijn net zo gezind als Hij, zij spreken als Hij, zij handelen als Hij.

Ja, het is een hoog doel dat de apostel met die woorden uitdrukt: opdat Christus gestalte in u krije. Andere uitspraken bevestigen het. Ik haal er maar twee aan - de ene, als Paulus van zichzelf zegt: '... en ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft in mij; en hetgeen ik nu in het vlees leef, dat leef ik door het geloof des Zoons van God, Die mij liefgehad heeft, en Zichzelf voor mij overgegeven heeft' (Gal. 2:10). De andere luidt: 'En wij allen, met ongedekten aangezichte de heerlijkheid des Heeren als in een spiegel aanschouwende, worden naar hetzelfde beeld in gedaante veranderd, van heerlijkheid tot heerlijkheid, als van des Heeren Geest' (2 Kor. 3:18).

Als wij dat horen, kan ons dat niet verootmoedigen? Heeft Christus in ons gestalte gekregen? Is Zijn goddelijk leven aan ons te zien? Is de gezindheid van Christus onze gezindheid, de wandel van Christus onze wandel? Als wij denken aan ons leven van alledag, aan ons uitgaan en ingaan, aan ons spreken en zwijgen, aan onze handel en wandel, aan ons alleenzijn en samenzijn - is het dan met ons wel zo, zoals de zalige Tersteegen het uitdrukt: 'In woord en werk en heel het wezen zij Jezus' Naam alléén te lezen'?

Ach, hoe wordt het ons te moede bij zulke vragen, als die zo na aan het hart komen! Wat beginnen wij ons te schamen!

VRIENDELIJKHEID

Wat is vriendelijkheid? Vriendelijkheid is het afschijnsel van de innerlijke vrede van het hart in het omgaan met anderen, in het omgaan in liefde en vrede met de naaste. Vriendelijkheid is, net als het geduld, slechts dáár te vinden waar het levende besef heerst dat men met alles in het reine is. Het geduld is het bewijs van de vrede in het menigvuldige lijden van het leven. Vriendelijkheid is het afschijnsel van deze vrede naar buiten toe. Zij komt ieder ten goede, eerst evenwel onze huisgenoten en familieleden, met wie wij immers het meest samen zijn; maar dan ook aan hen met wie wij op wat grotere afstand omgaan, de burens en allen die hoe dan ook op onze levensweg worden geplaatst. In het Woord van God wordt vaak over vriendelijkheid gesproken. Ik herinner nu aan twee teksten. De ene staat in de Brief aan de Efeziërs: 'Maar zijt jegens elkander vriendelijk (goedertieren), barmhartig, vergevende elkander, gelijkterwijs ook God in Christus ulieden vergeven heeft' (Ef. 4:32). De andere tekst, in de Brief aan de Kolossenzen, is misschien nog wel bekender: 'Zo doet aan, als uitverkorenen Gods, heiligen en beminden, de innerlijke bewegingen der barmhartigheid, vriendelijkheid (goedertierenheid), ootmoedigheid, zachtmoedigheid, lankmoedigheid' (Kol. 3:12).

Deze liefelijke vrucht van de Geest werkt als verkwikkende zonneshijn; ik kan haar met niets beters vergelijken. Dat geldt echter eerst voor de vriendelijkheid en de nederbuigende goedheid van onze Heiland. Dat is de verkwikkende zonneshijn in dit moeitelijke leven, en de gelovigen ervaren naast de heilige ernst des Heeren toch ook dagelijks iets van Zijn grote vriendelijkheid en liefde, die hun hart ertoe brengt om Hem te loven en te prijzen.

Maar toch geldt het in de tweede plaats ook van de menselijke vriendelijkheid, dat zij

werkt als de zonneschijn en de verkwikkende dauw. Pas geleden zag ik die werking van de vriendelijkheid nog bij een jong meisje. Ze leefde in een huis waar men niet vriendelijk was. Geen vriendelijke blik, geen vriendelijk woord, geen vriendelijke hand. Men liet haar gevoelen dat haar aanwezigheid meer lastig dan aangenaam was, en dat het een gunst was dat zij in het huis was opgenomen. En het meisje kwijnde innerlijk weg. Maar wat leefde ze op toen ze in een andere omgeving kwam, waar ze vriendelijke gezichten zag en niet meer het gevoel had dat ze voor anderen een zware last was! Ja, vriendelijkheid is een verkwikkende zonneschijn!

GOEDHEID DES HARTEN

Onder goedertierenheid wordt verstaan de goedheid des harten, de welgezindheid jegens iedereen, de hartelijke gezindheid jegens de naaste. Goedheid des harten is iets innerlijks, maar zij komt tevoorschijn in de omgang met anderen. Evenals de vriendelijkheid is zij een afschijnsel van de innerlijke vrede en komt zij ieder ten goede, onze huisgenoten, onze burens, alle mensen met wie wij omgaan. De goedertierenheid dient allen in liefde. Bovenaan staan de zieken. Wij bezoeken hen, troosten hen, geven hun krachtvolle hulp. Zijn wij ver bij hen vandaan, dan zoeken wij hen in de geest op, denken onwillekeurig aan hen, en wij behoeven er onszelf niet toe aan te zetten.

Verder komt de goedheid des harten onze vijanden ten goede. U en ik, wij hebben dan ook geen vijanden. Wij zijn niemand kwaad gezind, ook al zijn de mensen boos op ons omdat wij niet met hen hun verkeerde wegen bewandelen en hen er veeleer over moeten bestraffen. Want de goedheid des harten kan ook heel ernstig spreken; zij heeft immers het welzijn van de ander op het oog en zij haat de zonde, die de mensen van hun tijdelijk en eeuwig heil berooft en hen in de ellende stort. Daarom bestraffen wij de zonden van onze vijanden, maar henzelf hebben wij lief en wij stapelen, als de gelegenheid daartoe zich voordoet, vurige kolen op hun hoofd. Zoals er in de Schrift staat: 'Indien dan uw vijand hongert, zo spijzig hem.'

Waar de goedheid des harten is, daar ben je standvastig en gelijkmatig, word je niet door wispelturigheid geplaagd, vandaag zus en morgen zo. Wij gaan, zoals Tersteegen het uitdrukt, 'stil en evenwichtig voort'. Niets doet onze huisgenoten weldadiger aan dan dat wij voor hen en met hen in deze gelijkmatige vriendelijkheid wandelen, niet verkeerd, niet ongeduldig, niet ontstemd, niet opvliegend. En deze goedheid des harten wint ook voor de Heere in. Want waar de goedheid des harten is, denk je altijd hierover na: Hoe kan ik deze of die tot zegen worden? Dan word je zo voorzichtig in je wandel, ga je je beheersen in je stemmingen, opdat je anderen door je wispelturigheid geen aanstoot zult geven en het heil van hun ziel niet zult schaden.

DE LIEFDE VERGAAT NIMMERMEER

O, als wij in waarheid van ons eigen leven verlost zijn, van het eigen 'ik', als de liefde Gods door de Heilige Geest in onze harten is uitgestort, als de liefde van Christus ons dringt en als wij in deze liefde met elkaar verbonden zijn, dan weten wij dat deze liefde nimmermeer vergaat! O mijne vrienden, zo velen van mijn geliefden zijn niet meer hier, ze zijn gestorven - en zo zal het ook wel bij u zijn. Maar als ik denk aan mijn geliefden, van wie de plaats leeg is geworden en van wie ik het aangezicht naar het lichaam niet meer kan zien, dan denk ik dat ik hen nog meer liefheb dan vroeger, dat mijn liefde tot hen nog is toegenomen, nog warmer, inniger en reiner is. O, wat staat hun beeld nog voor mijn ogen! Dan komt mij nu eens deze, dan weer die voor de geest - getrouwe getuigen der waarheid, die vroeger in de betoning des geestes en der kracht het Evangelie gepredikt hebben, of geliefde familieleden, kinderen Gods, die niet meer zijn. Hun beeld komt mij voor de geest, weliswaar niet meer in menselijke zwakheid, maar in de lichtglans des Heeren. Wat voel je je dan innig met hen verbonden, met deze

lieve kinderen Gods, die niet meer hier op aarde zijn, die je vroeger hebt gekend en liefgehad! Ja, de liefde vergaat nimmermeer. En daarin hebben wij ook het heel zekere bewijs dat wij elkaar zullen weerzien. Als de liefde nimmermeer vergaat, dan moet zij hen die in deze liefde met elkaar verbonden zijn, weer bijeenbrengen. Het kan niet anders, ondanks de scheiding, ondanks de dood, ondanks het graf. De liefde vergaat nimmermeer.

TWEE BRIEVENAAN EEN ZIEKE VERWANTE

Ik zou je graag door deze brief nog een keer willen bezoeken, mijn geliefde zuster in het lijden, de ene lijdende de andere, En dan bezoek ik ook in de geest de geliefde tante Mathilde in Gütersloh en de lieve Juichen in Niederelben en Minchen Stöcker die nog in het ziekenhuis in Waldbreil ligt, en de bode Scheffels die gordelroos heeft gekregen en mevrouw Madel in Stockheim die al zoveel jaren haar lijden in geduld draagt. Ach ja, zieken en lijdenden genoeg, ook onder de naaste kennissen! De Heere trooste en sterke hen allen en doe Zijn werk bij ons voortgang hebben! ... De wegen Gods zijn goed, ook al begrijpen wij die niet! O God, troost ons en doe Uw aangezicht aan ons lichten, dan zullen wij genezen ...

AAN EEN NEEF VOORDAT DEZE TOT PREDIKANT WERD BEROEPEN

Ik hoop, mijn jongen, dat je wat meer in de eenvoud zult leven, stil op de Heere zult zien en als een kind Zijn Woord zult geloven. Nu zie je almaar op jezelf en op je onbekwaamheid en dan word je steeds kleinmoediger en vreesachtiger. Je moet immers geen eigen baas zijn en niet je eigen zaak behartigen, maar je moet een knecht des Heeren zijn, en dan wordt er niet meer van je gevraagd dan dat je trouw bevonden zult worden. Voor het overige zal de Heere zorgen. Sloof jezelf dus maar niet zo af! Tot je troost wil ik je nog mededelen wat ik gisteravond onder andere in een stichtelijk boek over Jesaja 51:3 heb gelezen: 'Wie kan de verwoestingen beschrijven die de zonde in ons heeft aangericht? Als de Geest van God ons opnieuw de hele ontreddeering waarin wij terneerliggen, laat zien, dan denken wij dat het niet mogelijk is zo'n toestand weer te boven te komen. Het arme hart is een doods gebied waar alleen maar puinhopen liggen; maar hoe woest deze tuin des Heeren er ook bij mag liggen, hij gaat toch nog een zalige toekomst tegemoet.' Verder zal ik er niets aan toevoegen; ik beveel je de Heere en Zijn genade aan.